

ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ГОЛОВЧУК ЮРІЙ МИХАЙЛОВИЧ

УДК 32:005.25]352.07:355.48(477:47)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ФЕНОМЕН ВІДПОВІДАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ
ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ
ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ**

052 Політологія

05 Соціальні та поведінкові науки

На здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання чужих ідей,
результатів і текстів мають посилання на відповідне джерело

_____ Ю. М. ГОЛОВЧУК

Науковий керівник – Марчук Василь Васильович, доктор історичних наук,
професор

Івано-Франківськ – 2025

АНОТАЦІЯ

Головчук Ю. М. Феномен відповідальної політики в контексті розвитку територіальних громад України в умовах агресії російської федерації проти України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 052 Політологія. – Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Івано-Франківськ, 2025.

Дослідження є комплексною науковою працею, яка аналізує трансформаційні процеси в місцевому самоврядуванні та політиці під час сучасних викликів, зумовлених війною. У роботі розкрито концептуальні засади відповідальної політики як інструменту забезпечення ефективного врядування, а також досліджено специфіку її прояву в умовах збройної агресії. Автори вивчають роль територіальних громад у формуванні стійкості держави, аналізують вплив децентралізації на управлінські практики та акцентують увагу на кращих кейсах адаптації громад до умов війни. Особливу увагу приділено значенню прозорості, підзвітності та участі громадян у прийнятті управлінських рішень, які є основними елементами відповідальної політики.

Розвиток територіальних громад розглядається в дослідженні як ключовий фактор підвищення стійкості держави в умовах кризи. Зокрема, аналізується, як саме децентралізація, започаткована в Україні у попередні роки, вплинула на здатність громад відповідати на виклики війни, включно з руйнуванням інфраструктури, переміщенням населення та економічними труднощами. Визначено, що активізація громадянського суспільства у співпраці з місцевими органами влади сприяє швидшій адаптації та вирішенню нагальних питань. Автори підкреслюють, що ефективна взаємодія між органами самоврядування та мешканцями громад є необхідною умовою збереження соціального та економічного порядку, навіть у надзвичайних умовах.

У ході дослідження детально розглянуто феномен відповідальної політики, що базується на таких принципах, як прозорість, підзвітність і дотримання

інтересів громад. Зокрема, увага приділяється використанню сучасних технологій для управління громадою, зокрема електронного врядування, відкритих бюджетів та системи онлайн-участі громадян у прийнятті рішень. Проаналізовано приклади громад, які запровадили ці інструменти, що дало змогу ефективно реагувати на кризові виклики війни. Крім того, дослідження висвітлює роль громадських організацій, волонтерського руху та міжнародної підтримки в інтеграції механізмів відповідальної політики в управлінські практики на місцевому рівні.

У дослідженні актуалізовано поняття відповідальної політики та проведено його глибоку категоризацію, що дозволяє інтегрувати цей феномен у категорійний апарат української політичної науки. Відповідальна політика в роботі представлена як багатовимірне поняття, що охоплює прозорість, підзвітність, орієнтованість на потреби громади, ефективність прийняття рішень та забезпечення сталого розвитку навіть у кризових умовах. Запропоновано концептуальну рамку, яка дає змогу осмислити відповідальну політику не лише як набір окремих принципів, а як комплексний управлінський підхід, що забезпечує баланс між владними повноваженнями та громадянським контролем. У роботі категоризовано ключові компоненти цього явища: інституційний вимір (структури місцевого самоврядування, інструменти прозорості та підзвітності), нормативно-правовий вимір (законодавче забезпечення відповідальності влади), етичний вимір (принципи доброчесності й суспільної довіри) та громадський вимір (залучення населення до процесу прийняття рішень). Це дозволяє розглядати відповідальну політику як багаторівневу систему, що взаємодіє із сучасними викликами в умовах війни. Завдяки такій категоризації робота пропонує не лише теоретичне обґрунтування цього поняття, а й практичні інструменти для його впровадження, роблячи внесок у розвиток української політичної науки та формування базових принципів ефективного врядування.

Окремий блок роботи присвячено проблемам, з якими стикаються громади, а також перспективам їх вирішення. Визначено, що, попри значні досягнення, громади стикаються з низкою перешкод, включно з недостатнім

фінансуванням, кадровим дефіцитом та бюрократичними бар'єрами. Автори обґрунтовують, що подолання цих труднощів можливе за рахунок зміцнення інституційної спроможності, активнішого залучення міжнародної допомоги та використання потенціалу громадянського суспільства. У контексті війни увага також приділяється проблемі корупції, яка перешкоджає ефективному використанню ресурсів, та необхідності впровадження антикорупційних механізмів на всіх рівнях управління.

У цьому дослідженні важливою сферою для подальшої актуалізації є поглиблення аналізу довгострокових стратегій розвитку територіальних громад в умовах постійної загрози з боку агресора. Особливу увагу можна приділити розробці сценаріїв післявоєнного відновлення, які враховують можливість повторення агресивних дій та необхідність створення системи адаптивного управління. Це включає детальне дослідження механізмів управління ризиками, планування інфраструктурної та соціальної відбудови, а також інтеграції громадянського суспільства у процес стратегічного планування. Конкретизація цих питань допоможе створити комплексну модель стійкості громад, яка враховує не лише поточні виклики, а й прогнозує майбутні сценарії. Додатковий акцент можна зробити на міжнародному досвіді відновлення територій після конфліктів, щоб визначити найкращі практики, які можна адаптувати до українських реалій.

Також варто розширити дослідження в частині конкретизації ролі молодіжних ініціатив і освітніх програм у розвитку відповідальної політики на місцевому рівні. У роботі могли б бути глибше розглянуті питання формування нового покоління лідерів через систему освіти, громадянського виховання та неформальних навчальних програм. Це особливо актуально, оскільки молодь відіграє ключову роль у формуванні стійких громад, які здатні впроваджувати інноваційні підходи до управління. Крім того, доцільним є включення до дослідження аналізу інформаційних кампаній та ініціатив, спрямованих на боротьбу з дезінформацією і формування довіри до місцевої влади в умовах війни. Доповнення цих аспектів зробить дослідження більш комплексним і

корисним для практичного застосування, забезпечуючи ширшу перспективу для подальшого розвитку територіальних громад України.

Практичне значення дослідження полягає у розробці рекомендацій для покращення системи місцевого самоврядування в Україні. Зібрані дані та висновки можуть бути використані для створення навчальних програм для представників громад, підготовки методичних матеріалів для органів місцевої влади, а також для вдосконалення законодавчої бази у сфері децентралізації та антикризового управління. Таким чином, результати дослідження не лише сприяють розвитку теоретичного знання, але й пропонують конкретні інструменти для зміцнення територіальних громад та підвищення ефективності їх управлінських практик в умовах сучасних викликів.

Ключові слова: антикорупційна політика, відповідальна політика, воєнний стан, громадянська участь, громадянське суспільство, демократія, децентралізація, збройна агресія, європейська інтеграція, місцеве самоврядування, політична відповідальність, політична еліта, політичний процес, політичні актори, політичні інститути, політичне урядування, представницька демократія, рівні адміністративно-політичної децентралізації, сталий розвиток, територіальна громада.

ABSTRACT

Y. Holovchuk. The phenomenon of responsible politics in the context of the development of territorial communities in the conditions of the Russian Federation's aggression against Ukraine. Qualifying scientific work in the form of a manuscript.

Dissertation for the Doctor of Philosophy degree in specialty 052 Political Science. Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk, 2025.

The study is a comprehensive scientific work that analyzes transformational processes in local self-government and politics during modern challenges caused by war. The work reveals the conceptual foundations of responsible politics as a tool for ensuring effective governance, and also explores the specifics of its manifestation in

conditions of armed aggression. The authors study the role of territorial communities in shaping the resilience of the state, analyze the impact of decentralization on management practices, and focus on the best cases of adaptation of communities to war conditions. Particular attention is paid to the importance of transparency, accountability, and citizen participation in making management decisions, which are the main elements of responsible politics. The development of territorial communities is considered in the study as a key factor in increasing the resilience of the state in times of crisis. In particular, it analyzes how decentralization, initiated in Ukraine in previous years, affected the ability of communities to respond to the challenges of war, including the destruction of infrastructure, population displacement, and economic difficulties. It was determined that the activation of civil society in cooperation with local authorities contributes to faster adaptation and resolution of urgent issues. The authors emphasize that effective interaction between self-government bodies and community residents is a necessary condition for maintaining social and economic order, even in emergency conditions.

The study examined in detail the phenomenon of responsible politics, which is based on principles such as transparency, accountability and compliance with the interests of communities. In particular, attention is paid to the use of modern technologies for community management, in particular e-government, open budgets and a system of online citizen participation in decision-making. Examples of communities that have introduced these tools are analyzed, which made it possible to effectively respond to the crisis challenges of war. In addition, the study highlights the role of public organizations, the volunteer movement and international support in integrating responsible politics mechanisms into management practices at the local level.

The study updates the concept of responsible politics and conducts its in-depth categorization, which allows integrating this phenomenon into the categorical apparatus of Ukrainian political science. Responsible politics is presented in the work as a multidimensional concept that encompasses transparency, accountability, focus on community needs, effective decision-making, and ensuring sustainable development

even in crisis conditions. A conceptual framework is proposed that allows us to understand responsible politics not only as a set of individual principles, but as a comprehensive management approach that ensures a balance between government powers and citizen control. The work categorizes the key components of this phenomenon: the institutional dimension (local government structures, transparency and accountability tools), the regulatory and legal dimension (legislative assurance of government responsibility), the ethical dimension (principles of integrity and public trust), and the public dimension (involvement of the population in the decision-making process). This allows us to consider responsible politics as a multilevel system that interacts with modern challenges in wartime. Thanks to this categorization, the work offers not only a theoretical justification for this concept, but also practical tools for its implementation, contributing to the development of Ukrainian political science and the formation of basic principles of effective governance.

A separate block of the work is devoted to the problems faced by communities, as well as the prospects for their solution. It is determined that, despite significant achievements, communities face a number of obstacles, including insufficient funding, staff shortages, and bureaucratic barriers. The authors argue that overcoming these difficulties is possible by strengthening institutional capacity, more active involvement of international assistance, and using the potential of civil society. In the context of war, attention is also paid to the problem of corruption, which hinders the effective use of resources, and the need to introduce anti-corruption mechanisms at all levels of government.

In this study, an important area for further updating is the deepening of the analysis of long-term strategies for the development of territorial communities in conditions of constant threat from the aggressor. Particular attention can be paid to the development of post-war recovery scenarios that take into account the possibility of repetition of aggressive actions and the need to create an adaptive management system. This includes a detailed study of risk management mechanisms, planning for infrastructure and social reconstruction, as well as the integration of civil society into the strategic planning process. Specifying these issues will help create a comprehensive

model of community resilience that takes into account not only current challenges, but also predicts future scenarios. Additional emphasis can be placed on international experience in the recovery of territories after conflicts in order to identify best practices that can be adapted to Ukrainian realities. It is also worth expanding the research in terms of specifying the role of youth initiatives and educational programs in the development of responsible politics at the local level. The work could consider in more depth the issues of forming a new generation of leaders through the education system, civic education and non-formal training programs. This is especially relevant, since young people play a key role in the formation of resilient communities that are able to implement innovative approaches to governance. In addition, it is advisable to include in the study an analysis of information campaigns and initiatives aimed at combating disinformation and building trust in local authorities in wartime. Supplementing these aspects will make the study more comprehensive and useful for practical application, providing a broader perspective for the further development of territorial communities in Ukraine.

The practical significance of the study lies in the development of recommendations for improving the local government system in Ukraine. The collected data and conclusions can be used to create training programs for community representatives, prepare methodological materials for local authorities, as well as to improve the legislative framework in the field of decentralization and anti-crisis management. Thus, the results of the study not only contribute to the development of theoretical knowledge, but also offer specific tools for strengthening territorial communities and increasing the effectiveness of their management practices in the face of modern challenges.

Key words: anti-corruption policy, responsible politics, martial law, civic participation, civil society, democracy, decentralization, armed aggression, European integration, local self-government, national values, political responsibility, political elite, political process, political actors, political institutions, political governance, representative democracy, sustainable development, territorial community.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань

України:

1. Головчук Ю. Передумови та можливості впровадження засад відповідальної політики в умовах розвитку територіальних громад. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2024. № 50. С. 251-256.

DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v050.2024.42>

URL: http://apfs.nuoua.od.ua/archive/50_2024/44.pdf

2. Головчук Ю., Марчук В. Ключові критерії та індикатори відповідальної політики в державах Європейського Союзу. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія*. 2024. № 18. С. 86–91.

DOI <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-18-9>

URL: <https://journals.pnu.if.ua/index.php/politology/article/view/146/143>

3. Головчук Ю. Теоретико-методологічні засади дослідження феномену відповідальної політики. *Політікус*. 2024. № 6. С. 7–12.

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-6.1>

URL: http://politicus.od.ua/6_2024/6_2024.pdf

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

4. Головчук Ю. М. Політична комунікація та PR в умовах повномасштабної війни Російської Федерації проти України. *Політичні процеси сучасності: глобальні та регіональні виміри : зб. матеріалів IV Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ, 27–28 жовтня 2022 р.)*. Івано-Франківськ, 2022. С. 185–201.

5. Матвієнків С. М., Головчук Ю. М. Трансформація регіональних медіа в умовах воєнного стану. *Трансформація українського суспільства в цифрову еру : матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 23 березня 2023 р.)*. Одеса: Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.», 2023. С. 82-84.

URL: <https://hdl.handle.net/11300/25842>

6. Головчук Ю. М. Міжнародні стандарти та норми відповідальної політики органів місцевого самоврядування в державах ЄС. *Мультидисциплінарні перспективи розвитку науки, освіти, технологій та суспільства в умовах глобальних викликів: збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Полтава, 9 грудня 2024 р.)*. Полтава: ЦФЕНД, 2024. С. 105-106.

URL: <https://www.economics.in.ua/2024/12/09.html>

7. Головчук Ю. М. Відповідальна політика і політична відповідальність: спільні характеристики та основні відмінності. *Актуальні напрями наукових досліджень у сферах історії, політології, соціології, філософії: збірник матеріалів Міжнародної наукової конференції з історії, соціології, філософії, політології (м. Рига, Латвійська Республіка, 25-26 грудня 2024 року)*. Рига, 2024.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-517-4-11>

URL: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/553/1486/5/31197-1>

8. Головчук Ю. Еволюція концепції відповідальної політики в українському контексті в умовах агресії РФ проти України. *Integration of Education, Science and Business in Modern Environment: Winter Debates: матеріали VI Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Дніпро, 6-7 лютого 2025 р.)*. Дніпро. 2025. С. 21-22.

Праці, що додатково відображають наукові результати дисертації:

9. Головчук Ю. Основні принципи комунікативної етики органів місцевого самоврядування в умовах децентралізації. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія*. 2024. № 16. С. 5–10.

DOI <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-2-1>

URL: <https://journals.pnu.if.ua/index.php/politology/article/view/55/54>

10. Головчук Ю. Моделі використання принципів відповідальної політики в умовах воєнного стану в Україні. *POLITIA. Вісник наукових робіт молодих вчених*. Івано-Франківськ, 2024. Випуск № 8. С. 89-101.

<https://krip.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/121/2024/12/politia-.vypusk-8-2024-rik.pdf>

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	14
ВСТУП	16
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНУ ВІДПОВІДАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ.....	28
1.1. Теоретичні підходи до вивчення відповідальної політики.....	28
1.2. Методологічні аспекти дослідження феномену відповідальної політики.....	45
1.3. Інституційні рамки та нормативна база дослідження відповідальної політики.....	62
РОЗДІЛ 2. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЗАРУБІЖНОГО ТА УКРАЇНСЬКОГО ДОСВІДУ У ВИЗНАЧЕННІ ВІДПОВІДАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ.....	80
2.1. Ключові критерії та індикатори відповідальної політики в країнах Європейського Союзу.....	80
2.2. Еволюція концепції відповідальної політики в українському контексті в умовах агресії російської федерації проти України.....	99
2.3. Роль міжнародних неурядових організацій у формуванні відповідальної політики органів місцевого самоврядування країн ЄС та України.....	115
РОЗДІЛ 3. ВІДПОВІДАЛЬНА ПОЛІТИКА В УКРАЇНІ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ПОДАЛЬШИЙ РОЗВИТОК ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД.....	134
3.1. Передумови та можливості впровадження засад відповідальної політики в Україні в контексті реформи децентралізації.....	134
3.2. Сучасні виклики та моделі використання відповідальної політики в умовах розвитку територіальних громад в Україні.....	143
3.3. Стратегії підвищення ефективності роботи органів місцевого самоврядування на основі використання підходу відповідальної політики.....	158
ВИСНОВКИ.....	168

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ ТА ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	174
ДОДАТКИ.....	203

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВАКС	Вищий антикорупційний суд
ВПО	Внутрішньо переміщена особа
ВРУ	Верховна Рада України
ГО	Громадська організація
ЄС	Європейський Союз
ЗУ	Закон України
КУ	Конституція України
НАТО	Організація Північноатлантичного Договору
НАБУ	Національне антикорупційне бюро України
НАЗК	Національне агентство з питань запобігання корупції
НДО	Недержавна організація
НУО	Неурядова організація
ОВА	Обласна військова адміністрація
ОБСЄ	Організація з безпеки і співробітництва в Європі
ОМС	Органи місцевого самоврядування
ООН	Організація Об'єднаних Націй
ПРООН	Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй
САП	Спеціалізована антикорупційна прокуратура
США	Сполучені Штати Америки
ТГ	Територіальна громада
УВКБ ООН	Управління Верховного комісара у справах біженців Організації Об'єднаних Націй
ЮНІСЕФ	Дитячий Фонд Організації Об'єднаних Націй
SMART	Мнемонічна аббревіатура, компоненти якої є критеріями постановки завдань, наприклад у проєктному менеджменті і утворена вона зі слів англ. specific, measurable, assignable, realistic, time-related —

	конкретна, вимірювана, має виконавця, реалістична, обмежена в часі.
SWOT	Акронім, що застосовується у процесі стратегічного планування, що полягає в розділенні чинників і явищ на чотири категорії Strengths (Сили), Weaknesses (Слабкості), Opportunities (Можливості), Threats (Загрози)
U-LEAD	Ukraine – Local Empowerment, Accountability and Development Programme
USAID	United States Agency for International Development, Агентство США з міжнародного розвитку

ВСТУП

Актуальність теми дослідження зумовлена безпрецедентними викликами, які постали перед територіальними громадами України у зв'язку з російською військовою агресією. Територіальні громади в умовах війни стали ключовими осередками не лише забезпечення базових потреб населення, але й організації обороноздатності, гуманітарної допомоги та економічної адаптації. Здатність місцевого самоврядування відповідати на кризові ситуації безпосередньо впливає на загальну стійкість держави. Відповідальна політика в цьому контексті виступає інструментом, який сприяє налагодженню ефективної взаємодії між владою та громадою, забезпечує довіру населення до інституцій і стимулює активізацію громадянського суспільства. Саме тому дослідження відповідальної політики як основи для управління територіальними громадами є вкрай важливим для розуміння і подолання сучасних викликів.

Крім того, тема набуває особливої актуальності в умовах децентралізації, яка перетворила громади на самостійні суб'єкти прийняття рішень, наділені відповідними повноваженнями та ресурсами. Реформа децентралізації в Україні суттєво зміцнила можливості місцевого самоврядування, але разом із тим висунула високі вимоги до якості управління. Повномасштабна збройна агресія російської федерації стала своєрідним стрес-тестом для цієї системи, виявивши як сильні, так і слабкі сторони територіальних громад. Дослідження відповідальної політики у цьому контексті дає змогу виявити ті аспекти управління територіальними громадами, які потребують вдосконалення, а також адаптувати існуючі практики до екстремальних умов.

Дане дослідження безпосередньо пов'язане з актуальними напрямками розвитку української науки, що визначаються потребами суспільства, викликами війни та стратегічними цілями держави. Насамперед, робота відповідає завданням, визначеним у рамках державних програм із децентралізації, які спрямовані на зміцнення інституційної спроможності місцевого самоврядування. Реформа децентралізації, закладена у законодавстві України, є

одним із ключових пріоритетів державної політики, і дослідження аспектів відповідальної політики доповнює це реформування теоретичним підґрунтям та практичними рекомендаціями.

Дане дослідження також узгоджується з науковими темами, пов'язаними з адаптацією систем управління в умовах кризи та війни. Зокрема, дослідження сприяє реалізації цілей національних планів у галузі розвитку місцевого самоврядування, які передбачають забезпечення прозорості, підзвітності та ефективності управління на рівні територіальних громад. У часи війни ці завдання набувають нового виміру, адже від здатності громад діяти відповідально залежить не лише їхній розвиток, а й стійкість держави в цілому. Таким чином, робота сприяє розробці методик управління громадами, які відповідають умовам кризових ситуацій.

Крім того, тема відповідає стратегічним планам інтеграції України до європейського простору, зокрема у сфері публічного управління та місцевого самоврядування. У рамках програм співпраці з Європейським Союзом, таких як «U-LEAD з Європою» або «Програма підтримки децентралізації в Україні», значна увага приділяється впровадженню стандартів доброчесності, ефективності та громадської участі в управлінських процесах. Дослідження не лише узгоджується з цією метою, а й пропонує конкретні механізми, які допоможуть громадам України інтегруватися у європейську систему цінностей управління.

Наукова робота є частиною ширшого наукового дискурсу про стійкість суспільств під час конфліктів та криз, який активно розвивається в сучасній політичній та соціальній науці. Вона може бути корисною для наукових досліджень у рамках тем, пов'язаних із вивченням громадянського суспільства, ролі місцевого самоврядування в умовах війни та механізмів післявоєнного відновлення. Це також відповідає сучасним міжнародним науковим трендам, які досліджують зв'язок між децентралізацією, доброчесністю політики та стійкістю держави.

Таким чином, робота є вагомим внеском у розвиток теоретичних і практичних засад управління територіальними громадами, збагачуючи як українську, так і світову наукову думку в контексті кризових досліджень, реформ місцевого самоврядування та принципів відповідальної політики.

Тема дослідження також важлива у світлі формування певного соціального договору між владою та громадою, що базується на принципах довіри, відкритості та співпраці. Умови війни поставили громади перед необхідністю вирішувати складні завдання у сфері забезпечення безпеки, відновлення зруйнованої інфраструктури та підтримки внутрішньо переміщених осіб. Вирішення цих проблем неможливе без відповідальної політики, яка гарантує залучення мешканців до процесу прийняття рішень та ефективний розподіл ресурсів. Таким чином, дослідження сприяє розумінню, як концепція відповідальної політики може забезпечити сталий розвиток громад навіть у кризових ситуаціях.

Окрім внутрішніх викликів, тема є актуальною й у контексті міжнародної співпраці та інтеграції України до європейського співтовариства. Українські громади сьогодні отримують значну підтримку від міжнародних партнерів, але її ефективність залежить від здатності органів місцевого самоврядування діяти прозоро, підзвітно та відповідально. Результати дослідження можуть сприяти впровадженню найкращих європейських практик відповідального врядування в українські реалії, посилюючи довіру міжнародних партнерів до місцевих інституцій. Крім того, досвід українських громад може бути цікавим для інших країн, які опиняються у подібних кризових умовах.

Зрештою, дослідження цієї теми є важливим у перспективі післявоєнного відновлення України. Територіальні громади стануть ключовими гравцями у процесі відбудови країни, і їхня спроможність діяти відповідально визначатиме, наскільки швидко та ефективно вдасться вирішити проблеми економічного відновлення, інтеграції переміщеного населення та подолання соціальних розривів. Дослідження пропонує шляхи вдосконалення політики місцевого самоврядування, які дозволять закласти фундамент для сталого розвитку

територій. Усе це підкреслює надзвичайну важливість вивчення феномену відповідальної політики у сучасному українському контексті.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема цього дисертаційного дослідження затверджена Вченою радою Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Дисертаційне дослідження здійснене на кафедрі політичних наук.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є розкриття феномену відповідальної політики в умовах сучасних викликів, зокрема російської агресії, та визначення її ролі в розвитку територіальних громад України. Дослідження спрямоване на теоретичне осмислення принципів відповідальної політики, аналіз її практичного застосування в управлінні територіальними громадами, а також розробку рекомендацій для підвищення ефективності врядування на місцевому рівні в умовах кризових ситуацій.

З огляду на поставлену мету визначено такі дослідницькі **завдання**:

- проаналізувати існуючі наукові підходи до розуміння відповідальної політики;
- визначити основні характеристики та принципи цього явища в сучасному політичному контексті;
- оцінити роль принципів прозорості, підзвітності та громадської участі у формуванні ефективного місцевого врядування;
- дослідити, як відповідальна політика сприяє підвищенню стійкості громад у кризових умовах, зокрема під час війни;
- розглянути приклади успішного функціонування територіальних громад, які змогли ефективно реагувати на виклики війни;
- оцінити вплив збройної агресії російської федерації проти України на трансформацію управлінських підходів у громадах;
- визначити наявність проблем і перешкод на шляху впровадження засад відповідальної політики;
- розробити рекомендації для вдосконалення роботи органів місцевого врядування на принципах відповідальної політики;

- запропонувати механізми покращення управління територіальними громадами на основі принципів відповідальної політики;
- визначити можливості інтеграції європейських практик у систему місцевого самоврядування України;
- підготувати пропозиції для післявоєнного відновлення громад із використанням принципів відповідальної політики.

Об'єктом дослідження є феномен відповідальної політики як ключовий управлінський підхід, що забезпечує ефективність, прозорість і стійкість територіальних громад, його принципи, механізми реалізації та вплив на розвиток громад в умовах російської агресії.

Предметом дослідження є процеси управління територіальними громадами України в умовах сучасних викликів, зокрема під час війни, а також суспільно-політичні відносини, що формуються на місцевому рівні між владою, громадою та іншими суб'єктами управління.

Методи дослідження. Методологія даного дослідження базується на системному підході, що дозволяє розглядати феномен відповідальної політики як багатовимірне явище, інтегроване у взаємодію між владою, громадянами та іншими суб'єктами суспільно-політичних відносин. Використовується міждисциплінарний підхід, який поєднує теоретичні засади політичної науки, публічного управління, соціології, а також практичний аналіз реальних кейсів розвитку територіальних громад.

Складність та багатоаспектність предмета дисертаційного дослідження феномену відповідальної політики в контексті розвитку територіальних громад в умовах агресії російської федерації проти України зумовлює необхідність використання мультидисциплінарного підходу. Це обумовлено тим, що явище відповідальної політики охоплює політичні, правові, соціально-економічні, етичні та безпекові аспекти, а також потребує комплексного аналізу механізмів взаємодії державних і місцевих органів влади, громадянського суспільства та міжнародних партнерів у кризових умовах.

Одним із ключових підходів є системний підхід, який дозволяє розглядати територіальні громади як цілісні соціополітичні утворення, що функціонують у взаємозв'язку з державною політикою та зовнішніми чинниками. Він дає змогу дослідити взаємозалежність між рівнем відповідальності політичних акторів і ефективністю управлінських рішень у громадах, особливо в умовах війни.

Важливе значення має інституційний підхід, який дозволяє аналізувати, як правові та організаційні механізми забезпечують або обмежують розвиток відповідальної політики на рівні територіальних громад. У цьому контексті важливими є питання децентралізації, демократичного врядування та ролі місцевих інститутів у забезпеченні стійкості громад під час війни.

Нормативно-ціннісний підхід допомагає визначити, як морально-етичні принципи, суспільні очікування та політична культура впливають на формування та реалізацію відповідальної політики. Він також враховує проблему довіри до місцевої влади та політиків, що є критично важливим у кризових умовах.

Значну роль відіграє безпековий підхід, оскільки розвиток територіальних громад в умовах агресії російської федерації неможливий без врахування загроз національній і регіональній безпеці. Він дозволяє оцінити механізми захисту громад, адаптацію місцевої політики до умов воєнного часу та інтеграцію стратегій відновлення після конфлікту.

Не менш важливим є комунікативний підхід, який дає змогу вивчати ефективність політичної комунікації між владою та громадянами, роль інформаційної політики у формуванні довіри до управлінських рішень і протидії дезінформації.

Таким чином, використання мультидисциплінарного підходу, що поєднує системний, інституційний, нормативно-ціннісний, безпековий та комунікативний підходи, дозволяє забезпечити комплексний аналіз феномену відповідальної політики та розробити ефективний методологічний інструментарій для реалізації дослідницьких завдань у контексті розвитку територіальних громад під час війни.

Метод аналізу документів дозволив систематично дослідити нормативно-правову базу, яка регламентує діяльність територіальних громад та впровадження відповідальної політики. У рамках дослідження були проаналізовані Конституція України, закони «Про місцеве самоврядування», «Про децентралізацію», а також підзаконні акти, що регулюють діяльність органів місцевої влади. Крім того, досліджувалися звіти та рекомендації міжнародних організацій, таких як ООН, ОБСЄ, ЄС, які стосуються належного врядування, прозорості та підзвітності на місцевому рівні. Аналіз цих документів допоміг виявити законодавчі можливості та обмеження для реалізації принципів відповідальної політики, а також узгодженість української правової бази з міжнародними стандартами. Метод також дозволив визначити, які нормативні акти потребують вдосконалення для більш ефективного функціонування територіальних громад у кризових умовах.

Метод порівняльного аналізу забезпечив вивчення різних підходів до впровадження відповідальної політики як в Україні, так і за кордоном. У дослідженні порівнювалися досвід територіальних громад, які успішно адаптувалися до кризових умов, з тими, які зіткнулися зі значними труднощами. Також вивчався досвід країн, які мали схожі виклики, зокрема під час збройних конфліктів (наприклад, Хорватія та Грузія). Це дозволило виявити ключові фактори успіху, такі як ефективна комунікація з громадянами, прозоре управління ресурсами та залучення громадян до прийняття рішень. Порівняльний аналіз дав змогу виділити універсальні практики, які можна адаптувати до українських реалій, та визначити, як місцеві особливості впливають на результативність цих підходів.

Соціологічний метод дав змогу забезпечити опрацювання даних про реальні настрої та досвід громадян щодо діяльності місцевої влади в умовах війни. Було проаналізовано опитування, в яких брали участь представники місцевого самоврядування, активісти, волонтери та пересічні мешканці громад. В даних соціологічних дослідження часників питали про рівень довіри до органів влади, ефективність прийнятих рішень, доступність інформації та залученість

громадян до управління. Зібрані дані дозволили оцінити рівень реалізації відповідальної політики на місцях, визначити ключові проблеми та виокремити фактори, які сприяють або перешкоджають підвищенню її ефективності.

Метод кейс-стаді дозволив детально вивчити окремі приклади впровадження відповідальної політики у територіальних громадах України під час війни. Аналізувалися випадки успішного функціонування громад, які змогли швидко адаптувати свої управлінські підходи до нових умов, зокрема завдяки прозору розподілу ресурсів, створенню кризових штабів та ефективній організації волонтерської допомоги. Наприклад, у дослідженні розглядалися громади, які впровадили електронні бюджети, залучили міжнародну підтримку або розробили ефективні стратегії для допомоги внутрішньо переміщеним особам. Метод кейс-стаді допоміг не лише зрозуміти, які практики працюють, а й сформулювати рекомендації для їх масштабування та адаптації в інших громадах.

Метод моделювання був використаний для прогнозування можливих сценаріїв розвитку територіальних громад на основі принципів відповідальної політики. На основі зібраних даних моделювалися механізми реагування громад на кризові ситуації, включаючи виклики війни та післявоєнне відновлення. Було створено кілька сценаріїв, що враховували різні рівні залученості громадян, доступу до ресурсів і підтримки з боку держави та міжнародних партнерів. Метод дозволив сформулювати пропозиції для розробки стратегій управління, які спрямовані на забезпечення стійкого розвитку громад у майбутньому. Це включало пропозиції щодо вдосконалення бюджетного планування, посилення комунікації з мешканцями та розбудови інфраструктури в умовах обмежених ресурсів.

Метод системного аналізу дав змогу розглянути феномен відповідальної політики у взаємозв'язку з іншими елементами місцевого самоврядування, такими як громадська активність, ефективність управління, прозорість фінансових рішень та залученість населення. Дослідження використовувало цей метод для аналізу взаємодії між різними рівнями управління, зокрема між

місцевою владою, громадськими організаціями, міжнародними партнерами та жителями громад. Системний аналіз дозволив виокремити ключові фактори, які визначають успішність впровадження відповідальної політики, а також виявити слабкі місця в існуючих управлінських практиках. Цей метод сприяв узагальненню результатів дослідження та формулюванню комплексних рекомендацій для покращення управління на рівні територіальних громад.

Наукова новизна результатів дисертаційного дослідження полягає в комплексному аналізі аспектів реалізації функцій місцевого самоврядування в умовах збройної агресії російської федерації проти України на основі дослідження принципів і моделей використання відповідальної політики. У межах аргументації такого підходу отримано результати, які відзначаються науковою новизною та виносяться на захист, а саме:

уперше:

- обґрунтовано концептуальне розуміння відповідальної політики як фактору зміцнення стійкості та ефективності місцевого самоврядування в умовах війни;
- запропоновано теоретико-методологічну модель реалізації принципів відповідальної політики в діяльності органів місцевого самоврядування у кризових умовах;
- визначено нові механізми взаємодії між органами місцевого самоврядування, громадянським суспільством і державними структурами, що забезпечують ефективне управління громадами під час війни;
- сформовано підходи до оцінки рівня відповідальності місцевої влади, які враховують фактори безпеки, соціальної згуртованості та стратегічного планування відновлення;
- виявлено та систематизовано ключові ризики та виклики у процесі реалізації відповідальної політики в громадах, що зазнали впливу бойових дій;

нами уточнено:

- структуру та зміст функцій місцевого самоврядування в умовах збройної агресії, з урахуванням потреб територіальних громад у питаннях безпеки, соціального захисту та економічної стійкості;
- роль та місце міжнародних партнерів у підтримці місцевого самоврядування та формуванні політики відповідальності під час війни;
- значення інформаційної політики як інструменту зміцнення довіри до місцевої влади та боротьби з дезінформацією в умовах воєнного стану;
- засоби та підходи до залучення громадськості у процес ухвалення управлінських рішень, спрямованих на подолання наслідків війни та відновлення громад;
- чинники ефективності кризового управління на місцевому рівні, що забезпечують відповідальне виконання функцій самоврядування в екстремальних умовах;
отримали подальшого розвитку:
- методологічні засади відповідальної політики у сфері місцевого самоврядування, що враховують виклики збройної агресії та необхідність адаптації управлінських рішень до кризових умов;
- концепція децентралізації в умовах війни, зокрема питання розширення повноважень місцевої влади у сфері безпеки, соціального захисту та відновлення територіальних громад;
- практичні механізми кризового управління на рівні територіальних громад, які дозволяють ефективно реагувати на виклики воєнного часу та забезпечувати стійкість громад;
- засоби підвищення довіри до місцевої влади через впровадження інклюзивних процесів ухвалення рішень, прозорість управління та громадський контроль;
- моделі співпраці між органами місцевого самоврядування, державними структурами та міжнародними партнерами, які сприяють стабілізації ситуації та підтримці громад у період війни;

- інструменти моніторингу ефективності місцевого самоврядування у контексті відповідальної політики, що дозволяють оцінити рівень реалізації управлінських функцій в умовах кризових викликів;
- роль інформаційної політики у протидії дезінформації та формуванні консолідованого суспільного бачення шляхів розвитку громад у період війни та післявоєнного відновлення.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що положення, аргументація і висновки дисертації можуть використовуватись фахівцями, які досліджують розбудову національної моделі місцевого самоврядування, яка розвивається в умовах збройної агресії. Результати дослідження також можуть бути використані для напрацювання рекомендацій для підвищення ефективності роботи працівників органів місцевого самоврядування. Також положення кваліфікаційної праці стануть у пригоді при реалізації міжнародної проектної діяльності, залученні зарубіжного досвіду та донорської допомоги для підвищення ефективності суспільно-політичного діалогу в громадах та покращення спроможності територіальних громад. Висновки та результати роботи можуть бути використані для розроблення навчальних програм за напрямками підготовки «Політологія», «Міжнародні відносини», «Державне управління», у викладанні навчальних дисциплін «Політичні інститути та політичні процеси в Україні», «Публічна політика», «Європейські студії», «Зовнішня політика країн Європи», «Державне управління та місцеве самоврядування», «Політичний менеджмент», «Державна політика» тощо; при написанні підручників та навчально-методичних посібників.

Особистий внесок здобувача. Постановка та вирішення всього комплексу завдань дисертації здійснені самостійно. За темою дослідження автором одноосібно підготовлено 4 наукові праці, які опубліковані у фахових виданнях України та зарубіжжя.

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Зміст та основні тези дисертаційного дослідження обговорено на засіданнях кафедри політичних інститутів та процесів Прикарпатського національного університету імені

Василя Стефаника, а також висвітлено у виступах на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях: Всеукраїнській науково-практичній конференції «Політичні процеси сучасності: глобальні та регіональні виміри» (м. Івано-Франківськ, 27–28 жовтня 2022 р.), II Всеукраїнській науково-практичній конференції «Трансформація українського суспільства в цифрову еру» (м. Одеса, 23 березня 2023 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Мультидисциплінарні перспективи розвитку науки, освіти, технологій та суспільства в умовах глобальних викликів» (м. Полтава, 9 грудня 2024 р.), Міжнародній науковій конференції з історії, соціології, філософії, політології «Актуальні напрями наукових досліджень у сферах історії, політології, соціології, філософії» (м. Рига, Латвійська Республіка, 25-26 грудня 2024 року), VI Міжнародній науково-практичній конференції «Integration of Education, Science and Business in Modern Environment: Winter Debates» (м. Дніпро, 6-7 лютого 2025 року).

Публікації. Основні положення роботи, висновки та пропозиції опубліковані автором у 10 працях, у тому числі: трьох статтях у вітчизняних фахових виданнях, п'ятьох тезах наукових конференцій.

Структура й обсяг дисертаційної роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, кожен з яких містить по три підрозділи, висновків, списку літератури та використаних джерел (274 позиції, розміщені на 29 сторінках) та додатків (на 4 сторінках). Загальний обсяг дисертації становить 206 сторінок, із них основного тексту – 173 сторінки.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНУ ВІДПОВІДАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

1.1. Теоретичні підходи до вивчення відповідальної політики

Феномен відповідальної політики в сучасному політичному та науковому дискурсі є важливим об'єктом дослідження. В умовах глобальних викликів, зокрема політичної нестабільності, зростання корупції та падіння довіри громадян до інституцій влади, необхідність впровадження принципів відповідальної політики набуває особливої актуальності. Цей феномен охоплює як етичні аспекти діяльності державних і політичних структур, так і їхню здатність реагувати на суспільні запити, забезпечуючи підзвітність, прозорість і орієнтацію на суспільне благо. Відповідальна політика є одним із ключових аспектів сучасного політичного життя, що визначає ефективність функціонування державних інституцій та рівень довіри суспільства до політичної системи.

Відповідальна політика як соціально-політичний феномен має багатовимірний характер. Вона охоплює здатність державних і політичних акторів приймати рішення, що відповідають суспільним інтересам, дотримуючись при цьому принципів підзвітності, прозорості й етичності. Відповідальна політика охоплює низку базових характеристик, які визначають якість політичної діяльності. Насамперед, це здатність державних і політичних інституцій дотримуватись етичних принципів, прозорості й відкритості в ухваленні рішень. Вона також передбачає врахування довгострокових наслідків політичних дій, що є важливим фактором у розв'язанні суспільних проблем.

Відповідальна політика – це концепція, яка охоплює підзвітність, прозорість, дотримання правових норм, зважування наслідків ухвалених рішень та дотримання етичних принципів у діяльності державних органів та політичних діячів. Це поняття має декілька аспектів:

- юридичний аспект – відповідальність політиків за дотримання законів і правових норм, зокрема через процедури імпічменту, судового переслідування або відкликання виборцями;
- політичний аспект – підзвітність політичних діячів перед громадянами через вибори, звітування перед суспільством та громадянський контроль;
- етичний аспект – врахування моральних принципів у процесі ухвалення політичних рішень та відповідальність перед майбутніми поколіннями;
- соціальний аспект – політичні рішення мають базуватися на потребах суспільства, враховувати інтереси різних груп і сприяти соціальному добробуту.

Феномен відповідальної політики є одним із ключових аспектів сучасного політичного управління, особливо в демократичних суспільствах. Відповідальна політика передбачає не лише дотримання правових норм і виконання політичних обіцянок, а й зважування довгострокових наслідків ухвалених рішень, підзвітність перед громадянами, прозорість процесу прийняття рішень і відповідність морально-етичним критеріям. Феномен відповідальної політики є ключовим у сучасних демократичних системах і має різні теоретичні інтерпретації. Відповідальна політика передбачає зважування наслідків політичних рішень, підзвітність влади перед суспільством і дотримання моральних та етичних норм у процесі управління державою [41, с. 88]. В умовах глобалізації та зростаючої складності політичних процесів дослідження цього феномена стало предметом численних наукових дискусій, що сприяло розвитку різних теоретичних підходів до його аналізу. Серед них можна виокремити ліберальний, суспільно-договірний, інституційний, етико-раціональний та екологічний підходи, кожен з яких висвітлює відповідальність політики під певним кутом зору.

Ліберальний підхід до відповідальної політики ґрунтується на ключових засадах класичного лібералізму, який сформувався в Європі у XVII–XVIII

століттях під впливом ідей природних прав, верховенства права, громадянських свобод і конституційного правління. Ліберальна концепція відповідальної політики виходить із того, що держава повинна діяти в інтересах громадян і бути обмеженою у своїх повноваженнях задля запобігання зловживанням владою. Відповідно, політичні лідери зобов'язані бути підзвітними перед виборцями, дотримуватися встановлених правових норм і враховувати інтереси суспільства при прийнятті рішень. Такий підхід відображає переконання, що лише за умови дотримання фундаментальних свобод людини та правової обмеженості державної влади можливо створити ефективну й відповідальну політичну систему [152].

Засновником класичного лібералізму вважається англійський філософ Джон Лок, який у своїй праці «Два трактати про правління» (1690) розвинув ідею природних прав людини, серед яких життя, свобода та власність. Лок вважав, що головним обов'язком уряду є захист цих прав, а якщо влада порушує суспільний договір, громадяни мають право на її зміну або навіть повстання [110, с. 81]. Його концепція лягла в основу ліберальної традиції, що наголошує на необхідності політичної підзвітності та правових обмежень для правителів. Також Лок виступав за розподіл влади, який пізніше розвинув Шарль Монтеск'є, і зазначав, що легітимність уряду впливає виключно з волі народу, а не з божественного права королів. Його ідеї мали величезний вплив на формування сучасних конституційних демократій, зокрема в Сполучених Штатах Америки, де принципи відповідальності уряду перед народом були закріплені в Конституції 1787 року [93, с. 12].

Подальший розвиток ліберальної теорії відповідальної політики відбувся завдяки працям Джона Стюарта Мілля, який у своїй книзі «Про свободу» (1859) розглянув принципи індивідуальної свободи та межі втручання держави в життя громадян. Міл наголошував, що свобода особи є найважливішою передумовою прогресивного суспільства, а будь-яка політична влада повинна бути обмежена таким чином, щоб не зазіхати на права та свободи громадян. Він розвинув ідею політичної відповідальності, зазначивши, що демократичні вибори є ключовим

механізмом контролю за владою, але водночас попереджав про небезпеку «тиранії більшості», коли рішення уряду можуть пригнічувати права меншин. Саме тому, за Міллем, відповідальна політика повинна бути заснована не лише на волі більшості, а й на непорушних принципах індивідуальної автономії та рівності прав [124, с. 49].

У ХХ столітті розвиток ліберального підходу до відповідальної політики продовжив Ісая Берлін, який у своїй праці «Чотири есе про свободу» запропонував розрізнення між негативною та позитивною свободою. Берлін вважав, що негативна свобода – це відсутність зовнішніх обмежень для індивіда, тобто право людини діяти без втручання держави, тоді як позитивна свобода – це можливість людини реалізовувати свої потенційні можливості за допомогою держави [7, с. 112]. Ця концепція відіграла важливу роль у сучасних дебатах щодо меж втручання держави в економіку та соціальну політику. Берлін також наголошував, що політична відповідальність передбачає баланс між негативною свободою (мінімізацією державного втручання) та позитивною свободою (створенням умов для розвитку громадян), що втілюється, наприклад, у соціальних демократіях Скандинавії [83].

Окрему увагу до ліберального підходу в політичній відповідальності приділив австрійський економіст і філософ Фрідріх Гаєк, який у своїй роботі «Шлях до рабства» (1944) застерігав про небезпеку надмірного державного регулювання. Гаєк доводив, що централізоване управління економікою неминуче призводить до зростання політичної влади та обмеження індивідуальної свободи. Він наполягав, що відповідальна політика повинна базуватися на вільному ринку та мінімальному державному втручанні, оскільки саме конкуренція і децентралізація влади є найкращими механізмами забезпечення підзвітності уряду [31, с. 91]. Його ідеї значною мірою вплинули на неоліберальні реформи, зокрема політику Маргарет Тетчер у Великій Британії та Рональда Рейгана у США [111, с. 76].

Ліберальний підхід до відповідальної політики знайшов відображення і в сучасних дослідженнях політичної науки. Роберт Даль у своїй книзі «Демократія

і її критики» (1989) розвинув концепцію поліархії, яка передбачає плюралізм політичних інтересів, конкуренцію між елітами та активну роль громадян у політичному процесі. Даль вважав, що відповідальна політика в умовах демократії можлива лише за наявності політичної конкуренції, громадянської активності та незалежних інститутів контролю, таких як судова влада та вільна преса [109, с. 55].

У сучасних демократіях принципи ліберального підходу реалізуються через механізми виборчої підзвітності, громадянського суспільства та вільних медіа, які виступають «четвертою владою» у контролі за діями політиків.

Суспільно-договірний підхід до відповідальної політики є одним із фундаментальних напрямів політичної філософії, що базується на ідеї взаємного зобов'язання між владою та суспільством. Його ключова теза полягає в тому, що легітимність влади випливає з добровільної згоди громадян передати частину своїх природних прав державі в обмін на гарантії безпеки, стабільності та соціального добробуту. У рамках цього підходу відповідальна політика розглядається як безперервний процес дотримання державою своїх зобов'язань перед громадянами, а громадянами – своїх обов'язків перед суспільством. Виникнення цієї концепції пов'язане з прагненням філософів XVII–XVIII століття знайти раціональні підстави для влади, відмовившись від теологічних концепцій божественного права королів [25, с. 40]. Такі мислителі, як Томас Гоббс, Джон Локк, Жан-Жак Руссо та пізніше Джон Роулз, розвинули цю ідею, створивши різні варіації суспільного договору, які вплинули на політичні системи сучасного світу.

Одним із перших теоретиків суспільного договору був англійський філософ Томас Гоббс, який у своїй знаменитій праці «Левіафан» (1651) розглядав природний стан людства як період безладдя, хаосу та конфлікту, де панує принцип «війни всіх проти всіх» [35, с. 412]. Гоббс вважав, що для уникнення анархії люди добровільно передають свої права сильній владі, яка забезпечує порядок і стабільність. У такій моделі політична відповідальність набуває авторитарного характеру: уряд несе відповідальність за збереження

миру, а громадяни повинні підкорятися владі, навіть якщо вона обмежує їхні свободи [92, с. 18]. І хоча цей підхід здається суперечливим у контексті демократичного управління, він заклав основи концепції державної відповідальності за забезпечення базових умов існування суспільства, що знайшло відображення в сучасних теоріях безпеки та ролі держави у надзвичайних ситуаціях.

Інший підхід до суспільного договору розвинув Джон Локк, який, на відміну від Гоббса, бачив природний стан людства не як стан війни, а як відносно мирне існування людей, об'єднаних у суспільство на основі спільних інтересів. У своїй роботі «Два трактати про державне правління» (1689) Локк стверджував, що метою держави є захист природних прав громадян, а якщо вона не виконує цієї функції, народ має право змінити уряд [119, с. 116]. Локк вважав, що відповідальна політика полягає в забезпеченні свободи, рівності та верховенства права, а правителі мають діяти виключно в інтересах суспільства [93, с. 15]. Його теорія мала значний вплив на формування американської демократії, особливо на Декларацію незалежності США (1776), яка закріпила принцип, що уряд отримує свою владу «від згоди керованих».

Одним із найважливіших представників суспільно-договірного підходу став Жан-Жак Руссо, який у своїй праці «Про суспільний договір» (1762) запропонував радикальну концепцію народного суверенітету [168, с. 134]. На відміну від Локка, який визнавав представницьку демократію, Руссо стверджував, що справжня політична відповідальність можлива лише за умов прямої демократії, коли громадяни безпосередньо ухвалюють рішення через плебісцити та загальні збори. Він розглядав державу як виразника «загальної волі» народу і наголошував, що влада не може виходити за межі інтересів громадян [189, с. 124]. Ідеї Руссо стали основою для багатьох революційних рухів, зокрема Французької революції 1789 року, де концепція народного суверенітету використовувалася для виправдання ліквідації абсолютної монархії. У сучасному світі його підхід знаходить своє відображення у

механізмах громадської участі, таких як референдуми, народні ініціативи та механізми відкритого уряду.

У ХХ столітті теорію суспільного договору оновив американський філософ Джон Ролз, який у своїй роботі «Теорія справедливості» (1971) розробив концепцію «справедливості як чесності». Він пропонував уявний експеримент, відомий як «завіса незнання», у якому люди ухвалюють політичні рішення, не знаючи своєї соціальної позиції. Це, за його твердженням, призводить до формування справедливого суспільного договору, де політика спрямована на максимізацію добробуту найменш захищених верств населення [249]. Згідно з цим, політичні рішення мають ухвалюватися так, щоб вони були справедливими для всіх, незалежно від соціального статусу громадян. Він стверджував, що відповідальна політика повинна сприяти максимізації добробуту найменш захищених верств населення, що стало основою сучасних концепцій соціальної справедливості та держави загального добробуту. Ролз підкреслював, що демократичні інститути повинні гарантувати рівні можливості для всіх, а політики мають нести відповідальність за дотримання цих принципів [89, с. 24]. Його концепція відповідальної політики полягає в тому, що уряди повинні забезпечувати рівні можливості для всіх громадян та гарантувати соціальну справедливість. Вчення Ролза мало значний вплив на розвиток держав загального добробуту, особливо в скандинавських країнах, де політика соціального захисту стала одним із головних пріоритетів.

Суспільно-договірний підхід знайшов практичне застосування в багатьох політичних системах. Наприклад, у Швейцарії механізми прямої демократії дозволяють громадянам впливати на політичні рішення через референдуми та народні ініціативи, що є прикладом реалізації принципів Руссо. У США Конституція передбачає механізми стримувань і противаг, що забезпечують підзвітність влади перед народом, втілюючи ідеї Локка. У країнах Європейського Союзу принципи соціальної справедливості, засновані на підходах Ролза, реалізуються через політику соціального захисту та регулювання ринку праці.

Таким, чином, можна вважати, що суспільно-договірний підхід до відповідальної політики підкреслює взаємну відповідальність між владою та громадянами. Від Гоббса, який розглядав державу як гаранта безпеки, до Руссо, який наголошував на народному суверенітеті, та Ролза, який акцентував увагу на соціальній справедливості, ця концепція пройшла значну еволюцію. Вона залишається актуальною в сучасному політичному дискурсі, визначаючи принципи демократичного управління, соціальної політики та участі громадян у політичному процесі. Сучасні демократії, зокрема скандинавські країни, широко використовують принципи суспільно-договірного підходу в розбудові соціально орієнтованих держав.

Інституційний підхід до вивчення відповідальної політики є одним із ключових напрямів сучасної політичної науки, що зосереджується на ролі політичних і правових інституцій у забезпеченні ефективного, стабільного та підзвітного управління. Основна ідея цього підходу полягає в тому, що саме інституції – формальні та неформальні правила, закони, норми та організації – визначають поведінку політичних акторів, забезпечуючи або обмежуючи їхню відповідальність перед суспільством. Ця концепція набирала популярності в ХХ столітті, особливо завдяки роботам Дугласа Норта, Семюеля Гантінгтона, Френсіса Фукуями та інших дослідників, які підкреслювали, що якість політичних інституцій є визначальним фактором для успішного функціонування демократичних систем. Інституційний підхід пояснює, чому в одних країнах політики діють відповідально, враховуючи суспільні інтереси, а в інших – використовують владу у власних цілях, ілюструючи цей феномен через різні історичні та сучасні політичні системи [200, с. 38].

Засновником сучасного інституціоналізму вважається Дуглас Норт, лауреат Нобелівської премії з економіки, який у своїх працях, зокрема в книзі «Інституції» 1990 року, розглядав інституції як «правила гри», які формують поведінку політичних і економічних суб'єктів [244, с. 388]. Норт доводив, що довготривалий розвиток будь-якої держави залежить не лише від економічних факторів, а й від ефективності її політичних інституцій, таких як парламент,

судова система, органи контролю та виборчі механізми. Він підкреслював, що слабкість або корумпованість інституцій призводить до нестабільності, відсутності відповідальності політиків і загальної неефективності державного управління [137, с. 189]. Таким чином, відповідальна політика в інституційному розумінні можлива лише за умови існування ефективних механізмів контролю над владою, що мінімізують ризики зловживань і сприяють підзвітності чиновників перед суспільством.

Інший видатний представник інституційного підходу – Семюель Гантінгтон, який у своїй книзі «Політичний порядок у мінливих суспільствах» 1968 року доводив, що стабільність і ефективність політичних систем залежить не від рівня демократії як такої, а від рівня інституційного розвитку [34, с. 211]. Він вважав, що у країнах, де демократичні процеси випереджають формування стабільних політичних інституцій, виникає ризик хаосу, популізму та корупції. На його думку, ключовою ознакою відповідальної політики є наявність чітко сформованих інституційних механізмів, що регулюють діяльність політичних лідерів та забезпечують сталість державного управління [34, с. 301]. Ця теорія пояснює, чому в багатьох пострадянських країнах, де демократизація відбувалася без паралельного розвитку правових і політичних інституцій, виникли проблеми з політичною відповідальністю та корупцією [113, с. 13].

Френсіс Фукуяма у своїй книзі «Політичний порядок і політичний занепад» 2014 року продовжив розвиток інституційного підходу, стверджуючи, що сильні політичні інституції є основою для ефективного державного управління. Він наголошував, що навіть найкращі демократичні механізми не можуть гарантувати відповідальної політики, якщо інституції є слабкими або корумпованими [191, с. 362]. Фукуяма пропонував концепцію «ефективної держави», в якій бюрократія, судова система, виборчі комісії та правоохоронні органи функціонують незалежно від політичного впливу та забезпечують рівні правила гри для всіх учасників політичного процесу. Його дослідження пояснюють, чому такі країни, як Данія чи Швеція, мають високу якість державного управління, тоді як держави з низьким рівнем інституційного

розвитку, такі як Венесуела чи Афганістан, стикаються з проблемами політичної безвідповідальності та нестабільності [148, с. 181].

Етико-раціональний підхід розглядає відповідальність політиків крізь призму моральних норм і етичних принципів. Його основи були закладені Максом Вебером, який у праці «Покликання до політики» запропонував розрізнення між етикою переконань та етикою відповідальності. Етика переконань передбачає дотримання ідеологічних чи моральних принципів незалежно від наслідків, тоді як етика відповідальності орієнтована на зважування можливих наслідків політичних рішень. Німецький соціолог аналізував роль політики як професії та підкреслював важливість зважування наслідків політичних дій. Вебер наголошував, що політики повинні діяти відповідно до етичних переконань, але також враховувати реальні наслідки своїх рішень. За словами Макса Вебера, «відповідальність політика полягає у зважуванні на наслідки своїх дій, а не лише на їхню моральну правомірність» [18]. У своїх роботах Макс Вебер наголошував, що відповідальна політика повинна зосереджуватися не лише на «етичній переконаності», а й на реальних наслідках дій політиків. Вебер підкреслював, що ефективний політик повинен поєднувати обидві етики: діяти відповідно до моральних принципів, але водночас враховувати реальні наслідки своїх рішень [19, с. 162]. Ця концепція стала фундаментом для етико-раціонального підходу, оскільки вона поєднує моральний імператив із раціональним аналізом ситуації, що є основою відповідальної політики.

Британський філософ Генрі Сіджвік, представник утилітаризму, у своїй праці «Принципи політичної економії» наголошував, що політичні рішення повинні приносити найбільшу користь найбільшій кількості людей. Сіджвік запропонував концепцію етичного утилітаризму, згідно з якою відповідальна політика має базуватися на принципі максимізації суспільного добробуту [260]. Його ідеї отримали розвиток у сучасних соціальних теоріях, що обґрунтовують необхідність державного втручання у сферу охорони здоров'я, освіти та соціального захисту задля підвищення якості життя населення. Відповідно до

цього підходу, політична відповідальність проявляється через здатність уряду забезпечувати оптимальний баланс між інтересами різних суспільних груп, уникаючи як надмірного втручання, так і соціальної несправедливості [13, с. 48].

Карл Поппер, один із найвпливовіших філософів ХХ століття, у своїй книзі «Відкрите суспільство та його вороги» розвинув ідеї відповідальної політики, наголошуючи на важливості критичного мислення та відкритого політичного процесу. Він запропонував концепцію «поетапного соціального інженерства», згідно з якою політичні рішення повинні ухвалюватися з урахуванням можливих ризиків та необхідності їхньої подальшої корекції [153]. Поппер виступав проти утопічного мислення в політиці, яке ґрунтується на ідеологічних догмах, і наголошував, що відповідальність політиків полягає у постійному тестуванні та вдосконаленні ухвалених рішень. Його підхід отримав широке застосування в сучасному політичному аналізі, особливо в управлінні кризами, коли необхідно ухвалювати рішення на основі наукових доказів та раціонального прогнозування [171, с. 74].

Юрген Габермас, представник Франкфуртської школи, у своїй теорії «комунікативної дії» (1981) запропонував новий погляд на відповідальність політиків, наголошуючи на важливості суспільного діалогу та взаємодії між владою та громадянами. Він вважав, що відповідальна політика повинна базуватися на принципах відкритої комунікації, участі громадян у політичних процесах та дотриманні норм демократичного дискурсу [29]. Габермас розглядав політичну відповідальність як процес, у якому політичні рішення ухвалюються не лише в рамках правових процедур, а й через суспільний консенсус. Цей підхід став основою для сучасних концепцій «відкритого уряду», які передбачають використання технологій для залучення громадян до політичного процесу, наприклад, через електронні петиції або громадські слухання [117, с. 68].

Амартія Сен, лауреат Нобелівської премії з економіки, розвинув етико-раціональний підхід у контексті соціального розвитку та економічної політики. У своїй праці «Розвиток як свобода» він доводив, що відповідальна політика має бути спрямована на розширення можливостей людей реалізовувати свої права та

свободи. Сен підкреслював, що відповідальність уряду полягає не лише у забезпеченні стабільної економіки, а й у створенні умов для людського розвитку – доступу до освіти, медицини та соціальних благ [259]. Його підхід поєднує етичні та економічні аспекти, що робить його одним із найвпливовіших у сучасному аналізі державної політики.

Прикладами успішного застосування етико-раціонального підходу в політиці є держави Скандинавії, де уряди ухвалюють рішення з урахуванням довгострокових наслідків, екологічних ризиків та соціальних потреб населення. Наприклад, Швеція стала однією з перших країн, що ввели принцип «благополуччя майбутніх поколінь» у свою політичну стратегію, зобов'язавши уряд оцінювати екологічний та соціальний вплив кожного нового закону. У Сполучених Штатах Америки концепція політичної відповідальності, заснована на принципах Вебера та Поппера, використовується в системі «публічної оцінки політики», де незалежні експертні комісії аналізують потенційні ризики та вигоди урядових рішень перед їхнім впровадженням [230, с. 68].

Екологічний підхід до аналізу відповідальної політики в контексті сталого розвитку та екологічної безпеки базується на розумінні взаємозв'язку між економічним зростанням, соціальним благополуччям та екологічною стійкістю. Однією з основних концепцій, що визначає цей підхід, є теорія сталого розвитку, сформульована в доповіді Г. Брунтланд «Наше спільне майбутнє» (1987). У ній підкреслюється необхідність розвитку, який задовольняє потреби нинішнього покоління, не ставлячи під загрозу можливість майбутніх поколінь задовольняти власні потреби. Сталий розвиток розглядається як триєдність екологічних, економічних і соціальних аспектів, що мають бути збалансованими для досягнення довготривалого добробуту. Політика, заснована на цих принципах, передбачає інтеграцію екологічних стандартів у державне та корпоративне управління, а також впровадження технологій, які мінімізують шкоду довкіллю [251].

На нашу думку, екологічна політика та управління природними ресурсами є ключовими складовими цього підходу, оскільки вони спрямовані на

регулювання впливу людської діяльності на навколишнє середовище. Державні органи, міжнародні організації та громадянське суспільство відіграють важливу роль у формуванні екологічної політики, запроваджуючи відповідні законодавчі норми, економічні стимули та адміністративні заходи для захисту природних ресурсів. Екологічне управління передбачає комплексний підхід до збереження біорізноманіття, водних ресурсів, атмосфери та земельних угідь через механізми екологічного моніторингу, оцінки впливу на довкілля та використання відновлюваних ресурсів. Особливу увагу приділяють створенню національних і міжнародних екологічних програм, які сприяють екологічній безпеці та адаптації до змін клімату, що є нагальними викликами для сучасного світу.

Теорія екологічної модернізації, яка виникла у 1980-х роках, пропонує інноваційний підхід до поєднання економічного зростання та екологічної стійкості. Вона стверджує, що екологічні проблеми можуть бути вирішені шляхом технологічного прогресу, ефективного управління та структурних змін у промисловості. Основна ідея полягає в тому, що екологічні виклики не обов'язково є перешкодою для економічного розвитку, а можуть стати рушійною силою для інновацій та створення «зеленої» економіки. Впровадження екологічно чистих технологій, підвищення ефективності виробництва та використання альтернативних джерел енергії є важливими кроками до екологічної модернізації. Крім того, як вважає Л. Скутару, ця теорія підкреслює роль держави та бізнесу у сприянні сталому розвитку шляхом екологічного регулювання, інвестицій у чисті технології та створення ринкових механізмів для заохочення екологічно відповідальної поведінки [258].

Таким чином, екологічний підхід до аналізу відповідальної політики розглядає сталість як центральний принцип у прийнятті рішень. Інтеграція екологічних аспектів у економічну діяльність та державне управління є необхідною умовою для забезпечення довготривалого добробуту людства та збереження природних екосистем. Політичні та економічні інструменти, такі як екологічне оподаткування, система екологічних сертифікацій, «зелені» інвестиції та міжнародна співпраця, сприяють досягненню екологічної безпеки

та сталого розвитку. У сучасному світі, де екологічні виклики набувають глобального масштабу, відповідальна політика, що базується на принципах сталого розвитку та екологічної модернізації, стає ключовим фактором для побудови екологічно безпечного та економічно стійкого майбутнього.

Українські дослідники, котрі прямо чи опосередковано досліджували феномен відповідальної політики, зробили вагомий внесок у розвиток сучасних теоретичних та практичних аспектів даного поняття, зокрема в контексті пострадянських трансформацій, демократичного розвитку та забезпечення підзвітності влади перед суспільством. Серед дослідників, котрі приділяли увагу питанням, пов'язаним з дослідженням феномену відповідальної політики і його впливу на політичну систему держави, можна виділити: В. Кулика, О. Мотилу, І. Козловського та О. Скакуна. В своєму науковому доробку кожен з них по-різному підходять до проблематики відповідальної політики та політичної відповідальності, проте всі вони наголошують на необхідності формування ефективних демократичних інститутів, морального лідерства та підзвітності влади перед громадянами. Їхні роботи є особливо важливими для розуміння викликів, які стоять перед Україною в умовах війни, реформ та боротьби з корупцією, а також для формування ефективної державної політики, заснованої на демократичних принципах і етичних нормах.

Український політолог та директор Центру досліджень проблем громадянського суспільства В. Кулик, є одним із провідних дослідників відповідальної політики в Україні. У своїх роботах він наголошує, що відповідальна політика в умовах перехідної демократії має базуватися на принципах підзвітності, громадянського контролю та ефективної взаємодії держави з суспільством. Він розглядає феномен політичної відповідальності як невід'ємний елемент демократичного врядування, особливо в контексті боротьби з олігархічною системою, яка часто призводить до концентрації влади в руках невеликої групи осіб. Кулик підкреслює, що для забезпечення відповідальної політики необхідно створювати дієві механізми стримувань і противаг, зокрема через реформування судової системи, посилення

громадянського суспільства та розширення ролі незалежних медіа. Він також звертає увагу на роль міжнародних партнерів України у підтримці демократичних реформ та підвищенні політичної відповідальності влади [104].

О. Мотиль, американський історик і політолог українського походження, професор Ратгерського університету, у своїх дослідженнях аналізує політичну відповідальність у контексті авторитаризму, національного відродження та демократичних трансформацій у пострадянських країнах. Він доводить, що відповідальна політика є ключовим фактором стабільного розвитку держави, і саме її відсутність призводить до занепаду та внутрішніх криз [128, с. 54]. Мотиль наголошує, що формування відповідальної політики в Україні потребує подолання радянських адміністративних традицій, які гальмують демократичний розвиток. Він також аналізує роль політичних еліт у процесі демократизації, зазначаючи, що від їхньої готовності брати на себе відповідальність за ухвалені рішення залежить майбутнє української держави. Крім того, Мотиль критикує явище політичного популізму, яке, на його думку, є одним із головних викликів для формування відповідальної політики в Україні [129].

Відомий український релігієзнавець, громадський діяч і колишній політв'язень І. Козловський розглядає феномен відповідальної політики крізь призму моральних принципів, етики та духовності. У своїх дослідженнях він наголошує на важливості морального лідерства як основи відповідальної політики. Козловський вважає, що політичні лідери мають не лише дотримуватися правових норм, а й діяти відповідно до етичних принципів, зважаючи на довгострокові наслідки своїх рішень [95, с. 119]. Він аналізує феномен політичної відповідальності через історичний та філософський контекст, підкреслюючи роль етичних систем, зокрема релігійних доктрин, у формуванні політичної культури. Особливу увагу Козловський приділяє питанню відповідальності політиків під час кризових ситуацій, таких як війна чи соціальні потрясіння. Він вважає, що лише ті лідери, які здатні поєднувати раціональний аналіз із моральними цінностями, можуть ефективно реагувати на

виклики та ухвалювати рішення, що сприятимуть довгостроковому розвитку суспільства [16].

Правознавець та експерт у сфері державного управління О. Скакун, досліджує відповідальну політику з точки зору правових механізмів та конституційних норм. Він наголошує, що формування відповідальної політики можливе лише за умови створення ефективної системи юридичних механізмів контролю за владою. Скакун аналізує роль конституційного права, антикорупційного законодавства та судової системи у забезпеченні підзвітності політиків. На його думку, слабкість правових інститутів в Україні є одним із головних чинників, що ускладнює реалізацію відповідальної політики. Він підкреслює, що необхідно впроваджувати реальні механізми відповідальності, такі як прозорість державного управління, посилення ролі антикорупційних органів та підвищення ефективності правоохоронних структур [174, с. 44]. Дослідник також звертає увагу на міжнародний досвід у сфері правового забезпечення відповідальності політиків і наголошує, що Україна має адаптувати найкращі практики демократичних країн для побудови ефективної правової системи [175, с. 11].

Загалом, дослідження Кулика, Мотиля, Козловського та Скакуна охоплюють різні аспекти відповідальної політики – від демократичних механізмів та боротьби з олігархічною системою до морального лідерства та правового забезпечення відповідальності влади. Усі вони сходяться на думці, що для побудови ефективної держави необхідно створити дієві механізми контролю за владою, зміцнити інститути демократії та виховувати політичну культуру відповідальності серед громадян. Їхні дослідження є особливо важливими в контексті сучасної України, де процес демократизації та реформування політичної системи ще триває, а питання політичної відповідальності залишається одним із ключових викликів для розвитку держави. Таким чином, українські дослідники роблять значний внесок у розуміння політичної відповідальності як багатогранного явища, що охоплює етичні, правові та управлінські аспекти. Їхні роботи є не лише теоретично значущими, а й мають

практичну цінність, оскільки можуть бути використані для розробки стратегій державного управління, які сприятимуть зміцненню демократичних інституцій і підвищенню рівня відповідальності українських політиків перед суспільством.

Отже, феномен відповідальної політики є одним із ключових елементів демократичного врядування, що визначає ефективність державних інститутів, рівень підзвітності влади перед громадянами та загальний розвиток суспільства. Це поняття охоплює не лише юридичні та політичні механізми контролю за владою, а й моральні, етичні та соціальні аспекти ухвалення рішень. Аналіз теоретичних підходів до цього феномену демонструє, що різні школи політичної думки по-різному трактують принципи відповідальності, але всі вони сходяться на необхідності врахування довгострокових наслідків політики, забезпечення підзвітності уряду та дотримання демократичних норм.

Аналізуючи всі підходи до відповідальної політики, можна зробити висновок, що найбільш ефективні політичні системи – це ті, які поєднують елементи різних концепцій, адаптуючи їх до конкретних історичних, соціальних та економічних умов. Ліберальний підхід забезпечує захист прав громадян та свободу слова, суспільно-договірний – взаємну відповідальність держави та суспільства, інституційний – ефективні механізми контролю, а етико-раціональний – морально обґрунтоване ухвалення рішень. Успішні демократії знаходять баланс між цими підходами, створюючи гнучкі системи управління, які здатні реагувати на виклики часу та забезпечувати сталість політичної відповідальності. Таким чином, відповідальна політика є комплексним феноменом, що охоплює політичні, правові, етичні та соціальні аспекти. Вона забезпечує стабільність державного управління, зміцнює демократичні інституції та сприяє формуванню суспільної довіри до влади. Поєднання різних теоретичних підходів, розроблених як зарубіжними, так і українськими дослідниками, дозволяє глибше зрозуміти механізми відповідальності політиків та їхню роль у сучасному світі.

1.2. Методологічні аспекти дослідження феномену відповідальної політики

Відповідальна політика є основою демократичного управління, забезпечуючи підзвітність, прозорість та ефективність політичних процесів. Її дослідження вимагає застосування різноманітних методологічних підходів, що дозволяють глибше зрозуміти механізми функціонування політичних систем та оцінити рівень їх відповідальності перед громадянами. В той же час, методологія дослідження відповідальної політики є комплексною та багатовимірною, оскільки цей феномен охоплює широкий спектр аспектів, включаючи політичну етику, ефективність державного управління, демократичні процеси та громадську підзвітність. Вивчення відповідальної політики передбачає застосування різних методів, що дозволяють аналізувати як нормативні основи відповідальності, так і практичні механізми її реалізації у політичному житті.

Системний аналіз є одним із найважливіших методологічних підходів у дослідженні феномену відповідальної політики, оскільки він дозволяє розглядати її як частину цілісної політичної системи, що взаємодіє з іншими її елементами. Цей підхід базується на загальній системній теорії, яка була розроблена у середині ХХ століття Людвігом фон Берталанфі та отримала подальший розвиток у соціальних і політичних науках. Основна ідея системного аналізу полягає в тому, що всі політичні процеси слід розглядати як взаємозалежні та такі, що функціонують за певними закономірностями. У випадку відповідальної політики це означає, що її реалізація залежить не лише від індивідуальної поведінки політичних діячів, а й від структурних особливостей політичної системи, рівня розвитку демократичних інститутів, законодавчої бази та суспільної культури [163, с. 71].

Важливим аспектом системного аналізу є розгляд політичної відповідальності через призму вхідних і вихідних елементів системи. Вхідні елементи (inputs) включають вимоги суспільства щодо прозорості, підзвітності, дотримання етичних норм, а також механізми зворотного зв'язку, такі як вибори,

громадські ініціативи, протести та петиції. Вихідні елементи (outputs) – це політичні рішення, ухвалені закони, реалізовані програми, відповідні дії урядових структур або зміни у складі правлячих органів у результаті виборів чи імпічменту. Взаємозв'язок між вхідними та вихідними елементами забезпечує функціонування політичної системи в межах відповідального управління, а порушення цього зв'язку може призводити до політичної кризи, втрати довіри громадян та нестабільності влади [40, с. 63]. Застосування системного аналізу вивчає не лише окремі складові політичної відповідальності, а й механізми їх взаємодії. Наприклад, відповідальність уряду перед парламентом та виборцями не може розглядатися у відриві від партійної системи, судових механізмів контролю, незалежності медіа та рівня громадянської активності. В межах системного аналізу дослідники можуть аналізувати, наскільки ефективно працюють механізми контролю, які чинники сприяють або перешкоджають підзвітності влади та як різні політичні інститути взаємодіють між собою для забезпечення відповідальної політики. Важливу роль тут відіграє ідея балансування влади, яка передбачає наявність механізмів стримувань і противаг, що не дозволяють окремим політичним суб'єктам ухилятися від відповідальності [22, с. 39].

Однією з переваг системного аналізу є можливість використовувати його для порівняння політичних систем у різних країнах та виявлення закономірностей у забезпеченні політичної відповідальності. Наприклад, дослідження можуть показати, що у розвинених демократіях існують сильні механізми громадянського контролю, чіткі процедури підзвітності та незалежна судова влада, тоді як у гібридних або авторитарних режимах політична відповідальність носить формальний характер і часто обмежується вузьким колом еліт. Системний підхід дозволяє визначити, які структурні зміни необхідні для покращення політичної відповідальності в конкретних умовах. Ще одним важливим аспектом системного аналізу є його динамічний характер, що дозволяє відстежувати еволюцію політичної відповідальності у часі. Політичні системи постійно змінюються під впливом внутрішніх і зовнішніх факторів, таких як

соціальні рухи, зміни політичної культури, міжнародний тиск або технологічний розвиток [214]. Аналізуючи ці динамічні зміни, можна визначити тренди у підвищенні чи зниженні рівня політичної відповідальності, а також спрогнозувати можливі наслідки певних реформ або політичних рішень. Таким чином, системний аналіз не лише сприяє розумінню існуючих механізмів відповідальної політики, а й допомагає розробляти ефективні стратегії її вдосконалення.

Інституційний аналіз є одним із ключових методологічних підходів у дослідженні відповідальної політики, оскільки дозволяє вивчати роль політичних та державних інститутів у забезпеченні підзвітності та відповідальності влади перед суспільством. Цей підхід ґрунтується на теорії інституціоналізму, яка розглядає політичні інститути як структури, що формують правила гри у суспільстві, визначають поведінку політичних акторів і впливають на процес ухвалення рішень. Відповідальна політика в цьому контексті розглядається як результат діяльності інститутів, що забезпечують її реалізацію через закони, процедури, механізми контролю та санкції за недотримання норм відповідальності [165, с. 55]. Застосування інституційного аналізу у вивченні політичної відповідальності дозволяє визначити, як різні державні структури сприяють або, навпаки, обмежують підзвітність влади. Одним із центральних об'єктів дослідження є парламент, оскільки саме цей інститут відповідає за законодавче регулювання механізмів відповідальності, контроль над виконавчою владою та здійснення процедури імпічменту чи вотуму недовіри уряду. Аналізується також роль судової системи, яка забезпечує правову відповідальність політичних діячів, захищає громадянські права та слугує незалежним арбітром у конфліктах між органами влади. Окрім цього, важливу роль відіграють антикорупційні агентства, виборчі комісії, медіа та громадянське суспільство, які можуть діяти як незалежні інститути контролю за владою [180, с. 79].

Однією з головних цілей інституційного аналізу є виявлення факторів, що сприяють ефективному функціонуванню механізмів політичної

відповідальності. Наприклад, у демократичних країнах існують усталені правові норми та традиції, які зобов'язують політичних лідерів звітувати перед виборцями, дотримуватися принципів прозорості та приймати рішення відповідно до інтересів суспільства. У таких системах інститути діють відповідно до логіки формальних норм, а порушення принципів політичної відповідальності тягне за собою юридичні або політичні наслідки, такі як відставки, судові процеси або втрата підтримки виборців. Натомість в авторитарних режимах формальні інститути нерідко мають декоративний характер, а фактичний механізм політичної відповідальності є слабким через відсутність незалежного контролю та концентрацію влади в руках обмеженого кола осіб [151, с. 208].

Інституційний аналіз також дозволяє простежити взаємозв'язок між формальними та неформальними механізмами політичної відповідальності. Формальні механізми включають конституційні норми, законодавчі акти, офіційні процедури контролю, такі як парламентські слухання, бюджетний аудит чи перевірки діяльності виконавчої влади. Водночас, неформальні механізми можуть мати не менший вплив на забезпечення відповідальності політиків. До них належать політична культура, традиції, суспільний тиск, вплив медіа та громадських організацій. Наприклад, навіть у країнах із розвинутою демократичною системою скандал або суспільний резонанс може стати причиною добровільної відставки політика, навіть якщо з юридичної точки зору він не порушував законів. Аналіз взаємодії цих механізмів допомагає зрозуміти, як формується політична відповідальність у різних країнах і чому в деяких суспільствах її рівень є вищим, ніж в інших [106, с. 64]. Ще одним важливим аспектом інституційного аналізу є вивчення ефективності механізмів політичної відповідальності та їх здатності адаптуватися до змін у суспільстві. Зокрема, в сучасному світі розвиток цифрових технологій і соціальних мереж значно розширює можливості громадського контролю за діяльністю політичних інститутів. Відкриті дані, платформи для моніторингу державних витрат, онлайн-петиції та розслідувальна журналістика стають потужними

інструментами підзвітності влади перед громадянами. Інституційний аналіз у такому випадку дозволяє оцінити, наскільки ефективно державні органи використовують ці технології для підвищення прозорості, чи створюють вони перешкоди для вільного доступу до інформації та як змінюється рівень політичної відповідальності внаслідок цифрових трансформацій [114, с. 182].

Таким чином, інституційний аналіз є важливим інструментом для дослідження відповідальної політики, оскільки він дозволяє оцінити роль формальних і неформальних механізмів відповідальності, визначити чинники, що впливають на ефективність політичних інститутів, та зрозуміти, як змінюється рівень підзвітності влади в умовах політичних, соціальних та технологічних трансформацій. Застосування цього підходу допомагає розробляти стратегії зміцнення демократичних інститутів і підвищення відповідальності політичних лідерів перед суспільством.

Соціологічний метод є одним із найважливіших інструментів у дослідженні відповідальної політики, оскільки дозволяє аналізувати ставлення громадян до політичних інститутів, рівень довіри до влади та ефективність механізмів політичної відповідальності. Політична відповідальність передбачає певний рівень взаємодії між владою та суспільством, а соціологічні дослідження дають змогу оцінити, наскільки громадяни усвідомлюють свою роль у політичному процесі, як вони оцінюють діяльність державних органів і чи вважають політиків підзвітними своїм виборцям. В умовах демократичного управління суспільна думка відіграє ключову роль у формуванні політичних рішень, а отже, дослідження суспільних настроїв є необхідним для оцінки ефективності політичної системи [232, с. 74].

Одним із головних методів соціологічного аналізу є опитування громадської думки. Соціологи використовують кількісні та якісні методи збору даних, щоб зрозуміти, як громадяни оцінюють політичну ситуацію, яких змін вони очікують і як реагують на діяльність політичних лідерів. Опитування можуть бути як загальнонаціональними, так і регіональними, що дозволяє визначити специфіку сприйняття політичної відповідальності в різних

соціальних групах та регіонах країни. Наприклад, дослідження можуть показати, що рівень довіри до уряду та парламенту значно відрізняється залежно від віку, рівня освіти чи економічного становища респондентів. Такі результати допомагають визначити, які групи населення найбільше підтримують або, навпаки, найбільш критично ставляться до влади [261, с. 422].

Соціологічний метод також включає аналіз протестних настроїв та форм громадянської активності. Масові протести, акції непокори, мітинги та кампанії в соціальних мережах є виразом суспільного невдоволення політичною відповідальністю. Соціологічні дослідження допомагають визначити, які саме фактори спричиняють суспільний протест, які групи населення беруть у ньому найбільш активну участь та які наслідки такі акції можуть мати для політичної системи. Наприклад, якщо рівень довіри до судової системи є низьким, це може свідчити про проблеми з політичною відповідальністю, що в майбутньому може призвести до масштабних протестів проти корупції чи зловживання владою. Ще одним важливим аспектом соціологічного аналізу є дослідження ролі медіа та інформаційного простору у формуванні політичної відповідальності. Медіа, соціальні мережі та інші комунікаційні канали можуть як сприяти підвищенню політичної відповідальності, так і використовуватися для маніпуляції громадською думкою. Соціологи досліджують, наскільки громадяни довіряють різним джерелам інформації, які теми викликають найбільший суспільний резонанс та як медіа впливають на сприйняття відповідальності політичних лідерів. Наприклад, аналіз контенту новинних сайтів та соціальних мереж може показати, наскільки широко висвітлюються теми корупції, прозорості влади та дотримання політиками своїх обіцянок [178, с. 31].

Соціологічний підхід також дозволяє виявити фактори, що впливають на політичну поведінку громадян, зокрема на їхню участь у виборах. Виборча активність є одним із основних індикаторів політичної відповідальності, оскільки через механізм виборів громадяни висловлюють свою підтримку або протест щодо діяльності влади. Якщо рівень явки на виборах низький, це може свідчити про розчарування виборців у політичній системі та відсутність віри в

ефективність демократичних механізмів. Соціологічні опитування допомагають визначити причини такої пасивності: чи це пов'язано з відсутністю альтернатив серед кандидатів, чи з недовірою до виборчого процесу, чи з низьким рівнем політичної освіти громадян [37, с. 6].

Одним із перспективних напрямів у соціологічному аналізі політичної відповідальності є використання «великих даних» та аналізу цифрових слідів. Сучасні технології дозволяють збирати та аналізувати великі обсяги даних із соціальних мереж, онлайн-платформ та державних порталів, щоб виявити закономірності у суспільній думці та прогнозувати політичні тенденції. Наприклад, аналіз пошукових запитів громадян може показати, які теми є найбільш актуальними у суспільстві, а відстеження онлайн-дискусій може дати уявлення про рівень довіри до політичних лідерів. Використання цифрових методів у соціологічних дослідженнях дозволяє значно підвищити точність прогнозів та оперативно реагувати на зміни у суспільних настроях. Таким чином, соціологічний метод є надзвичайно важливим для дослідження політичної відповідальності, оскільки він дозволяє оцінити рівень довіри до влади, виявити фактори, що впливають на політичну поведінку громадян, та простежити взаємозв'язок між суспільною думкою та політичними рішеннями. Завдяки опитуванням, аналізу протестних настроїв, дослідженню впливу медіа та цифрових технологій соціологи отримують унікальну можливість вивчати політичну реальність у динаміці, прогнозувати розвиток подій та формувати науково обґрунтовані рекомендації для покращення політичної відповідальності у суспільстві [204].

Контент-аналіз є одним із ключових методів дослідження відповідальної політики, оскільки він дозволяє вивчати, як політичні актори комунікують із суспільством, які меседжі вони використовують у своїх заявах, законодавчих ініціативах та медіа-виступах, а також наскільки їхні слова відповідають реальним діям. Цей метод базується на систематичному вивченні текстової, візуальної та аудіальної інформації, що дає змогу ідентифікувати приховані смисли, тенденції, маніпулятивні технології та рівень прозорості політичної

діяльності. У контексті відповідальної політики контент-аналіз дозволяє оцінити, чи відповідає риторика політиків їхнім фактичним діям, наскільки урядові документи відповідають принципам відкритості та підзвітності, а також як медіа висвітлюють питання відповідальності влади [33, с. 189].

Основним об'єктом контент-аналізу у вивченні політичної відповідальності є офіційні документи та законодавчі ініціативи. Дослідження передвиборчих програм, промов політичних лідерів, урядових постанов та звітів дає змогу визначити, наскільки політики дотримуються своїх обіцянок і чи відображають ухвалені ними рішення реальні суспільні потреби. Наприклад, порівняльний контент-аналіз передвиборчих програм і подальшої законодавчої діяльності може виявити рівень відповідальності партій перед виборцями. Якщо аналіз показує значні розбіжності між обіцянками та реальними рішеннями, це може свідчити про брак політичної відповідальності та використання популістських стратегій.

Ще одним важливим аспектом контент-аналізу є дослідження публічної комунікації політиків, зокрема їхніх заяв у соціальних мережах, телевізійних виступах та інтерв'ю. Аналіз змісту політичної риторики дозволяє визначити ключові теми, що просуваються владою, виявити маніпулятивні технології та оцінити, наскільки політики готові до відкритого діалогу з громадянами. Наприклад, якщо у виступах урядових представників переважає оборонна або виправдувальна риторика щодо невиконаних обіцянок, це може свідчити про спроби уникнути політичної відповідальності. Водночас, якщо комунікація містить конкретні звіти про виконану роботу, посилання на об'єктивні показники та заклики до громадянського діалогу, це може бути свідченням вищого рівня політичної відповідальності [108, с. 137]. Контент-аналіз також є ефективним інструментом для оцінки прозорості урядової діяльності. Дослідження відкритих даних, урядових порталів, офіційних звітів і прес-релізів допомагає з'ясувати, наскільки влада дотримується принципів відкритості та надає громадянам доступ до важливої інформації. Наприклад, аналіз урядових сайтів може показати, чи публікуються там повні тексти ухвалених рішень, чи є доступними

для громадськості фінансові звіти та які механізми існують для зворотного зв'язку з громадянами. Чим більше відкритих даних надає держава, тим вищий рівень відповідальності та підзвітності влади [139, с. 67].

Крім того, контент-аналіз є надзвичайно корисним для дослідження ролі засобів масової інформації у формуванні політичної відповідальності. Аналіз новинних матеріалів, журналістських розслідувань, ток-шоу та аналітичних програм дозволяє зрозуміти, чи виконує медіа функцію контролю за владою, чи, навпаки, використовується для її виправдання та легітимації. Наприклад, якщо у висвітленні політичних подій переважають позитивні оцінки дій влади без критичного аналізу, це може свідчити про інформаційну монополію або цензуру. Водночас, якщо у медіа регулярно з'являються журналістські розслідування про корупцію, аналіз діяльності урядовців та відкриті дискусії про відповідальність політиків, це свідчить про функціонування незалежної преси, яка сприяє підвищенню політичної підзвітності [143].

Окремим напрямом контент-аналізу є дослідження політичних дискусій у соціальних мережах. У сучасному світі цифрові платформи відіграють дедалі важливішу роль у політичній комунікації, а їхній аналіз дозволяє визначити, як громадяни реагують на дії влади, які теми є найбільш обговорюваними та які тенденції формуються у суспільних настроях. Наприклад, аналіз коментарів під публікаціями офіційних урядових сторінок може показати рівень суспільного схвалення чи незадоволення політичними рішеннями [33, с. 190]. Також можна оцінити, чи використовує влада соціальні мережі для двостороннього діалогу з громадянами, чи лише як інструмент односторонньої пропаганди. Таким чином, контент-аналіз є потужним методом для дослідження відповідальної політики, оскільки він дозволяє оцінити відповідність між словами та діями політиків, рівень прозорості влади, роль медіа у формуванні політичної відповідальності та особливості суспільного сприйняття політичних рішень. Використання цього методу сприяє виявленню ключових проблем у підзвітності політичних еліт, допомагає відстежувати тенденції у політичній комунікації та дає змогу науково

обґрунтовано оцінювати ефективність політичної системи в контексті відповідальності перед суспільством.

Кейс-стаді (case study) є одним із найефективніших методів дослідження відповідальної політики, оскільки дозволяє глибоко аналізувати конкретні випадки, що ілюструють прояви або порушення політичної відповідальності. Цей метод базується на детальному розгляді реальних ситуацій у політичному житті, що дає змогу не лише виявити закономірності та чинники, які впливають на відповідальність політиків, але й оцінити ефективність існуючих механізмів підзвітності. Особливість кейс-стаді полягає в тому, що досліджуваний випадок розглядається в усіх його аспектах: від передумов до наслідків, із врахуванням історичного, соціального, економічного та політичного контексту [215].

Одним із ключових напрямів використання кейс-стаді у дослідженні відповідальної політики є аналіз відставок політичних лідерів через втрату довіри суспільства або політичних еліт. Наприклад, вивчення резонансних відставок президентів, прем'єр-міністрів чи міністрів дозволяє зрозуміти, які фактори вплинули на ухвалення такого рішення, як діяли механізми політичного контролю (парламентські розслідування, імпічмент, тиск громадськості), а також які уроки можна винести для майбутніх випадків. Особливо цінними є кейси, коли відставки стали наслідком розслідувань корупції, неетичної поведінки або невиконання передвиборчих обіцянок. Вивчення таких ситуацій допомагає зрозуміти, наскільки ефективними є механізми політичної відповідальності та чи діють вони системно або лише у виняткових випадках [24].

Ще одним важливим аспектом застосування кейс-стаді є аналіз судових процесів щодо політиків та високопосадовців. Судові розгляди, пов'язані з корупційними злочинами, зловживанням владою чи іншими правопорушеннями, можуть служити яскравими прикладами того, як функціонує система політичної відповідальності в конкретній країні. Наприклад, дослідження справи екс-президента Бразилії Ділми Руссефф, яку усунули з посади через бюджетні маніпуляції, може допомогти зрозуміти, як працюють механізми парламентського контролю та які юридичні процедури забезпечують

відповідальність глави держави [80]. Водночас, порівняльний аналіз подібних справ у різних країнах може виявити, чому в одних випадках політичні лідери уникають відповідальності, а в інших – стикаються з серйозними наслідками.

Кейс-стаді також використовується для вивчення громадських протестів як механізму примушення влади до відповідальності. Масові демонстрації та народні рухи часто відіграють важливу роль у політичній відповідальності, особливо в країнах, де інституційні механізми контролю є слабкими. Наприклад, детальний аналіз протестів у Гонконзі, "Жовтих жилетів" у Франції або українського Євромайдану дає змогу зрозуміти, як громадянський тиск може змінювати політичні рішення, чи впливають протести на відставки політиків і які довгострокові наслідки вони мають для політичної системи [1]. Крім того, кейс-стаді допомагає визначити, які протестні рухи досягають успіху, а які залишаються безрезультатними, що дозволяє оцінити ефективність громадського контролю за політичною відповідальністю.

Метод кейс-стаді також ефективний для аналізу роботи антикорупційних органів та їхнього впливу на підзвітність політиків. Наприклад, дослідження діяльності таких організацій, як Transparency International («*Трансперенсі Інтернешнл*» — міжнародна неурядова організація, що займається боротьбою з корупцією) або національних антикорупційних бюро, може показати, як їхні розслідування впливають на політичні рішення, чи вдається їм добиватися покарання корумпованих чиновників та які бар'єри вони зустрічають у своїй діяльності. Аналіз конкретних справ дозволяє визначити, наскільки незалежними є такі органи, чи мають вони достатньо повноважень і ресурсів для забезпечення політичної відповідальності. Ще одним напрямом використання кейс-стаді є аналіз впровадження політичних реформ, спрямованих на підвищення відповідальності влади [206, с. 14]. Наприклад, дослідження реформи електронного декларування доходів державних службовців в Україні або антикорупційних ініціатив у Сінгапурі дає змогу оцінити, наскільки такі заходи ефективно запобігають зловживанням владою та які перешкоди виникають під час їх реалізації. Аналіз подібних реформ у різних країнах

дозволяє виявити найкращі практики, які можна адаптувати в інших політичних системах.

Таким чином, метод кейс-стаді є важливим інструментом у дослідженні відповідальної політики, оскільки дозволяє не лише теоретично оцінювати механізми підзвітності, а й розглядати їх на реальних прикладах. Вивчення конкретних ситуацій, таких як політичні відставки, судові процеси, громадські протести, діяльність антикорупційних органів і реалізація реформ, дає змогу глибше зрозуміти, як функціонує політична відповідальність у різних країнах і які чинники впливають на її ефективність. Завдяки цьому методу можна робити обґрунтовані висновки про слабкі та сильні сторони політичних систем і пропонувати практичні рішення для підвищення відповідальності влади перед суспільством.

Порівняльний метод є одним із найефективніших інструментів дослідження відповідальної політики, оскільки дозволяє зіставляти механізми політичної відповідальності в різних країнах, оцінювати ефективність існуючих інститутів підзвітності та визначати фактори, які сприяють або перешкоджають відповідальному управлінню. Цей метод базується на аналізі подібностей і відмінностей у політичних системах, правових нормах, культурних традиціях та громадянській активності, що впливають на рівень відповідальності влади перед суспільством. Порівняльний підхід дозволяє виявити загальні закономірності у функціонуванні політичної відповідальності, а також зрозуміти, які політичні моделі є більш ефективними у забезпеченні підзвітності та доброчесності уряду.

Одним із головних напрямів застосування порівняльного методу є аналіз відповідальності влади в демократичних та авторитарних режимах. У демократичних державах механізми відповідальності зазвичай включають відкритість урядових процесів, регулярні конкурентні вибори, незалежні судові органи та сильне громадянське суспільство. У таких країнах виборці можуть впливати на політичний процес через механізм демократичних виборів, тоді як незалежні антикорупційні органи та медіа здійснюють постійний контроль над діяльністю влади. В авторитарних режимах, навпаки, політична відповідальність

часто носить формальний характер, оскільки контроль над виборчим процесом, підпорядковані судові органи та обмеження свободи слова значно ускладнюють реалізацію механізмів підзвітності. Порівняння цих двох моделей дозволяє краще зрозуміти, які інститути відіграють вирішальну роль у забезпеченні політичної відповідальності та як їхня ефективність змінюється залежно від політичного режиму [14, с. 30].

Ще одним важливим аспектом порівняльного аналізу є дослідження виборчих систем і їхнього впливу на відповідальність політиків перед громадянами. Наприклад, мажоритарна виборча система, яка використовується у Великій Британії та США, сприяє встановленню прямого зв'язку між виборцями та обраними представниками, оскільки політики відповідають перед конкретними виборчими округами. У той же час, пропорційна система, яка діє у багатьох європейських країнах, забезпечує більше представництво, але водночас може послаблювати персональну відповідальність політиків, оскільки виборці голосують за партійні списки, а не за окремих кандидатів. Порівняльний аналіз цих моделей дозволяє визначити, які типи виборчих систем найбільше сприяють політичній відповідальності та як вони впливають на стабільність та ефективність управління [169].

Також порівняльний метод широко застосовується для аналізу антикорупційних стратегій у різних країнах. Наприклад, Сінгапур відомий своєю жорсткою антикорупційною політикою, яка включає високі зарплати державних службовців, суворі покарання за корупцію та активний контроль за діяльністю чиновників. У скандинавських країнах механізми прозорості, відкритого врядування та суспільної довіри сприяють зниженню рівня корупції. Натомість у країнах з нестабільною політичною системою корупційні механізми часто є частиною політичної культури, що значно ускладнює впровадження ефективних реформ. Порівняння антикорупційних підходів дозволяє визначити найуспішніші практики та оцінити, наскільки вони можуть бути адаптовані до інших політичних контекстів [185, с. 290].

Окремий напрям порівняльного аналізу стосується впливу громадянського суспільства та медіа на відповідальність політиків. Наприклад, у країнах із сильними громадськими ініціативами та незалежною пресою політики змушені постійно звітувати перед суспільством, оскільки будь-які випадки зловживання владою швидко стають предметом публічного обговорення. Водночас, у державах, де уряд контролює медіа та обмежує діяльність неурядових організацій, рівень політичної відповідальності значно знижується, оскільки громадяни позбавлені можливості отримувати об'єктивну інформацію та впливати на політичні процеси. Порівняльний аналіз у цьому випадку дозволяє виявити, які умови сприяють зміцненню громадянського контролю та як демократичні інститути можуть забезпечувати відповідальність політиків перед суспільством [105, с. 141].

Ще один важливий аспект порівняльного аналізу – це вивчення успішних реформ у сфері політичної відповідальності. Наприклад, після корупційних скандалів у Південній Кореї було впроваджено низку реформ, які посилили незалежність судової системи та розширили повноваження антикорупційних органів [54]. Подібні зміни відбувалися і в країнах Центральної Європи після вступу до ЄС, коли держави змушені були адаптувати свої політичні системи до європейських стандартів прозорості та підзвітності. Аналіз таких реформ дозволяє оцінити, які інструменти є найбільш ефективними для підвищення політичної відповідальності та які перешкоди можуть виникати під час їх реалізації.

Таким чином, порівняльний метод є незамінним у дослідженні політичної відповідальності, оскільки він дозволяє не лише аналізувати існуючі механізми підзвітності, а й визначати їхню ефективність у різних політичних системах. Завдяки цьому методу можна розробляти обґрунтовані рекомендації для покращення політичної відповідальності, враховуючи як найкращі міжнародні практики, так і особливості конкретних політичних режимів. Порівняльний аналіз допомагає виявити універсальні закономірності, що сприяють підвищенню рівня відповідальності влади, а також дозволяє зрозуміти, які

фактори можуть перешкоджати ефективному функціонуванню демократичних механізмів підзвітності.

Статистичні методи є важливим інструментом у дослідженні відповідальної політики, оскільки вони дозволяють об'єктивно вимірювати рівень політичної підзвітності, аналізувати тенденції у політичній поведінці громадян та оцінювати ефективність державних інституцій. Використання кількісних даних дає змогу дослідникам отримати точні й репрезентативні результати, які можна порівнювати між країнами, регіонами або соціальними групами. Статистичні методи дозволяють уникати суб'єктивності у висновках, що особливо важливо при оцінці рівня політичної відповідальності, де різні політичні актори можуть інтерпретувати факти на свою користь [4, с.49].

Одним із ключових аспектів використання статистичних методів у дослідженні відповідальної політики є аналіз рівня довіри громадян до політичних інституцій. Для цього використовуються опитування громадської думки, результати яких обробляються статистичними методами для визначення загальних тенденцій та виявлення закономірностей. Наприклад, такі дослідницькі організації, як Gallup, Pew Research Center або Transparency International, регулярно публікують рейтинги довіри до урядів, парламентів, судових систем і політичних лідерів. Аналіз цих даних дозволяє оцінити, наскільки громадяни вважають владу підзвітною та чи змінюється їхнє ставлення до політичних інститутів з часом [51, с. 198].

Ще одним важливим напрямом застосування статистичних методів є аналіз виборчої активності. Вибори є ключовим механізмом політичної відповідальності, оскільки вони дозволяють громадянам впливати на склад уряду та парламенту. Вивчення явки на виборах, частоти зміни політичних партій при владі, рівня підтримки різних кандидатів дає змогу оцінити, наскільки ефективно працюють демократичні механізми підзвітності. Наприклад, низька явка може свідчити про апатію виборців або недовіру до виборчої системи, тоді як висока підтримка антисистемних кандидатів може вказувати на кризу політичної відповідальності [28, с. 57].

Статистичні методи також широко використовуються для вимірювання рівня корупції як індикатора політичної відповідальності. Існують міжнародні індекси, такі як Індекс сприйняття корупції від вищезгаданої організації Transparency International або Індекс верховенства права від World Justice Project («Ворлд джастіс проджект» - міжнародна організація, яка займається утвердженням верховенства права), які оцінюють, наскільки ефективно політичні системи забезпечують підзвітність посадовців. Використання статистичних методів дозволяє зіставляти рівень корупції між країнами, визначати, які реформи працюють найефективніше, та виявляти загрози для демократичних процесів. Наприклад, аналіз даних може показати, що в країнах з незалежними антикорупційними органами та відкритими даними рівень корупції є нижчим, ніж у державах з обмеженим доступом до інформації [56, с. 182].

Крім того, статистичні методи застосовуються для аналізу економічних показників, які можуть слугувати індикаторами відповідальності влади. Наприклад, дослідження державних витрат, дефіциту бюджету, рівня соціальних інвестицій дозволяє оцінити, наскільки ефективно уряд використовує ресурси та чи відповідає його політика суспільним потребам. Аналітики можуть порівнювати державні витрати на освіту, охорону здоров'я, оборону та соціальні програми, щоб визначити, чи відповідає політика уряду передвиборчим обіцянкам і запитам громадян. Також можна оцінювати ефективність управління шляхом аналізу економічного зростання, рівня безробіття та рівня бідності у країні.

Окремим напрямом використання статистичних методів є аналіз медіапростору та поширеності політичної дезінформації. Наприклад, шляхом аналізу даних соціальних мереж можна оцінити, які теми найбільше обговорюються в суспільстві, які політики мають найбільший вплив та як формується суспільне сприйняття політичної відповідальності. Використання штучного інтелекту та аналізу «великих даних» дозволяє досліджувати

поширеність маніпулятивної інформації, виявляти мережі ботів та оцінювати вплив фейкових новин на громадську думку [204].

Статистичні методи є незамінним інструментом для дослідження політичної відповідальності, оскільки вони дозволяють отримувати об'єктивні та кількісно вимірювані дані про довіру до політичних інститутів, виборчу активність, рівень корупції, ефективність державного управління та роль медіа у формуванні суспільної думки. Використання статистичних підходів сприяє науково обґрунтованій оцінці рівня підзвітності політиків та дає змогу розробляти ефективні стратегії для підвищення політичної відповідальності у суспільстві. Дослідження відповідальної політики потребує комплексного підходу, що поєднує різні методологічні інструменти для аналізу підзвітності влади, ефективності демократичних механізмів та ролі громадян у політичному процесі. Таким чином, дослідження феномену відповідальної політики потребує поєднання кількісних та якісних методів, що дозволяють не лише оцінювати стан політичної підзвітності, а й визначати тенденції, прогнозувати зміни та розробляти ефективні стратегії для покращення демократичного управління. Інтеграція різних підходів сприяє більш глибокому розумінню механізмів політичної відповідальності та створенню ефективних рекомендацій для підвищення прозорості, підзвітності та доброчесності влади.

Таким чином, методологічні аспекти дослідження феномену відповідальної політики дають нам змогу розуміти, що він є невід'ємною складовою сучасного демократичного суспільства. Її впровадження сприяє підвищенню ефективності державного управління, зростанню довіри до політичних інституцій і соціальної згуртованості. Дослідження цього феномену, що ґрунтується на міждисциплінарному підході, дозволяє не лише глибше зрозуміти його сутність, але й розробити практичні рекомендації для забезпечення відповідального управління. А дослідження теоретико-методологічних засад феномену відповідальної політики засвідчує, що ця концепція є ключовою для розвитку демократичних суспільств і забезпечення сталого розвитку суспільства. Відповідальна політика виступає не просто

набором принципів, а комплексною системою підходів до управління, яка охоплює етичність, підзвітність, прозорість та орієнтацію на суспільне благо. Залучення громадян до процесу ухвалення рішень, забезпечення відкритості влади й боротьба з корупцією є фундаментальними завданнями на шляху до її реалізації.

1.3. Інституційні рамки та нормативна база дослідження відповідальної політики

Інституційний підхід до відповідальної політики наголошує на тому, що саме наявність ефективних, прозорих і незалежних політичних та правових інституцій визначає рівень підзвітності влади перед суспільством. Інституційний підхід він допомагає зрозуміти механізми забезпечення підзвітності, запобігання корупції та створення ефективних демократичних систем.

Однією з важливих тем у межах інституційного підходу є роль незалежної судової влади у забезпеченні відповідального підходу до політики. Розвиток конституційного контролю та незалежності судової системи є критично важливими для підзвітності політичної еліти. Судова система відіграє важливу роль у забезпеченні функціонування відповідальної політики в будь-якій країні, оскільки вона гарантує верховенство права, захист прав громадян і контроль за діяльністю інших гілок влади. Незалежні судові інституції виступають арбітрами у спорах між громадянами, державними органами та бізнесом, забезпечуючи справедливість і правову визначеність. Як зазначає А. Медвідь, основним механізмом контролю є судовий нагляд, що дозволяє оцінювати відповідність законодавчих та виконавчих рішень конституційним і правовим нормам [118, с. 384].

Конституційні суди або верховні суди в багатьох країнах мають повноваження переглядати законність рішень органів влади, визначаючи, чи відповідають вони основному закону держави. Це є важливим для підтримання демократичного порядку, оскільки запобігає ухваленню антиконституційних

законів або рішень, що можуть порушувати права людини. Крім того, суди загальної юрисдикції та адміністративні суди розглядають спори між громадянами та державними органами, що дає можливість оскаржувати незаконні дії чиновників і бюрократичних установ.

Окрему роль у забезпеченні відповідальної політики відіграє механізм судових прецедентів, коли рішення вищих судів стають орієнтиром для розгляду подібних справ у майбутньому. Це сприяє стабільності правозастосування та прогнозованості судових рішень. Водночас у країнах, де застосовується континентальна правова система, важливу функцію виконують правові кодекси та адміністративний контроль, що регламентує діяльність державних органів і обмежує їхні дискреційні повноваження. Суди також сприяють відповідальності політики через механізми кримінальної та антикорупційної юстиції. Розслідування зловживань владою, корупційних схем і посадових злочинів дозволяє притягати до відповідальності чиновників та політиків, що є основою для забезпечення доброчесності державного управління. У деяких країнах функціонують спеціалізовані антикорупційні суди, які займаються справами про незаконне збагачення та зловживання службовим становищем [44, с. 13].

Важливим аспектом є роль міжнародних судових інституцій, таких як Європейський суд з прав людини чи Міжнародний кримінальний суд, які здійснюють контроль за дотриманням прав людини та міжнародного права, що змушує національні уряди дотримуватися міжнародних стандартів у своїй політиці. Також варто відзначити діяльність арбітражних судів і трибуналів, що забезпечують чесний розгляд міжнародних спорів між державами, компаніями та громадянами [26, с. 16].

Загалом судова система є невід'ємним елементом забезпечення відповідальної політики, оскільки вона обмежує свавілля влади, забезпечує рівність перед законом, захищає права людини та встановлює правові стандарти для державного управління. Ефективність цього механізму залежить від незалежності суддів, їхньої компетентності, прозорості судового процесу та наявності дієвих механізмів виконання судових рішень.

Наприклад, у країнах із сильними судовими інституціями, таких як Німеччина чи Канада, суди мають право переглядати законність рішень уряду та захищати права громадян. Натомість, як пише А. Дрозд, у державах, де судова система є залежною від виконавчої влади, часто спостерігається безкарність політиків і зловживання владою [53, с. 87]. Таким чином, незалежні судові інституції виступають важливим елементом відповідальної політики, оскільки вони гарантують, що політичні рішення ухвалюються відповідно до закону, а не під впливом особистих інтересів владної еліти.

Інституційний підхід також розглядає роль антикорупційних органів та механізмів контролю за діяльністю політиків. Антикорупційні органи відіграють критично важливу роль у забезпеченні відповідальної політики, оскільки їхня діяльність спрямована на виявлення, розслідування та запобігання корупційним правопорушенням, які підривають ефективність державного управління, верховенство права та довіру громадян до влади. Такі органи можуть існувати у формі спеціалізованих правоохоронних підрозділів, незалежних антикорупційних комісій, агентств із запобігання корупції або спеціалізованих судів, які займаються виключно справами, пов'язаними з корупцією. Їхня структура та повноваження можуть варіюватися залежно від країни, проте їхнім спільним завданням є забезпечення відповідальності посадових осіб та політиків перед законом [134, с. 37].

Одним із ключових механізмів діяльності антикорупційних органів є розслідування злочинів, пов'язаних із зловживанням владою, хабарництвом, незаконним збагаченням, відмиванням грошей та іншими формами корупції. Для цього вони часто отримують широкі повноваження щодо збору доказів, проведення оперативно-розшукової діяльності, співпраці з міжнародними правоохоронними структурами та взаємодії з громадянським суспільством. Незалежність цих органів від політичного впливу є критично важливою, оскільки їхня діяльність може безпосередньо зачіпати інтереси впливових політичних і бізнес-еліт [45, с. 39].

Як вважають С. Сорока та А. Генералова, окрім боротьби з уже вчиненими правопорушеннями, антикорупційні органи відіграють значну роль у профілактиці корупції. Вони можуть розробляти та впроваджувати антикорупційні політики, вести моніторинг державних закупівель, перевіряти декларації про доходи та майно чиновників, оцінювати ризики корупції у різних сферах державного управління та пропонувати реформи для зниження корупційних загроз. А важливим інструментом профілактики є публічне оприлюднення інформації про корупційні справи, що не лише сприяє підвищенню обізнаності громадян, але й створює додатковий тиск на політиків та державних службовців, змушуючи їх діяти в межах закону [177, с. 251].

Антикорупційні органи можуть мати також функцію міжнародної співпраці, що є особливо важливим у глобалізованому світі, де корупційні схеми можуть виходити за межі однієї країни. О. Пархоменко-Куцевіл пише про те, що, взаємодія з міжнародними структурами, такими як Інтерпол, Група з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей або Організація економічного співробітництва та розвитку, допомагає ефективніше відстежувати незаконні фінансові потоки та повернення вкрадених активів [147, с. 119].

Діяльність антикорупційних органів також тісно пов'язана із діяльністю вищевказаної судової системи, оскільки розслідувані ними справи передаються до судів для ухвалення остаточних рішень. У деяких країнах існують спеціалізовані антикорупційні суди, які розглядають такі справи швидше та ефективніше, що зменшує ризик затягування процесів або маніпуляцій.

Загалом ефективність антикорупційних органів залежить від рівня їхньої незалежності, наявності достатніх ресурсів, політичної волі державного керівництва та підтримки громадськості. У країнах з високим рівнем корупції діяльність таких органів може стикатися зі значним спротивом, включаючи тиск на їхніх керівників, законодавчі обмеження або спроби маніпуляцій зі слідчими процесами. Водночас, як вважає Л. Ситник, у державах із розвиненими демократичними традиціями вони можуть ефективно функціонувати як

запобіжний механізм, що сприяє прозорості, підзвітності та доброчесності державної політики [173, с. 176].

Такі інституції, як Національне агентство з питань запобігання корупції в Україні або Федеральне бюро розслідувань у Сполучених Штатах Америки, відіграють ключову роль у забезпеченні політичної підзвітності. Їхня ефективність залежить від рівня автономності та політичної незалежності: якщо такі органи працюють під тиском влади, вони не можуть виконувати свою функцію. Наприклад, як зазначається в дослідженнях В. Ноніка, у Сінгапурі створення незалежного антикорупційного бюро дозволило значно знизити рівень корупції та підвищити відповідальність політичної еліти, що є прикладом успішної реалізації інституційного підходу до відповідальної політики [136].

Ще одним важливим аспектом інституційного підходу є роль виборчих інституцій та механізмів демократичного контролю. Ключовим фактором відповідальної політики в даному випадку є прозора та чесна виборча система, оскільки вона дозволяє громадянам впливати на формування влади та контролювати її діяльність. У країнах із високим рівнем виборчої прозорості, таких як Канада чи Німеччина, існують незалежні виборчі комісії, які гарантують чесність виборчого процесу. Водночас у державах із авторитарним правлінням виборчі механізми часто маніпулюються для збереження влади, що призводить до низького рівня реалізації відповідальної політики в такій державі [164, с. 283]. В такому випадку, відповідальна політика як система державного управління передбачає чітку взаємодію між політичними інститутами, державними органами, громадянським суспільством та міжнародними організаціями. Вона ґрунтується на підзвітності, прозорості та дотриманні демократичних норм, що регулюються як внутрішніми правовими механізмами, так і міжнародними стандартами. В Україні концепцію відповідальної політики визначають декілька ключових інституцій: органи державної влади, незалежні антикорупційні органи, громадянське суспільство, медіа та міжнародні партнери.

Одним з ключових елементів політичної системи України є Верховна Рада України, оскільки забезпечує законодавче регулювання механізмів підзвітності

влади та контролює діяльність уряду. Як єдиний законодавчий орган в Україні, парламент виконує кілька функцій, які мають безпосередній вплив на формування відповідальної політики. Насамперед, Верховна Рада ухвалює закони, що регламентують діяльність усіх інших інституцій влади, встановлюючи правила гри для політичних акторів і забезпечуючи їхню підзвітність перед суспільством. Законодавчий процес у парламенті включає широке коло інструментів контролю, таких як депутатські запити, створення тимчасових слідчих комісій та парламентські слухання [69]. Законодавча діяльність парламенту безпосередньо впливає на прозорість політичних процесів та механізми відповідальності влади перед суспільством. Наприклад, ухвалення Закону «Про запобігання корупції» закріпило вимоги до державних службовців щодо декларування доходів, а створення Національного антикорупційного бюро України та Вищого антикорупційного суду стало можливим завдяки парламентському голосуванню [64]. Верховна Рада України також має повноваження ініціювати конституційні зміни, що можуть впливати на перерозподіл влади між різними гілками та коригувати механізми політичної відповідальності. Наприклад, зміни до Конституції у 2019 році передбачили ліквідацію депутатської недоторканності, що стало одним з завдань у боротьбі з корупцією на найвищому рівні [60].

Крім законодавчих функцій, Верховна Рада України має право здійснювати контроль за виконавчою владою. Це передбачає право парламенту висловлювати вотум недовіри уряду, що є одним із найпотужніших механізмів політичної відповідальності виконавчої гілки влади. Під час роботи уряду парламент регулярно заслуховує звіти міністрів та інших посадовців, що дозволяє перевіряти ефективність державних політик і дотримання обіцянок, які були дані виборцям. Таким чином, Верховна Рада України виступає як інструмент стримувань і противаг, який забезпечує підзвітність урядовців та їхню відповідальність за ухвалені рішення [87, с. 61].

Верховна Рада України також контролює бюджетний процес, що є критично важливим для забезпечення фінансової відповідальності політичних

діячів. Контроль над державними фінансами, через прийняття та перевірку бюджету, забезпечує прозорість у розподілі ресурсів та ефективність витрат. Парламент має можливість через бюджетні слухання виявляти неефективні або корупційні практики у витратах державних коштів і вживати відповідних заходів, таких як ініціювання розслідувань або відставок міністрів. Як зазначає К. Павлюк, це дозволяє забезпечити відповідальність за розпорядження державними фінансами та підвищує рівень підзвітності виконавчої влади перед парламентом і суспільством [145, с. 233].

Окрім цього, Верховна Рада України виконує важливу роль у призначенні на керівні посади в державних органах. Наприклад, за участі парламенту призначаються керівники Національного банку, Національного антикорупційного бюро, Рахункової палати та інших ключових установ. Це додає додатковий рівень підзвітності цих органів перед законодавчим органом і суспільством, оскільки парламент може вимагати від них регулярних звітів та оцінювати їхню роботу. Крім того, Верховна Рада України має право ініціювати розслідування щодо діяльності посадовців та створювати тимчасові слідчі комісії для розслідування порушень у роботі державних інституцій [69]. Парламент має широкий спектр інструментів для забезпечення відповідальності політичних акторів перед суспільством, а також забезпечення реалізації принципів відповідальної політики, що робить його ключовим гравцем у формуванні демократичної політичної системи в Україні.

Інститут Президента України, як інститут глави держави, несе відповідальність за стратегічні напрямки внутрішньої та зовнішньої політики, формування уряду, забезпечення національної безпеки та представлення країни на міжнародній арені. Політична відповідальність президента реалізується через механізм виборів, а також через парламентський контроль, оскільки Верховна Рада України має право ініціювати процедуру імпічменту. Водночас, в умовах воєнного стану роль президента значно зростає, оскільки він є Верховним Головнокомандувачем та ухвалює ключові рішення щодо оборони, мобілізації, дипломатичних відносин та міжнародної допомоги [201, с. 48].

Одним із важливих аспектів відповідальної політики є баланс між президентською та парламентською гілками влади. У різні періоди історії України існували дискусії щодо рівня повноважень президента, особливо в контексті парламентсько-президентської форми правління. У деяких випадках політична відповідальність президента була обмеженою через недостатньо розвинуті механізми контролю, що сприяло концентрації влади. Наприклад, у 2010 році після змін до Конституції відбулося розширення президентських повноважень, що значно обмежило роль парламенту та уряду у прийнятті політичних рішень [74, с. 17].

Сучасна політична система України закріплює чіткі механізми відповідальності президента, зокрема через звітування перед суспільством, обов'язковість дотримання конституційних норм та можливість парламентського розслідування його діяльності. Крім того, президент має право розпуску парламенту, що є важливим елементом в забезпеченні здійснення відповідальної політики народними депутатами України перед виборцями [208, с. 101]. Таким чином, інститут президентства відіграє ключову роль у формуванні відповідальної політики, забезпечуючи стратегічне керівництво державою та взаємодію з іншими гілками влади.

Як центральний орган виконавчої гілки влади Кабінет Міністрів України несе відповідальність за реалізацію державної політики в різних сферах, таких як економіка, соціальна політика, оборона, освіта, охорона здоров'я та інші. Уряд, на чолі з прем'єр-міністром, є виконавцем рішень Верховної Ради України та президента, проте саме Кабінет Міністрів України відповідальний за імплементацію законів і державних програм. Відповідальність уряду передбачає ефективне управління державними ресурсами, виконання державних бюджетів, розробку та реалізацію стратегічних планів розвитку країни [32]. Виконання цих завдань визначає рівень підзвітності уряду перед суспільством і парламентом.

Один із головних інструментів контролю за діяльністю Кабінету Міністрів України – це звітність перед Верховною Радою України. Прем'єр-міністр і міністри зобов'язані регулярно представляти звіти про виконання державних

програм, розподіл бюджетних коштів, а також інші ключові питання управління країною. Це забезпечує механізм парламентського контролю, коли депутати можуть висловлювати критику щодо роботи уряду, вносити пропозиції щодо покращення політик, а також ініціювати відставку окремих міністрів або всього уряду в разі незадовільної діяльності. Вотум недовіри, висловлений уряду, є серйозним механізмом політичної відповідальності, оскільки веде до повної зміни складу виконавчої влади. Іншим важливим елементом відповідальної політики є контроль за реалізацією державного бюджету, який розробляє Кабінет Міністрів України. Згідно покладених на нього завдань, має не лише забезпечувати збалансований бюджет, а й ефективно розпоряджатися коштами. Це включає контроль за фінансуванням соціальних програм, інфраструктурних проектів, оборонного комплексу та інших важливих сфер. Недотримання бюджетних зобов'язань або нецільове використання коштів може призвести до політичної відповідальності прем'єр-міністра та інших міністрів перед парламентом [70]. Саме тому Кабінет Міністрів України зобов'язаний ретельно планувати фінансові ресурси та забезпечувати ефективне їхнє використання на благо суспільства.

Важливим елементом діяльності уряду є дотримання принципів прозорості у прийнятті рішень. Кабінет Міністрів України розробляє регламенти та нормативні акти, що регулюють діяльність різних сфер суспільного життя. Відповідальність уряду полягає в тому, щоб ці рішення ухвалювалися відкрито, з урахуванням суспільних інтересів та потреб. Це передбачає проведення консультацій із громадянським суспільством, експертами, а також забезпечення широкого доступу до інформації про урядові рішення. Особливо важливою є прозорість у таких сферах, як публічні закупівлі, розподіл державних замовлень та використання міжнародної допомоги, де існують значні корупційні ризики. Крім того, Кабінет Міністрів України відповідає за призначення керівників державних підприємств і органів виконавчої влади. Відповідальність за кадрову політику має ключове значення, оскільки ефективність державного управління значною мірою залежить від того, наскільки компетентними та добросовісними є

призначені посадовці [75, с. 171]. Кожне призначення є предметом суспільного та політичного контролю, тому кадрова політика уряду повинна відповідати високим стандартам доброчесності та професіоналізму, які, в свою чергу і є, одними з основних принципів відповідальної політики.

Ключову роль у забезпеченні підзвітності та прозорості державної влади, що є основою відповідальної політики, відіграють антикорупційні органи України. Їхня діяльність спрямована на запобігання, виявлення та розслідування корупційних правопорушень серед посадових осіб, що сприяє підвищенню довіри громадян до державних інституцій.

Центральним органом виконавчої влади, відповідальним за реалізацію державної політики у сфері запобігання корупції є Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК). Основні функції НАЗК включають:

- моніторинг та контроль за дотриманням антикорупційного законодавства. Агентство здійснює контроль за виконанням вимог щодо запобігання корупції, зокрема щодо подання декларацій про доходи та майно посадовими особами;
- розробку та впровадження антикорупційної стратегії. НАЗК розробляє та координує реалізацію державної антикорупційної стратегії, визначаючи пріоритетні напрямки боротьби з корупцією;
- проведення антикорупційної експертизи нормативно-правових актів. Агентство аналізує законодавчі та підзаконні акти на предмет корупційних ризиків та надає рекомендації щодо їх удосконалення [132].

Завдяки цим функціям НАЗК сприяє формуванню відповідальної політики, забезпечуючи дотримання антикорупційних стандартів у діяльності державних органів.

Спеціалізованим правоохоронним органом, який займається розслідуванням корупційних злочинів, вчинених високопосадовими особами є Національне антикорупційне бюро України. Основні функції НАБУ включають:

- розслідування корупційних правопорушень. НАБУ проводить досудові розслідування у справах про корупційні злочини, вчинені посадовими особами, що займають відповідальне або особливо відповідальне становище;
- співпрацю з іншими правоохоронними органами. НАБУ взаємодіє з іншими правоохоронними органами, зокрема з Генеральною прокуратурою та Службою безпеки України, для ефективного розслідування корупційних злочинів;
- підвищення прозорості та підзвітності. НАБУ активно інформує громадськість про хід розслідувань та результати своєї діяльності, що сприяє підвищенню довіри до правоохоронної системи [133].

Це свідчить, що діяльність НАБУ є важливим елементом відповідальної політики, оскільки забезпечує притягнення до відповідальності осіб, які зловживають своїм посадовим становищем.

Спеціалізована антикорупційна прокуратура (САП) є підрозділом Генеральної прокуратури України, який спеціалізується на підтримці державного обвинувачення у справах про корупційні злочини. Її основні функції включають:

- підтримку державного обвинувачення. САП здійснює підтримку державного обвинувачення у справах про корупційні злочини, забезпечуючи законність та обґрунтованість обвинувальних актів;
- координацію діяльності правоохоронних органів. САП координує діяльність НАБУ та інших правоохоронних органів у розслідуванні корупційних злочинів, забезпечуючи ефективність та скоординованість дій;
- забезпечення прозорості та підзвітності. САП здійснює моніторинг судових процесів у справах про корупційні злочини та інформує громадськість про результати своєї діяльності [167, с. 174].

Роль САП у забезпеченні відповідальної політики полягає у підтримці обвинувачення та забезпеченні законності у процесі притягнення до відповідальності корупціонерів.

Спеціалізованим судом, який розглядає кримінальні справи щодо корупційних правопорушень, вчинених високопосадовими особами є Вищий антикорупційний суд (ВАКС). Основні функції ВАКС включають:

- розгляд кримінальних справ: ВАКС розглядає кримінальні справи щодо корупційних правопорушень, забезпечуючи справедливий та неупереджений судовий процес.
- забезпечення незалежності судової влади: ВАКС діє незалежно від інших гілок влади, що забезпечує об'єктивність та неупередженість судових рішень.
- підвищення довіри до судової системи: ВАКС сприяє підвищенню довіри громадян до судової системи, оскільки спеціалізується на розгляді справ про корупційні злочини [59].

Діяльність вищевказаних антикорупційних є важливим елементом відповідальної політики, оскільки забезпечує ефективне притягнення до відповідальності осіб, які зловживають своїм посадовим становищем, та сприяє підвищенню довіри громадськості до правоохоронної системи.

Іншими інституціями, які відіграють ключову роль у забезпеченні відповідальної політики, є інститути громадянського суспільства. Вони виступають посередниками між державою та громадянами, сприяючи підзвітності влади, захисту прав людини та розвитку демократичних процесів. До них належать громадські організації, профспілки, незалежні медіа, аналітичні центри, правозахисні групи, молодіжні рухи та інші об'єднання, що представляють інтереси різних верств суспільства. Основними механізмами їхньої діяльності є громадський контроль за діями влади, правова та політична просвіта, антикорупційні ініціативи, захист правових норм та просування реформ.

Як зазначає дослідник Р. Патнем, громадянське суспільство є основою соціального капіталу, який сприяє ефективному функціонуванню демократичних інститутів. У своїй праці «Making Democracy Work» він досліджував роль громадянських об'єднань у розвитку підзвітного врядування,

показавши, що високий рівень громадської активності корелює з якісним державним управлінням. Саме через активну участь громадян у політичних процесах формується суспільний тиск, що змушує державних чиновників та політичні партії діяти в інтересах населення [248].

На макрорівні інститути громадянського суспільства впливають на державну політику через моніторинг діяльності органів влади, антикорупційні розслідування, адвокаційні кампанії та залучення громадян до виборчого процесу. Вони можуть брати участь у формуванні державних програм, просувати законодавчі ініціативи, організовувати громадські слухання та проводити експертний аналіз політичних рішень. Наприклад, організації, що спеціалізуються на екологічних питаннях, можуть впливати на розробку політики сталого розвитку, а правозахисні об'єднання — на вдосконалення законодавства у сфері прав людини [8, с. 91].

На рівні територіальних громад роль громадянського суспільства є ще більш відчутною, оскільки безпосередня взаємодія мешканців із місцевою владою дозволяє швидше реагувати на проблеми та забезпечувати їх ефективне вирішення. Як зазначає Е. Остром, лауреатка Нобелівської премії з економіки, у своїх дослідженнях спільного управління ресурсами («*Governing the Commons*»), саме самоорганізація громадян є ключовою для ефективного управління місцевими ресурсами. Вона довела, що децентралізовані механізми прийняття рішень та активна участь громад у розробці політики значно покращують її якість і ефективність [245].

У територіальних громадах громадянське суспільство сприяє відповідальній політиці через громадські ради, ініціативні групи, місцеві медіа та волонтерські рухи. Такі структури можуть впливати на розподіл місцевих бюджетів, забезпечення прозорості закупівель, захист історичних та екологічних об'єктів, розвиток соціальних послуг. Наприклад, механізм «бюджету участі», який активно застосовується у багатьох країнах, дозволяє мешканцям громад самостійно визначати пріоритети фінансування місцевих проєктів, що мінімізує ризики корупції та неефективного використання коштів [49, с. 96].

Таким чином, інститути громадянського суспільства є важливими гарантами відповідальної політики як на національному рівні, так і в територіальних громадах. Вони створюють механізми контролю, підвищують прозорість влади, сприяють суспільному діалогу та реалізації демократичних цінностей. Як зазначає Д. Аджемоглу, сильні громадянські інститути є ключовими для формування інклюзивних політичних та економічних систем, що у довгостроковій перспективі сприяє стабільному розвитку суспільства [3, с. 69].

Медіа, у свою чергу, виконують роль інформаторів та просвітників, поширюючи інформацію про діяльність влади та її вплив на суспільство. Вони висвітлюють важливі соціальні, економічні та політичні питання, сприяючи формуванню громадської думки та підвищенню рівня обізнаності громадян. Медіа також можуть виступати як майданчики для обговорення та дебатів, що сприяє демократичному процесу прийняття рішень. А спільна діяльність громадянського суспільства та медіа створює ефективний механізм громадського контролю, що є необхідним для забезпечення підзвітності та прозорості органів влади. Вони взаємодіють з державними інституціями, надаючи рекомендації, ініціюючи громадські обговорення та впливаючи на процеси прийняття рішень. Таке співробітництво сприяє формуванню політики, яка відповідає інтересам громадян та сприяє сталому розвитку країни [94, с. 175].

В умовах сучасних викликів, таких як пандемія коронавірусу та війна, роль громадянського суспільства та медіа стає ще більш важливою. Організації громадянського суспільства активно залучаються до відновлення країни, розробки політики на звільнених територіях та вирішення соціальних проблем уразливих груп населення. Медіа, у свою чергу, інформують громадян про поточні події, сприяють мобілізації ресурсів та підтримці ініціатив, що сприяє національній єдності та відновленню [112, с. 29].

Таким чином, громадянське суспільство та медіа є невід'ємними складовими процесу формування відповідальної політики в Україні. Їхня активна участь у моніторингу, аналізі та впливі на політичні процеси сприяє

розвитку демократичних інститутів, підвищенню рівня підзвітності та прозорості влади, а також забезпеченню сталого розвитку країни.

Прикладами інститутів громадянського суспільства, котрі активно впливають на формування відповідальної політики, зокрема в українському політикумі, є:

- Transparency International Ukraine, які є акредитованим представником глобального руху Transparency International в Україні. З 2012 року організація працює над зниженням рівня корупції в країні, зокрема через розробку та впровадження змін у різних сферах. Її діяльність охоплює моніторинг публічних закупівель, управління публічним майном, а також оцінку ефективності антикорупційних органів, таких як Вищий антикорупційний суд [265].

- Центр протидії корупції (ЦПК), який є однією з провідних громадських організацій, що займається боротьбою з корупцією в Україні. ЦПК проводить розслідування корупційних схем, аналізує діяльність органів влади та пропонує рекомендації щодо покращення антикорупційної політики. Організація активно співпрацює з міжнародними партнерами та державними інституціями для впровадження ефективних реформ [196].

- Громадянська мережа «ОПОРА», що є громадською організацією, яка спеціалізується на моніторингу виборчих процесів та забезпеченні демократичних стандартів в Україні. Вона проводить незалежний моніторинг виборів, аналізує законодавство та пропонує рекомендації щодо його вдосконалення. Організація також активно залучає громадян до участі у виборчих процесах, сприяючи підвищенню політичної свідомості та відповідальності [142].

На нашу думку, спільна діяльність цих організацій сприяє формуванню відповідальної політики в Україні, забезпечуючи громадський контроль, підвищення прозорості та підзвітності органів влади, а також сприяючи демократичному розвитку країни.

Розглядаючи інституційні рамки та нормативну базу дослідження відповідальної політики, варто згадати наступні міжнародні нормативні акти: Загальну декларацію прав людини (ООН, 1948), яка закріплює права на участь у політичному житті [268]; Конвенцію ООН проти корупції (2003), яка визначає механізми боротьби з корупцією на міжнародному рівні [269]; Директиви ЄС щодо належного врядування, зокрема «Білу книгу з європейського врядування» (2001), опубліковану Європейською Комісією. У цьому документі визначено п'ять основних принципів належного врядування:

- відкритість: забезпечення прозорості процесу прийняття рішень та доступу громадськості до інформації;
- участь: залучення громадян та зацікавлених сторін до процесу формування політики на всіх етапах;
- підзвітність: чітке визначення ролей та відповідальності інституцій Європейського Союзу та держав-членів;
- ефективність: прийняття рішень та їх реалізація своєчасно та відповідно до поставлених цілей;
- послідовність: узгодженість політик та дій на різних рівнях управління [273].

Відповідно до засад вищевказаного документу, ці принципи спрямовані на підвищення довіри громадян до інституцій ЄС та покращення якості управління.

В Україні складові концепції відповідальної політики закріплені в низці нормативно-правових актів, міжнародних договорів та законодавчих ініціатив, які регулюють питання підзвітності, політичної прозорості, доброчесності та відповідальності посадовців. Нормативно-правова база дослідження відповідальної політики в Україні є комплексною системою законів, постанов, указів та інших нормативних актів, що регулюють діяльність органів влади, забезпечують підзвітність та прозорість їхньої роботи, а також визначають механізми контролю та взаємодії з громадськістю. Основу нормативної бази становить Конституція України, яка визначає принципи функціонування державної влади, зокрема положення про відповідальність президента (ст. 102–

112), уряду (ст. 113–120), парламенту (ст. 75–101) та органів місцевого самоврядування (ст. 140–146) [97, с. 24-52, 62-66].

Щодо судової та кримінальної відповідальності політиків, ключовими документами є Кримінальний кодекс України, зокрема статті, що стосуються зловживання владою та службовим становищем (ст. 364), незаконного збагачення (ст. 368-2) та перевищення службових повноважень (ст. 365) [102]. Також важливе значення має Закон України «Про Національне антикорупційне бюро», що регламентує діяльність НАБУ як ключового органу боротьби з політичною корупцією [66].

Серед інших нормативно-правових актів, що регулюють засади відповідальної політики в Україні є:

- Закон України «Про доступ до публічної інформації» (2011 р.) встановлює право громадян на доступ до інформації, що знаходиться у володінні органів державної влади, місцевого самоврядування та інших публічних органів. Цей закон визначає процедури запиту та отримання інформації, а також механізми оскарження відмов у її наданні [63].

- Закон України «Про запобігання корупції» (2014 р.) встановлює правові та організаційні засади запобігання корупції в Україні. Він визначає основні принципи антикорупційної політики, обов'язки суб'єктів, механізми контролю та відповідальності за порушення [64].

- Закон України «Про політичні партії в Україні» (2001 р.) регулює діяльність політичних партій, їх фінансування, звітність та взаємодію з органами влади. Цей закон сприяє підвищенню прозорості та підзвітності політичних процесів в країні [67].

- Виборчий кодекс України (2019 р.) визначає порядок проведення виборів, забезпечення рівних умов для кандидатів, фінансування виборчих кампаній та механізми контролю за виборчим процесом. Цей кодекс сприяє демократичному процесу та підвищенню довіри громадян до виборчої системи [21].

- Закон України «Про публічні закупівлі» (2015 р.) регулює порядок здійснення закупівель товарів, робіт та послуг за державні кошти, забезпечуючи прозорість та підзвітність у використанні публічних коштів. Цей закон встановлює вимоги до проведення тендерів, звітності та контролю за закупівельними процесами [68].

- Закон України «Про державну службу» (2015 р.) визначає правові та організаційні засади проходження державної служби, права та обов'язки державних службовців, механізми контролю та відповідальності. Цей закон сприяє підвищенню ефективності та підзвітності державної служби [61].

- Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» (1997 р.) регулює організацію та діяльність органів місцевого самоврядування, їх взаємодію з органами державної влади та громадськістю [65].

На міжнародному рівні нормативна база відповідальної політики в Україні базується на таких документах, як Конвенція ООН проти корупції, Стамбульський план дій з боротьби з корупцією, Рекомендації Групи держав проти корупції, що діє при Раді Європи. Як вважає, К. Буряк, ці міжнародні документи є основою для реформування українського законодавства у сфері підзвітності та прозорості державного управління [15, с. 357].

Таким чином, інституційні рамки відповідальної політики формуються через взаємодію державних органів, громадянського суспільства, медіа та міжнародних партнерів, а нормативно-правова база закріплює механізми контролю та відповідальності політиків. Сукупність цих факторів визначає ефективність державного управління, забезпечує демократичний розвиток України та створює умови для зменшення корупційних ризиків і підвищення політичної підзвітності.

РОЗДІЛ 2. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЗАРУБІЖНОГО ТА УКРАЇНСЬКОГО ДОСВІДУ У ВИЗНАЧЕННІ ВІДПОВІДАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

2.1. Ключові критерії та індикатори відповідальної політики в країнах Європейського Союзу

Відповідальна політика є однією з ключових засад функціонування ЄС, спрямованою на забезпечення стабільного розвитку, захист прав людини та зміцнення демократичних принципів. У сучасному глобалізованому світі, де зростають виклики, пов'язані з економічною нерівністю, зміною клімату та міграційними кризами, ЄС прагне знайти збалансовані рішення, що поєднують ефективне управління та дотримання соціальної справедливості. Важливу роль у цьому процесі відіграють такі критерії, як прозорість, підзвітність, правосуддя та політична участь громадян. Саме ці принципи визначають основні напрями політики Союзу і слугують орієнтирами для оцінки її успішності. Відповідальна політика в ЄС є ключовим елементом побудови стабільної, справедливої та стійкої Європи. Використання чітких критеріїв та індикаторів дозволяє оцінювати ефективність впровадження політики та коригувати її в разі необхідності. Це дає можливість не лише досягати цілей сталого розвитку, але й підтримувати високий рівень добробуту для всіх громадян. У майбутньому важливим завданням стане подальший розвиток інструментів моніторингу та забезпечення більш глибокої інтеграції соціальних, економічних та екологічних питань в рамках відповідальної політики ЄС. В той же час, відповідальна політика в країнах Європейського Союзу ґрунтується на принципах демократії, верховенства права, прозорості, підзвітності, дотримання прав людини та сталого розвитку. Для оцінювання відповідальності політики застосовуються ключові критерії та індикатори, які відображають ефективність державного управління, рівень довіри громадян до інституцій, стан верховенства права та дотримання етичних стандартів у діяльності політиків.

Як зазначається в Аналітичному огляді стратегічних документів Європейського Союзу у сфері економічної безпеки, перспективи розвитку відповідальної політики в ЄС тісно пов'язані з новими глобальними викликами, такими як зміна клімату, міграційні кризи, технологічна трансформація та економічна нерівність. Подальша інтеграція та зміцнення механізмів моніторингу, а також адаптація політик до нових викликів, закладені в основних стратегічних документах ЄС, дозволять підтримувати баланс між економічним зростанням і соціальною та екологічною відповідальністю. Відповідно, важливим етапом стане розвиток стратегій, що зосереджуються на інноваціях, зеленій енергетиці та посиленні соціального захисту в контексті нових реалій [138].

Одним із головних критеріїв є прозорість та відкритість влади, що вимірюється за допомогою таких індикаторів, як наявність ефективних механізмів доступу громадян до публічної інформації, рівень відкритості державних даних, показники свободи преси за даними «Reporters Without Borders» в рис. 2.1.1 [81], а також участь громадян у процесах прийняття рішень.

1 Norway	31 Belgium	61 Niger	91 Serbia	121 Tunisia	151 Azerbaijan
2 Ireland	32 Jamaica	62 Ghana	92 Brazil	122 Kyrgyzstan	152 Afghanistan
3 Denmark	33 Cabo Verde	63 Mauritius	93 OECs	123 Nigeria	153 Tajikistan
4 Sweden	34 Seychelles	64 Bosnia-Herzegovina	94 Gabon	124 DR Congo	154 Kuwait
5 Finland	35 Taiwan	65 Botswana	95 Nepal	125 Angola	155 Oman
6 Netherlands	36 Spain	66 Liberia	96 Albania	126 Zimbabwe	156 Palestine
7 Lithuania	37 Andorra	67 Lesotho	97 Israel	127 Guatemala	157 Belarus
8 Estonia	38 North Macedonia	68 Japan	98 Central African Repu	128 Mexico	158 Nicaragua
9 Portugal	39 Montenegro	69 Panama	99 Haiti	129 Singapore	159 Venezuela
10 East Timor	40 Argentina	70 Togo	100 Maldives	130 Ethiopia	160 Laos
11 Liechtenstein	41 Italy	71 Bulgaria	101 Madagascar	131 Rwanda	161 India
12 Switzerland	42 Croatia	72 Hungary	102 Mozambique	132 Philippines	162 Djibouti
13 New Zealand	43 Dominican Republic	73 Malaysia	103 Paraguay	133 Uganda	163 Bangladesh
14 Czechia	44 Tonga	74 Sierra Leone	104 Senegal	134 Kazakhstan	164 Russia
15 Canada	45 United States	75 Comoros	105 Qatar	135 Sri Lanka	165 Türkiye
16 Latvia	46 Gambia	76 Northern Cyprus	106 Thailand	136 Algeria	166 Egypt
17 Slovakia	47 South Korea	77 Georgia	107 Greece	137 Uzbekistan	167 Iraq
18 Iceland	48 Suriname	78 Guinea-Bissau	108 Indonesia	138 Cameroon	168 Yemen
19 Samoa	49 Armenia	79 Ukraine	109 Chad	139 Colombia	169 Honduras
20 Luxembourg	50 Slovenia	80 Ecuador	110 Peru	140 Hong Kong	170 Saudi Arabia
21 Germany	51 Belize	81 Congo-Brazzaville	111 Eswatini	141 Somalia	171 Bahrain
22 Namibia	52 Uruguay	82 Malawi	112 Benin	142 Brunei	172 Cuba
23 Costa Rica	53 Romania	83 Chile	113 Mali	143 Tanzania	173 Myanmar
24 France	54 Côte d'Ivoire	84 Malta	114 Burundi	144 Morocco / Western Sahara	174 Eritrea
25 South Africa	55 Cyprus	85 Guinea	115 El Salvador	145 United Arab Emirates	175 Syria
26 United Kingdom	56 Kosovo	86 Mauritania	116 Kenya	146 Jordan	176 Turkmenistan
27 Australia	57 Poland	87 Zambia	117 Bolivia	147 Cambodia	177 Iran
28 Moldova	58 Burkina Faso	88 Mongolia	118 South Sudan	148 Sudan	178 Vietnam
29 Austria	59 Papua New Guinea	89 Fiji	119 Lebanon	149 Libya	179 China
30 Trinidad and Tobago	60 Guyana	90 Bhutan	120 Equatorial Guinea	150 Pakistan	180 North Korea

Рис. 2.1.1. – Всесвітній рейтинг Індексу свободи преси 2023 року за даними «Reporters Without Borders» [81].

Прозорість та відкритість влади є одним із фундаментальних критеріїв відповідальної політики, оскільки вона забезпечує громадянам доступ до інформації про діяльність державних органів, сприяє зменшенню корупції та підвищує рівень довіри до уряду. Як зазначає дослідник К. Демке, прозорість сприяє не лише кращому контролю з боку суспільства, а й підвищує ефективність державного управління, оскільки змушує політиків та чиновників відповідально ставитися до своїх обов'язків. Один із ключових індикаторів прозорості влади — це рівень доступу до публічної інформації [217]. Як зазначає А. Медіна у своїх дослідженнях щодо політичної відкритості в країнах ЄС, закони про доступ до інформації відіграють вирішальну роль у формуванні відкритого врядування, проте їхня ефективність залежить від механізмів імплементації та рівня цифровізації державних послуг [242]. В країнах Європейського Союзу одним із ключових інструментів є Індекс відкритих даних (Open Data Index), який оцінює доступність державних реєстрів, фінансових звітів уряду та інформації про державні закупівлі [228].

Іншим важливим аспектом є прозорість законодавчого процесу. Як зазначає дослідник М. Алессандро, відкритість парламентських засідань, публікація стенограм, можливість громадян впливати на законодавчі ініціативи через механізми консультацій сприяють зміцненню демократії та відповідальності влади [210]. Прозорість також тісно пов'язана з незалежністю та свободою засобів масової інформації. Як показують дослідження П. Норріс у сфері медіа та демократії, в країнах, де рівень свободи преси є високим (згідно з рейтингом «World Press Freedom Index» від організації Reporters Without Borders), уряд більш підзвітний громадянам, оскільки медіа виконують роль громадського нагляду за владою [243].

Крім того, цифрові технології значно впливають на рівень прозорості державного управління. Як зазначає У. Фаура-Мартінез, використання електронних платформ для державних послуг, таких як портали відкритих даних, електронне голосування та онлайн-звітування про державні витрати, сприяє

підвищенню підзвітності влади та залученню громадян до процесів прийняття рішень [224].

Загалом, прозорість та відкритість влади є не лише засобом боротьби з корупцією, а й необхідною умовою для сталого розвитку демократичних інституцій. Як підкреслює Д. Аджемоглу, саме інклюзивні політичні інституції, що гарантують прозорість та підзвітність, сприяють економічному та соціальному прогресу. В країнах ЄС прозорість є одним із ключових принципів політики добродесного врядування, що закріплено в численних європейських нормативних актах, зокрема у Регламенті ЄС про право доступу до документів Європейського парламенту, Ради та Комісії [3, с. 318].

Другий важливий критерій — підзвітність та ефективність державного управління. Тут використовуються такі індикатори, як індекс підзвітності виконавчої та законодавчої влади (World Bank Governance Indicators) [229], рівень залученості громадянського суспільства (за даними CIVICUS Monitor) [250], а також ефективність реалізації державних програм і виконання політичних обіцянок.

Підзвітність та ефективність державного управління є одним із критеріїв відповідальної політики, оскільки вона забезпечує контроль за діяльністю державних органів, сприяє якісному наданню послуг та мінімізує корупційні ризики. Як зазначає М. Бовенс, підзвітність є фундаментальним принципом демократії, оскільки влада не лише приймає рішення, а й несе відповідальність за їх реалізацію перед суспільством [213].

Одним із основних індикаторів цього критерію є Індекс державної ефективності (Government Effectiveness Index), який оцінює якість урядових послуг, незалежність державних інституцій, ефективність політичних рішень та рівень довіри громадян до влади, рис. 2.1.2. [229]. Як зазначає Д. Кауфман, високі показники ефективності державного управління спостерігаються в країнах із розвиненими механізмами моніторингу політичних рішень, незалежними аудиторами та чіткими процедурами підзвітності чиновників [235].

Government Effectiveness Index

World, 2022. On a scale of -2.5 to 2.5 (2.5 = effective, 0 = neutral). National.

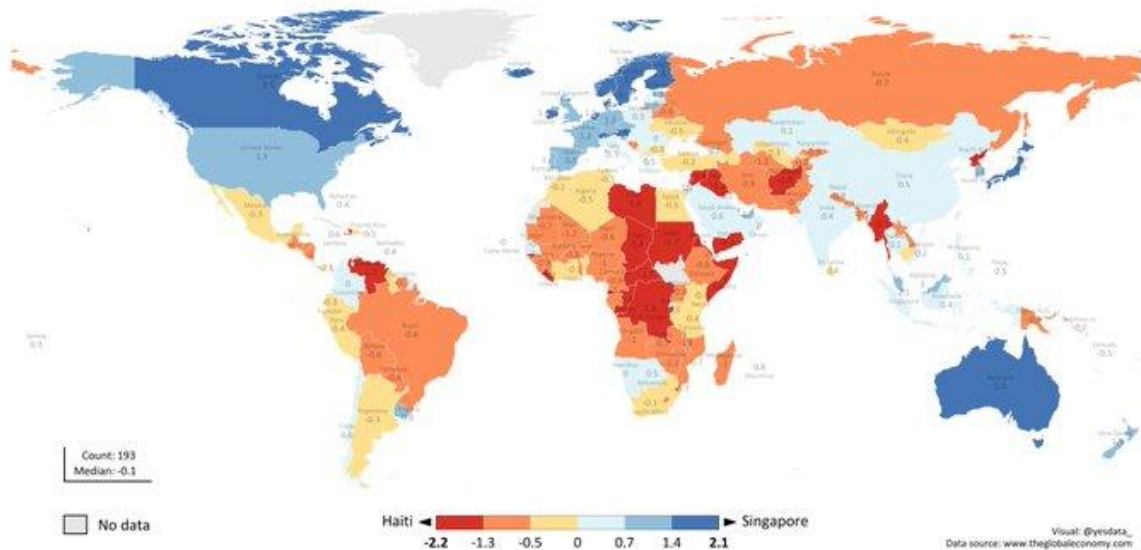

Рис. 2.1.2. Всесвітній рейтинг Індексу урядової ефективності 2023 року за даними Світового банку [229].

Важливим елементом підзвітності є ефективний контроль за виконанням державних рішень, який здійснюється як через внутрішні механізми урядового аудиту, так і через зовнішній контроль з боку парламенту, громадянського суспільства та міжнародних організацій. В країнах ЄС існує добре розвинена система парламентського контролю, яка включає регулярні звіти уряду, парламентські розслідування та незалежні аналітичні органи, що оцінюють ефективність державних програм. Ще одним важливим індикатором підзвітності є Індекс довіри до державних інституцій [265], який відображає рівень громадської впевненості у здатності уряду ефективно управляти державою. Як показують результати дослідження згідно вищевказаного Індексу, високий рівень довіри до уряду спостерігається в країнах із чіткими механізмами відповідальності чиновників, прозорими процедурами призначення на державні посади та ефективною боротьбою з корупцією [220].

Цифровізація державного управління також відіграє ключову роль у підзвітності. Як зазначає дослідник Х. Маргеттс, використання електронних платформ для звітування урядових витрат, моніторингу діяльності чиновників та

залучення громадян до процесу ухвалення рішень сприяє підвищенню ефективності управління та зниженню бюрократичних зловживань [241].

Загалом, підзвітність та ефективність державного управління в країнах ЄС базується на поєднанні правових механізмів контролю, незалежного аудиту, громадської участі та цифрових технологій. Як підкреслює дослідник Д. Аджемоглу, саме баланс між державною ефективністю та громадським контролем дозволяє забезпечити відповідальну політику та сталий розвиток суспільства [3, с. 88].

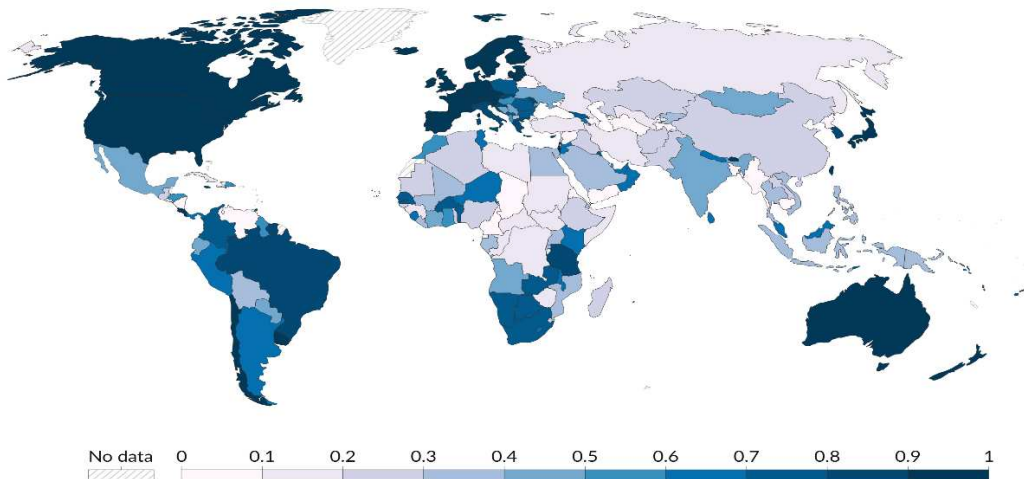
Третій критерій — верховенство права, що оцінюється за допомогою індексу Rule of Law Index (World Justice Project) [233], рівня незалежності судової влади (за даними Європейської комісії та Ради Європи), а також рівня корупції (Transparency International Corruption Perceptions Index) [256].

Верховенство права є фундаментальним принципом демократичного суспільства та одним із ключових критеріїв відповідальної політики. Воно забезпечує рівність громадян перед законом, незалежність судової влади, дотримання прав людини та ефективне правозастосування. Як зазначає дослідник Дж. Раз, верховенство права означає, що закони мають бути чіткими, стабільними та однаково застосовуватися до всіх, а державні органи не повинні перевищувати своїх повноважень [234].

Rule of law index, 2023

Based on the expert estimates and index by V-Dem¹. It captures the extent to which the government complies with the law, courts are independent, laws transparent, justice accessible, corruption absent, and the bureaucracy is impartial. It ranges from 0 to 1 (most rule-based).

Our World
in Data

Data source: V-Dem (2024)

OurWorldinData.org/democracy | CC BY

Рис. 2.1.2. Рейтинг Індексу верховенства права за даними World Justice Project [256].

Одним із найважливіших показників є Індекс верховенства права (Rule of Law Index), розроблений організацією World Justice Project. Він оцінює якість судової системи, рівень корупції у правоохоронних органах, ефективність законодавчої бази та ступінь захисту основних прав громадян [256]. Як зазначає дослідник М. Козюбра, країни з сильним верховенством права мають стабільні політичні системи, економічний розвиток та високий рівень довіри громадян до державних інституцій [96, с. 147].

Ще одним важливим індикатором є незалежність судової влади, яку оцінюють організації Freedom House (Фрідом Хаус - міжнародна правозахисна неурядова організація) та Європейська комісія з ефективності правосуддя. Н. Чабан, вважає, що незалежні суди є запобіжником від зловживань з боку політиків та чиновників, а їхня ефективність безпосередньо впливає на рівень корупції та дотримання прав людини. Ще одним критичним показником є відсутність корупційного впливу на правову систему. Країни з низьким рівнем корупції в судовій системі мають стабільніші політичні інститути та ефективніше здійснюють державне управління. Разом з тим, Transparency International щорічно публікує Індекс сприйняття корупції, який відображає рівень корупційних ризиків у правоохоронній та судовій системах [198, с. 444].

У країнах ЄС механізми забезпечення верховенства права є невід'ємною частиною політичної системи. Як зазначає дослідник Лоран Пеш, Європейський Союз застосовує жорсткі стандарти контролю за дотриманням принципу верховенства права у своїх державах-членах. Зокрема, Європейська комісія та Європейський суд з прав людини регулярно оцінюють, наскільки держави дотримуються правових норм, і можуть запроваджувати санкції щодо країн, які порушують демократичні стандарти [247].

У своїй праці «Чому нації занепадають» Д. Аджемоглу та Дж. Робінсон звертають увагу на те, що верховенство права є одним із головних чинників, що визначають успіх чи занепад держав. Держави з сильними правовими

інститутами мають ефективне врядування, нижчий рівень корупції та стабільніші економічні перспективи. Водночас країни, де закон використовується вибірково або існує політичний тиск на судову систему, зазнають криз управління та зниження рівня довіри громадян [3, с. 181]. Таким чином, верховенство права є критично важливим критерієм відповідальної політики, оскільки воно забезпечує справедливість, стабільність державних інституцій та рівність громадян перед законом. У країнах ЄС цей принцип є основою державного управління, а його дотримання оцінюється за допомогою міжнародних індикаторів, механізмів моніторингу та судових процедур.

Четвертий аспект — антикорупційна політика та доброчесність державних службовців. Оцінюється через рівень виконання антикорупційних стандартів ЄС, ефективність роботи антикорупційних органів та відповідність стандартам прозорості політичного фінансування.

Боротьба з корупцією та забезпечення доброчесності державних службовців є ключовими елементами відповідальної політики, оскільки корупція підриває демократичні інститути, зменшує ефективність державного управління та знижує рівень довіри громадян до влади. Як у своєму дослідженні вказує Р. Кліткорд, рівень корупції напряму залежить від балансу між прозорістю, підзвітністю та контролем над прийняттям рішень у публічному секторі [236].

Один із найважливіших показників ефективності боротьби з корупцією — Індекс сприйняття корупції, який щорічно публікує міжнародна організація Transparency International. Д. Кауфман пише про те, що високий рейтинг СРІ характерний для країн, де уряд забезпечує незалежність антикорупційних органів, відкритість державних даних та ефективне розслідування корупційних злочинів. Ще одним важливим індикатором є Індекс контролю над корупцією від Світового банку, який оцінює ефективність законодавчих заходів, антикорупційної стратегії та рівень підзвітності посадовців [235]. В той же час, С. Роуз-Еккерман, успішні антикорупційні реформи потребують не лише жорстких санкцій, а й створення механізмів запобігання, зокрема обмеження

конфлікту інтересів, фінансового моніторингу та доброчесності у державній службі [254].

У країнах ЄС діє низка інституцій, що забезпечують виконання антикорупційних норм. А також тут існують спеціальні механізми моніторингу та санкцій для країн-членів, які не виконують антикорупційні зобов'язання. Серед ключових інституцій:

- Європейська служба боротьби з шахрайством, яка розслідує корупційні схеми, пов'язані з використанням європейських фондів.
- Європейська прокуратура, що розглядає справи про фінансові злочини на рівні ЄС.
- Група держав проти корупції, яка оцінює антикорупційні заходи в країнах Ради Європи [186, с. 239].

Важливим компонентом боротьби з корупцією є також доброчесність державних службовців. Як зазначає дослідник Б. Ротстайн, у країнах із високим рівнем доброчесності державних службовців спостерігається вищий рівень довіри до влади, ефективніше виконання урядових рішень та менша кількість бюрократичних зловживань [255].

Індикаторами доброчесності за Н. Задиракою та Р. Кабанцем є:

- індекс етики державної служби, що оцінює рівень конфлікту інтересів, якість декларування доходів посадовців та механізми дисциплінарної відповідальності.
- індекс прозорості політичного фінансування, який досліджує рівень контролю за фінансуванням політичних партій і виборчих кампаній [58, с. 28].

Як вважає дослідник Є. Гайданка, Десятиліття соціально-економічних перетворень у постсоціалістичних країнах все ще дають різноманітні результати. Через 30 років після розпаду «соціалістичної співдружності» деякі країни виділялися через найкращу динаміку економічного розвитку або ж продемонстрували значні проблеми, які заважали цьому розвитку. На його думку, здатність центрального уряду забезпечувати фінансову автономію громад на місцевому рівні та протидія ймовірним корупційним ризикам були критеріями

успішних постсоціалістичних реформ. Науковець також вважає, що, з одного боку, значна інституційна корупція гальмувала формування прозорості бюджетів і кредитної системи, тим самим уповільнюючи економічне зростання в країні. З іншого боку, обмеження вимірювання корупції виключно національним рівнем не пропонує об'єктивну картину корупційних ризиків. В той же час, на його думку, кожному регіону притаманні власні економічні процеси. Тому децентралізація як модель фіскальної автономії регіонів безпосередньо впливає на рівень і поширення корупційних ризиків [231, с. 232].

Відповідно до цього, ми вважаємо, що ефективні антикорупційні механізми сприяють не лише економічному зростанню, а й зменшують ризик політичної нестабільності та авторитарного впливу. Тому, країни ЄС активно впроваджують цифрові технології для боротьби з корупцією, такі як електронні державні закупівлі, відкриті реєстри власності та автоматизовані системи фінансового моніторингу.

Таким чином, антикорупційна політика та доброчесність державних службовців є ключовими критеріями відповідальної політики, оскільки вони забезпечують прозорість влади, підвищують довіру громадян та сприяють ефективному державному управлінню. У країнах ЄС боротьба з корупцією є невід'ємною частиною демократичного розвитку, що реалізується через міжнародні стандарти, правові механізми та громадський контроль.

Окремо розглядається сталий розвиток та соціальна відповідальність політики, що включає рівень дотримання екологічних стандартів, реалізацію програм соціального захисту, показники нерівності доходів та виконання Цілей сталого розвитку ООН [71].

Сталий розвиток та соціальна відповідальність політики є фундаментальними принципами сучасного державного управління, що передбачають збалансоване поєднання економічного зростання, соціальної справедливості та екологічної стійкості. У країнах Європейського Союзу ці принципи закріплені в нормативних актах, таких як Європейська зелена угода та Стратегія сталого розвитку ЄС до 2030 року. Сталий розвиток є основою

ефективного врядування, оскільки він визначає довгострокові пріоритети державної політики, спрямовані на збереження ресурсів для майбутніх поколінь і підвищення добробуту громадян [197, с. 53].

Одним із основних глобальних вимірів сталого розвитку є Індекс сталого розвитку [265], що оцінює прогрес держав у досягненні Цілей сталого розвитку ООН за 17 напрямками, такими як подолання бідності, гендерна рівність, кліматична політика та якість освіти. Як зазначає О. Васильєва, країни, які активно впроваджують політики сталого розвитку, демонструють вищу стійкість до екологічних, економічних та соціальних криз [17].

Іншим важливим показником є Індекс соціального прогресу (Social Progress Index, SPI), який оцінює рівень соціальної відповідальності держави, зокрема якість медичних і освітніх послуг, рівень захисту прав людини, доступ до чистої води та житлових умов. За ним, соціальна відповідальність політики визначається тим, наскільки уряди створюють рівні можливості для всіх громадян і підтримують найуразливіші верстви населення [82].

Ще одним критичним аспектом є Індекс екологічної ефективності, який розроблений Єльським університетом та оцінює ефективність екологічної політики держав. Відповідно до аналізу цього індексу, Пол Хокен вказує на те, що сталі держави розглядають природні ресурси не лише як економічний актив, а як основу для довготривалого розвитку, тому їхні політики спрямовані на зменшення викидів CO₂, розвиток відновлюваної енергетики та впровадження циркулярної економіки [212].

У країнах Європейського Союзу сталий розвиток є пріоритетним напрямом державної політики. Як зазначає О. Захарченко, економічне зростання не повинно відбуватися за рахунок виснаження природних ресурсів чи соціальної нерівності, тому країни ЄС активно впроваджують механізми екологічного оподаткування, державних інвестицій у «зелену» економіку та стимулювання корпоративної соціальної відповідальності [73].

Прикладом є політика Європейської комісії щодо «Європейської Зеленої Угоди», яка передбачає перехід до кліматично нейтральної економіки до 2050

року. Як зазначає в одному зі своїх виступів Урсула фон дер Ляєн, сталий розвиток є не просто екологічним викликом, а новою економічною моделлю, що передбачає створення робочих місць у сфері відновлюваної енергетики, енергоефективного будівництва та екологічного транспорту [188].

Соціальна відповідальність політики проявляється у справедливому розподілі державних ресурсів, забезпеченні рівного доступу до якісних послуг та підтримці соціально вразливих груп. Відповідно до цього, рівень нерівності доходів безпосередньо впливає на політичну стабільність держави, оскільки суспільства з високою соціальною відповідальністю мають нижчий рівень конфліктності та вищу довіру до урядових інституцій. На це і вказала Е. Остром, пишучи про те, що сталий розвиток не може бути ефективним без залучення громадянського суспільства до прийняття рішень. В ЄС активно діють механізми партиципаторного управління, коли громадяни беруть участь у розробці екологічної політики через публічні консультації, бюджети участі та моніторинг екологічних проєктів [245].

Як підкреслює також Д. Аджемоглу, успішні держави є тими, які можуть підтримувати баланс між економічною стабільністю, соціальною справедливістю та екологічною відповідальністю. У країнах ЄС цей баланс забезпечується через інноваційні підходи до державного управління, цифрові технології для моніторингу державних програм і широке залучення громадськості до прийняття політичних рішень [3, с. 107].

Таким чином, сталий розвиток та соціальна відповідальність політики є ключовими критеріями відповідального врядування, оскільки вони визначають довгострокову стійкість державних інституцій, рівень добробуту громадян та екологічну безпеку суспільства. У країнах ЄС ці принципи закріплені на законодавчому рівні, підтримуються міжнародними стандартами та є основою політики інклюзивного зростання.

На рівні місцевого самоврядування у країнах ЄС відповідальна політика вимірюється через такі індикатори, як рівень залученості громад до прийняття

рішень, прозорість місцевих бюджетів, якість надання адміністративних послуг та рівень корупційних ризиків у муніципальній владі.

Місьцеве самоврядування відіграє ключову роль у забезпеченні відповідальної політики, оскільки саме на цьому рівні відбувається безпосередня взаємодія влади з громадянами, управління ресурсами територіальних громад та реалізація соціально-економічних програм. У країнах Європейського Союзу місьцеве врядування будується на принципах децентралізації, субсидіарності, прозорості та підзвітності. Як пишуть Г. Бойко та Н. Камінська, ефективність місцевої політики значною мірою визначається рівнем демократичної участі громадян, наявністю механізмів контролю за використанням бюджетних коштів та якістю надання муніципальних послуг [11, с. 77].

Ключовими індикаторами відповідальної політики на рівні місцевого самоврядування є наступне:

1. Прозорість та відкритість місцевої влади. Одним із головних індикаторів відповідального самоврядування є рівень відкритості та прозорості прийняття рішень. Як зазначають В. Климончук та Ю. Масик, муніципалітети, які активно впроваджують електронне врядування, відкриті дані та онлайн-звітування, демонструють вищий рівень довіри громадян та ефективніше управляють ресурсами [90, с. 253]. Важливим показником в цьому плані є Індекс відкритого врядування, розроблений організацією World Justice Project. Він оцінює рівень доступу громадян до інформації про діяльність місцевої влади, можливості участі у прийнятті рішень та відкритість бюджетних процесів [266].

2. Підзвітність та громадський контроль. Підзвітність місцевої влади визначається рівнем контролю за виконанням рішень, можливістю громади впливати на бюджетні витрати та ефективністю роботи контрольних інституцій. Як пише В. Костицький, ефективний громадський контроль за місцевими фінансами значно зменшує рівень корупційних ризиків та сприяє відповідальному використанню ресурсів.

Індикаторами підзвітності за цим є:

- громадська участь у бюджетному процесі, яка оцінює, наскільки громадяни залучені до розподілу місцевих фінансів.

- індекс місцевої демократії – аналізує рівень незалежності місцевої влади, якість виборчих процедур та можливість громадян брати участь у прийнятті рішень [99, с. 49].

3. Якість надання муніципальних послуг. К. Мануїлова пише вказує на те, якість послуг, що надаються місцевими органами влади, безпосередньо впливає на рівень довіри громадян до управлінських структур.

Основні індикатори оцінки послуг включають:

- Індекс ефективності місцевих послуг – вимірює якість транспортної інфраструктури, медичних і освітніх закладів, екологічного управління та комунальних послуг.

- Рівень задоволеності громадян муніципальними послугами, що оцінюється на основі соціологічних опитувань та досліджень громадської думки [115, с. 14].

4. Боротьба з корупцією на місцевому рівні. Корупція є одним із головних викликів для місцевого самоврядування, оскільки бюджетні ресурси можуть використовуватися неефективно або непрозоро. Як зазначає Б. Ротстайн, у країнах із високим рівнем прозорості державного управління корупційні ризики значно нижчі, оскільки діють механізми незалежного антикорупційного контролю, публічної звітності та громадського нагляду [255].

На основі цього, основними індикаторами боротьби з корупцією на місцевому рівні є:

- Індекс місцевої корупції – оцінює рівень корупційних ризиків у муніципальних органах влади.

- Прозорість державних закупівель – вимірює відкритість тендерних процедур, використання електронних платформ для закупівель та рівень громадського контролю за витратами.

5. Участь громадян у місцевому управлінні. Е. Остром, досліджуючи дане питання, звертає увагу на те, що громадянська активність є одним із

визначальних чинників ефективності місцевої влади [245]. У країнах ЄС активно використовуються такі механізми, як громадські слухання, петиції, консультації та бюджети участі.

Індикатори за цієї умови громадської участі включають:

- Індекс участі громадян у місцевому самоврядуванні – оцінює активність мешканців у прийнятті рішень та рівень довіри до місцевої влади.
- Частоту проведення громадських слухань та консультацій – вимірює, наскільки місцева влада відкрито обговорює рішення з громадськістю.

Загалом відповідальна політика в ЄС базується на комплексному підході, що включає як правові механізми контролю, так і інструменти громадського впливу, що робить систему управління більш ефективною та орієнтованою на громадян.

На нашу думку, сучасний європейський суспільно-політичний устрій побудований на наступних трьох цінностях: природні права людини, верховенство права та демократія (для Європи це ліберальна демократія). Ці цінності між собою взаємопов'язані. Зокрема, існує думка як і серед дослідників, так і європейських політичних діячів про те, що справжня демократія не може існувати без врахування і реалізації природних прав людини, не може бути верховенства права, якщо не реалізовані права людини. А також, що демократія абсолютно повністю пов'язана із законністю. Саме вона робить громадян джерелом права.

Пишучи про поняття відповідальної політики варто зазначити, що вона реалізовується тоді, коли уряд країни та інші державні, чи міждержавні інституції приділяють особливу увагу соціальним, екологічним, економічним і етичним аспектам у своїй діяльності, керуючись принципами справедливості, прозорості та демократії. Відповідальна політика має на меті слугувати інтересам суспільства та забезпечити сталий розвиток країни.

Відомий німецький науковець Ю. Габермас, досліджуючи основи європейського конституціоналізму, на яких, власне базуються критерії відповідальної політики, зазначав, що: «Наприкінці XVIII століття у Філадельфії

та Парижі «батьки-засновники» та французькі революціонери взяли за надзвичайну справу, що не мала історичного прецеденту. Понад двісті років потому ми не просто наступники давно виробленої практики творення конституції; до певної міри, конституційне питання не дає ключа до головної проблеми, що стоїть перед нами. Ми повинні не щось там винайти, а зберегти великі демократичні здобутки європейських національних держав, вийшовши поза їхні межі» [30]. Ця думка Габермаса свідчить про те, що основи відповідальної політики в європейських державах закладалися завдяки розвитку, власне, європейського конституціоналізму і виходу на перший план демократичному врядуванню в Європі.

Аналізуючи політичні доктрини розвитку Європейського союзу, можна зазначити, що вони базуються на принципах відповідальної політики. Адже сама відповідальна політика спрямована на досягнення сталого розвитку та задоволення потреб громадян тієї чи іншої держави. Ці базові принципи і критерії можна виділити, проаналізувавши Глобальну стратегію Європейського Союзу. Цей документ визначає основні засади зовнішньополітичної діяльності Союзу і спрямована на підвищення ефективності у сфері вирішення проблем енергетичної безпеки, міграції, зміни клімату, гібридних загроз. Найбільш важливими стратегічними пріоритетами для реалізації Глобальної стратегії є: оборона та безпека, підвищення стійкості, інтегрований підхід до вирішення конфліктів та криз, внутрішні та зовнішні взаємозв'язки, підготовка нових стратегій та зміцнення механізмів громадської дипломатії [209].

На цій основі, можна стверджувати, що відповідальна політика в Європейському Союзі спрямована на досягнення гармонійного розвитку та забезпечення стабільності в межах спільноти держав-членів. Ця політика ґрунтується на низці фундаментальних принципів, таких як демократія, верховенство права, соціальна справедливість і стійкий розвиток. Для оцінки її ефективності розроблено низку критеріїв та індикаторів, які дозволяють аналізувати, наскільки успішно ЄС досягає своїх цілей у різних сферах суспільного життя.

По-перше, одним із головних критеріїв відповідальної політики є забезпечення прозорості та підзвітності. Інституції ЄС зобов'язані діяти відкрито, аби громадяни могли легко отримати доступ до інформації про прийняті рішення. Підзвітність означає, що держави-члени ЄС та інституції несуть відповідальність за свої дії перед громадянами, забезпечуючи, що влада працює в інтересах суспільства. Індикатори цього критерію включають кількість оприлюднених звітів, рівень доступу громадян до офіційної інформації та показники довіри до урядових інституцій [160].

По-друге, верховенство права є одним із ключових принципів ЄС, який забезпечує дотримання законів та захист прав громадян. Відповідно до цього, відповідальна політика органів державної влади в країнах ЄС має на меті гарантувати справедливість та неупередженість судових рішень, що сприяє зміцненню довіри до системи правосуддя. Серед індикаторів цього критерію – ефективність судової системи, тривалість судових процесів, рівень корупції та доступність правової допомоги для громадян. Захист прав людини та забезпечення рівності для всіх громадян є невід'ємною частиною відповідальної політики країн ЄС. ЄС активно сприяє дотриманню прав національних меншин, жінок, дітей та інших вразливих груп населення. Індикатори в цій сфері включають показники рівності прав, недискримінаційні практики, рівень представництва жінок у політиці та економіці, а також кількість звернень щодо порушення прав людини до європейських судових інстанцій.

По-третє, важливим аспектом політики ЄС є соціальна відповідальність, що охоплює соціальне забезпечення, охорону здоров'я, освіту та захист прав працівників. Ключові її індикатори включають рівень зайнятості, мінімальну заробітну плату, доступ до соціальних послуг та рівень соціальної нерівності. ЄС також підтримує програми з подолання бідності та сприяння соціальній інтеграції, особливо вразливих груп населення.

Наступним критерієм відповідальної політики в ЄС є економічна стабільність. Вона включає в себе забезпечення сталого економічного зростання, контроль над державними фінансами та підтримку малого і середнього бізнесу.

Індикатори економічної стабільності включають рівень ВВП, рівень зайнятості, продуктивність праці, а також ефективність податкової системи та боротьби з ухиленням від сплати податків.

Окрім того, в останні десятиліття важливою складовою відповідальної політики ЄС стала екологічна стійкість. Європейський зелений курс передбачає амбітні цілі щодо зменшення викидів парникових газів, переходу до відновлюваної енергії та збереження природних ресурсів. Індикатори екологічної стійкості включають рівень викидів CO₂, інвестиції в зелений транспорт та відновлювану енергетику, а також кількість природоохоронних територій. Крім того, зростаюча увага до екологічної стійкості та захисту довкілля підштовхнула ЄС до впровадження стратегій, спрямованих на боротьбу з кліматичними змінами та збереження біорізноманіття. У рамках Європейського зеленого курсу політики активно працюють над скороченням викидів парникових газів та переходом до відновлюваних джерел енергії, що сприяє створенню більш екологічно стійкої економіки [260]. Оцінка результатів цих ініціатив, а також їхнього впливу на соціальну та економічну стабільність, є ключовими аспектами відповідальної політики ЄС.

Всі перелічені критерії та індикатори відповідальної політики в Європейському Союзі стосуються низки аспектів, які визначають рівень демократичного управління, забезпечення прав людини та стійкого розвитку. Вони відображають зусилля ЄС у підтримці відповідального управління та стійкого розвитку, забезпечуючи баланс між економічним зростанням, соціальною справедливістю та екологічною відповідальністю [205, с. 42]. Так, наприклад, в своїй праці під назвою «Ukraine's European integration in the political dimension of Central and Eastern Europe», В. Марчук наводить термін «належного врядування», яке безпосередньо пов'язане з відповідальним і ефективним управлінням у демократичних рамках. Це еквівалентно цілеспрямованому та орієнтованому на розвиток адміністрування, яке прагне покращити якість життя громадян в суспільстві [239, с. 46].

В іншій праці, говорячи про європейську інтеграцію України та європейські практики щодо відповідального врядування, дослідник вказує про те, що однією з ключових особливостей відповідальної політики в ЄС є інтегрований підхід до вирішення економічних, соціальних та екологічних викликів, що передбачає одночасне забезпечення сталого розвитку, соціальної рівності та охорони довкілля [240, с. 28]. Варто зазначити, що на нашу думку, цей підхід ґрунтується на принципі, що жодна сфера політики не повинна існувати ізольовано; замість цього всі сфери політики мають бути взаємопов'язаними та взаємозалежними. Наприклад, екологічна політика, зокрема в рамках Європейського зеленого курсу, активно впливає на економічний розвиток, стимулюючи інвестиції у відновлювальні джерела енергії та створюючи нові робочі місця. Водночас економічна стабільність та зростання сприяють соціальній справедливості та зменшенню нерівності, що в свою чергу підвищує соціальну інтеграцію та забезпечує дотримання прав людини. ЄС прагне досягти цих цілей через систему узгоджених інституційних механізмів, таких як моніторинг виконання стратегічних планів, підтримку фінансових програм та регулярні консультації з громадянами, які гарантують підзвітність та прозорість у прийнятті рішень. Такий підхід дозволяє ЄС реагувати на сучасні виклики комплексно і системно, забезпечуючи високу якість життя для своїх громадян та створюючи позитивний приклад для інших регіонів світу.

На основі проведеного нами дослідження ключових критеріїв та індикаторів відповідальної політики, можна зазначити, що відповідальна політика в Європейському Союзі демонструє позитивні результати у таких сферах, як прозорість управління, захист прав людини, соціальна та екологічна стійкість. Чітко визначені критерії та індикатори дозволяють ефективно вимірювати успіхи та недоліки в кожній з цих сфер, забезпечуючи можливість своєчасного коригування політик і стратегій. Прогрес у досягненні цілей Європейського зеленого курсу, підвищення рівня соціальної справедливості та посилення економічної стабільності підкреслюють важливість цієї політики для всіх держав-членів. Підсумовуючи, можна сказати, що ЄС вдалося створити

систему, яка забезпечує контроль та розвиток у всіх важливих напрямках життя європейських громадян.

Варто також зазначити, що на особливості критеріїв відповідальної політики в країнах ЄС впливає і широкомасштабна агресія російської федерації проти України. Питання взаємодії з Україною, допомоги в збройному конфлікті та процесі євроатлантичної інтеграції стоїть на порядку денному кожної з держав ЄС. Відповідно, всі державні рішення вимагають і підходу, заснованого, власне, на засадах відповідальної міжнародної політики.

2.2. Еволюція концепції відповідальної політики в українському контексті в умовах агресії російської федерації проти України

Відповідальна політика є важливим чинником стабільності, ефективного державного управління та соціальної згуртованості. В Україні ця концепція зазнала суттєвих змін після початку повномасштабної агресії російської федерації у 2022 році. Воєнні дії змусили майже всі державні інституції адаптуватися до нових викликів, забезпечуючи ефективність управління, прозорість використання ресурсів, демократичний контроль та відповідальність перед суспільством. Відповідно до цього, феномен відповідальної політики, який повинен бути ключовим елементом демократичного врядування, набуває особливої ваги у кризових ситуаціях, зокрема під час війни. Україна, яка з 2014 року протистоїть російській агресії, а після 24 лютого 2022 року веде повномасштабну війну за свою незалежність, переживає трансформацію політичної системи. Одним із головних викликів цього періоду є необхідність забезпечення ефективною відповідальною політикою, яка б не лише гарантувала стабільність державного управління, а й враховувала потреби суспільства, забезпечувала прозорість та запобігала внутрішнім кризам. В умовах війни це набуває особливого значення, оскільки від компетентності та рішень політичного керівництва залежить обороноздатність країни, мобілізація ресурсів, соціальна згуртованість та міжнародна підтримка. Разом із цим

воєнний стан висуває нові вимоги до політичної відповідальності, зокрема щодо забезпечення безпеки та функціонування державних інституцій в екстремальних умовах.

До початку повномасштабної війни політична відповідальність в Україні перебувала у стані поступової трансформації, яка прискорилося після Революції Гідності 2013–2014 років. Ці події стали результатом суспільного запиту на прозорість, добросовісність і підзвітність влади, а також показали, що громадянське суспільство здатне контролювати політиків та впливати на їхні рішення.

Важливим чинником у формуванні відповідальної політики став російсько-український конфлікт, який розпочався у 2014 році. Війна на Донбасі та анексія Криму змусили Україну переглянути підходи до безпеки, оборонної політики та зовнішньополітичних стратегій. Децентралізація, розпочата після 2014 року, сприяла підвищенню відповідальності місцевих органів влади перед громадами, що змінило систему розподілу ресурсів і сприяло зміцненню місцевого самоврядування. Водночас, залишалися серйозні виклики, зокрема корупційні ризики, недосконалість судової реформи та слабкість контролю за діяльністю державних установ. Російське вторгнення у 2022 році змінило підхід до політичної відповідальності в Україні, зробивши її більш прагматичною та стратегічно необхідною. Відповідальна політика в цих умовах означала не лише виконання передвиборчих обіцянок, а й прийняття ефективних рішень у реальному часі, що безпосередньо впливали на виживання країни [162, с. 61]. Одним із ключових аспектів стало посилення координації між центральною та місцевою владою, зокрема завдяки реформі децентралізації. Це демонструє, що навіть у кризових умовах політична відповідальність залишається важливим фактором стабільності. Водночас, ризик концентрації влади в умовах воєнного стану став викликом, який потребував балансування між необхідністю ефективного управління та збереженням демократичних стандартів.

Крім внутрішніх аспектів, відповідальна політика під час війни включала міжнародний вимір. Україна стала учасником глобальної коаліції проти агресії

російської федерації що передбачало дотримання міжнародних зобов'язань та відповідальність перед союзниками. Отримання статусу кандидата в члени ЄС у 2022 році стало додатковим фактором політичної відповідальності, оскільки вимагало імплементації європейських стандартів державного управління. Таким чином, концепція відповідальної політики в умовах війни набула як внутрішнього, так і зовнішнього виміру, охоплюючи як державне управління, так і дипломатичну діяльність [84].

Режим дії воєнного стану створив унікальні виклики для забезпечення політичної відповідальності в Україні. Одним із ключових питань є баланс між безпекою та демократичними стандартами, адже війна змусила владу тимчасово обмежити певні демократичні процеси, такі як діяльність окремих політичних сил, свобода слова в деяких аспектах та контроль над інформаційним простором. З одного боку, такі заходи є необхідними для національної безпеки, протидії ворожій пропаганді та збереження стабільності державного управління. З іншого боку, вони створюють ризик надмірної концентрації влади та зловживань у майбутньому, що вимагає чітких механізмів контролю після завершення воєнного стану [155].

Війна стала важливим етапом у розвитку політичної відповідальності в Україні, змінивши підходи до державного управління та взаємодії влади з суспільством. Водночас залишаються значні ризики, зокрема щодо можливих авторитарних тенденцій, недосконалості антикорупційної системи та необхідності побудови ефективної моделі післявоєнного відновлення. Важливими напрямками залишаються реформування судової системи, посилення громадського контролю, підвищення прозорості державного управління та забезпечення демократичних механізмів підзвітності [132]. Також важливою є роль міжнародних партнерів, які через фінансову та політичну підтримку сприятимуть подальшій демократизації України та адаптації її політичної системи до європейських стандартів.

Таким чином, війна стала не лише викликом, а й можливістю для України здійснити якісний стрибок у формуванні відповідальної політики. Поєднання

досвіду кризового управління, громадської активності та міжнародної підтримки може забезпечити створення нової політичної культури, де відповідальність стане не просто декларативним принципом, а реальною основою державного управління. Це стане важливим фактором для подальшої інтеграції в Європейський Союз та побудови сучасної, демократичної та стійкої держави.

Як зазначає В. Дубовик, війна створила безпрецедентні виклики для державного управління, але водночас сприяла посиленню механізмів підзвітності влади та залученню громадянського суспільства до політичних процесів. Дослідник також вважає, що головним викликом після війни стане поєднання принципів відповідального управління, воєнного досвіду та демократичних стандартів ЄС, що визначатиме майбутнє української державності [219].

До початку повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну концепція відповідальної політики розвивалася в кілька ключових періодів, кожен із яких сприяв поступовому формуванню демократичного врядування, підзвітності влади та прозорості державного управління. Найбільш суттєві зміни відбулися після Революції Гідності 2014 року, коли українське суспільство висунуло чіткий запит на оновлення політичної системи, боротьбу з корупцією та європейську інтеграцію. Події 2013-2014 років стали точкою відліку для фундаментальних змін у системі державного управління. До цього часу українська політична система характеризувалася високим рівнем корупції, олігархічним впливом на державні рішення, слабкою підзвітністю чиновників та судовою залежністю від політичної влади. Як зазначає дослідник Т. Кузьо, однією з головних вимог суспільства під час Майдану було усунення авторитарних практик управління та побудова прозорої політичної системи [103, с. 201].

Після зміни влади в 2014 році українська держава почала впроваджувати ключові реформи, спрямовані на підвищення відповідальності уряду та державних інституцій перед суспільством. Основними напрямками стали:

- антикорупційна реформа (створення НАБУ, НАЗК, ВАКС);

- децентралізація (розширення повноважень місцевих громад);
- судова реформа (оновлення суддівського корпусу, створення Вищої ради правосуддя);
- прозорість державних закупівель (впровадження системи ProZorro);
- електронне врядування (цифровізація державних послуг).

Корупція залишалася однією з головних перешкод на шляху до відповідального управління. С. Роуз-Еккерман вказує на те, що низька підзвітність державних органів та слабкість інститутів верховенства права є основними факторами поширення корупційних схем [254].

Для подолання цього виклику в Україні було створено антикорупційну інфраструктуру, яка включала:

- Національне антикорупційне бюро України (НАБУ) – незалежний правоохоронний орган, що займається розслідуванням корупційних злочинів серед високопосадовців.
- Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК) – відповідальне за контроль декларацій державних службовців і політиків.
- Вищий антикорупційний суд (ВАКС) – спеціалізований судовий орган для розгляду справ про корупцію.

Важливим кроком стало впровадження системи електронного декларування статків державних службовців, що зробило можливим громадський контроль за доходами чиновників. Як зазначає Transparency International («Corruption Perceptions Index», 2020), ці реформи дозволили Україні покращити свої позиції у світових рейтингах боротьби з корупцією [266].

Децентралізація стала однією з найуспішніших реформ, що дозволила значно підвищити ефективність місцевого самоврядування та прозорість розподілу фінансових ресурсів. До 2014 року місцева влада значною мірою залежала від рішень центрального уряду, що обмежувало її автономію у прийнятті рішень.

Реформа децентралізації передбачала:

- передачу фінансових ресурсів місцевим громадам (бюджети міст і громад суттєво зросли);
- запровадження механізмів місцевої демократії (громадські слухання, бюджети участі);
- створення об'єднаних територіальних громад (ОТГ), що дозволило підвищити якість муніципальних послуг [72].

Ще одним важливим кроком до відповідального управління стало впровадження системи Prozorro (Прозорро) – відкритої електронної системи державних закупівель, що дозволила громадськості контролювати використання бюджетних коштів [5, С. 18].

Крім того, уряд почав активно впроваджувати електронні послуги, зокрема:

- Портал «Дія», який спрощує взаємодію громадян із державними органами.
- Електронні реєстри власності та бізнесу, що унеможливорює приховування активів.
- Автоматизовані податкові сервіси, що мінімізують контакт громадян із чиновниками, зменшуючи корупційні ризики [141].

Європейський Союз, США та міжнародні організації, наприклад Світовий банк та Міжнародний Валютний Фонд активно підтримували реформи в Україні, надаючи фінансування та експертну допомогу. Зокрема:

- Угоду про асоціацію з ЄС (2014), яка закріпила зобов'язання України щодо підвищення прозорості влади.
- Макрофінансову допомога ЄС була пов'язана з імплементацією антикорупційних реформ.
- Програму USAID «Демократичне врядування», яка сприяла посиленню місцевої демократії.

Таким чином, період 2014-2021 років став визначальним для формування в Україні концепції відповідальної політики. Завдяки антикорупційним ініціативам, реформі децентралізації, цифровізації та відкритості державного

управління була створена основа для прозорої та підзвітної політичної системи. Однак, незважаючи на прогрес, залишалися виклики, зокрема у сфері судової реформи та боротьби з політичною корупцією. Як показав 2022 рік, ці реформи відіграли критично важливу роль у забезпеченні ефективного управління в умовах війни.

Повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну 24 лютого 2022 року кардинально змінило систему державного управління та підхід до відповідальної політики. Війна створила безпрецедентні виклики для органів влади, які змушені були не тільки забезпечувати ефективне керування державою в кризових умовах, а й підтримувати принципи прозорості, підзвітності та демократичного контролю.

Як зазначає Ю. Кобець, повномасштабне вторгнення російської федерації до України призвело до переформатування державних інституцій, централізації ключових рішень, мобілізації ресурсів та розширення ролі місцевого самоврядування у забезпеченні життєдіяльності країни. Окрім того, дослідниця вказує на те, що політична система України у кризовій ситуації широкомасштабного вторгнення російської федерації продемонструвала ефективність і стійкість, а також уміння адаптуватися до умов зовнішнього середовища. Наголошено, що відбулася часткова деолігархізація суспільних відносин, що створило широкий спектр потенційно нових можливостей для змін у політичному й медійному просторі [91, с. 29].

З початком вторгнення Україна змушена була оперативно адаптувати систему державного управління до реалій війни. Це означало зміну механізмів прийняття рішень, перерозподіл ресурсів та впровадження нових форматів взаємодії між державними інституціями.

Воєнний стан, введений указом Президента України №64/2022, передбачав:

- обмеження деяких демократичних механізмів (наприклад, зменшення можливості проведення виборів у зоні бойових дій);

- посилення влади військових адміністрацій та командування Збройних Сил України;

- перехід державних ресурсів у режим військового управління [155].

Для забезпечення єдиного центру прийняття стратегічних рішень була створена Ставка Верховного Головнокомандувача, яка координувала:

- військові дії (ЗСУ, Генеральний штаб);
- логістику та мобілізацію;
- міжнародну дипломатію та координацію з союзниками;
- роботу сектору безпеки (СБУ, ГУР, Національна поліція) [158].

Попри війну, парламент України продовжував працювати, ухвалюючи законодавчі ініціативи, необхідні для функціонування держави. Верховна Рада України:

- впровадила механізми швидкого ухвалення законів, що дозволило оперативно реагувати на воєнні виклики;
- посилила контроль за діями уряду, забезпечуючи баланс між виконавчою владою та парламентським наглядом;
- запровадила механізми підтримки військових, бізнесу та громадянського сектору.

Як зазначає С. Наумкіна, збереження парламентського контролю стало важливим чинником запобігання концентрації влади та зміцнення демократії навіть у критичних умовах [131, с. 16].

Один із ключових викликів під час війни – забезпечення ефективного використання ресурсів та запобігання зловживанням. Україна отримала рекордні обсяги міжнародної фінансової та військової допомоги від США, ЄС, Великої Британії, Канади та інших партнерів. Для забезпечення прозорості цих процесів було впроваджено:

- платформу моніторингу донорських коштів під егідою Міністерства фінансів України;
- окремі аудиторські механізми для військових закупівель;
- спеціальні звіти для міжнародних партнерів.

Як зазначає Transparency International («*Corruption Risks in Wartime Ukraine*», 2023), рівень підзвітності використання ресурсів у 2022-2023 роках був вищим, ніж у багатьох інших країнах, які перебували у стані війни [267].

Українська модель децентралізації у воєнний період стала одним із найбільш ефективних механізмів кризового управління. Після початку вторгнення місцева влада отримала значну автономію у прийнятті рішень. Це дозволило оперативно:

- організувати евакуацію населення;
- координувати логістику гуманітарної допомоги;
- розподіляти бюджетні кошти без погодження з центральним урядом.

Як зазначає Е. Остром, саме локальна відповідальність влади дозволяє громадам швидше адаптуватися до кризових умов [245].

Війна також сприяла посиленню громадського контролю та участі волонтерських організацій у забезпеченні громадян. Наприклад:

- У містах, які опинилися в облозі (Маріуполь, Харків, Чернігів), саме волонтерські центри стали основними координаційними пунктами допомоги.
- Локальні органи влади працювали в партнерстві з волонтерами, що зменшило бюрократичні затримки.

Війна кардинально змінила концепцію відповідальної політики в Україні, змусивши державні інституції балансувати між ефективністю кризового управління та збереженням демократичних стандартів.

Українська модель децентралізації у воєнний період стала одним із найбільш ефективних механізмів кризового управління, що дозволило місцевим органам влади швидко реагувати на виклики, пов'язані з безпекою, гуманітарною ситуацією та економічною стабільністю. Важливу роль у цьому процесі відіграло те, що ще до початку повномасштабного вторгнення російської федерації Україна провела масштабну реформу децентралізації, в результаті якої більшість органів місцевого самоврядування отримали розширені фінансові повноваження, зміцнену інституційну спроможність та більшу автономію у прийнятті рішень. Коли розпочалася війна, ці зміни стали критично важливими

для ефективного функціонування держави, оскільки багато рішень доводилося ухвалювати на місцях у надзвичайно стислі терміни, без можливості довготривалого погодження з центральним урядом. У той час як у попередні роки місцеве самоврядування виконувало передусім функції з надання адміністративних послуг, розвитку інфраструктури та місцевої економіки, у воєнний період його роль суттєво трансформувалася, охопивши також управління питаннями безпеки, евакуацію населення, координацію гуманітарної допомоги, розселення внутрішньо переміщених осіб, організацію територіальної оборони та взаємодію з військовими підрозділами [12, с. 32].

З перших днів вторгнення місцеві громади стали основними осередками забезпечення життєдіяльності населення, особливо в регіонах, які опинилися під ударами ворога або в зоні бойових дій. Одним із головних викликів стало питання безперервного функціонування критичної інфраструктури, зокрема електро- та водопостачання, транспорту, системи охорони здоров'я та освіти. У містах, які зазнали ракетних обстрілів або опинилися в облозі, як-от Маріуполь, Харків, Чернігів та Миколаїв, місцева влада разом із волонтерськими організаціями та бізнесом координувала роботу рятувальних служб, забезпечення населення їжею, водою, медикаментами та організацію евакуації. Важливим елементом ефективного реагування стало створення кризових координаційних центрів при обласних військових адміністраціях та міських радах, які оперативно перерозподіляли ресурси між районами залежно від змін у безпековій ситуації. Це дозволило швидше реагувати на проблеми та уникати бюрократичної затримки в ухваленні рішень. Прикладом є діяльність Львівської обласної військової адміністрації, яка ще у перші тижні війни запустила систему логістичних центрів для прийому внутрішньо переміщених осіб та розподілу гуманітарної допомоги. Подібні ініціативи швидко впровадили в інших регіонах, що дозволило ефективно перерозподіляти гуманітарні вантажі з-за кордону [237, с. 247].

Важливою особливістю функціонування місцевої влади у воєнний час стало залучення широкого кола стейкхолдерів до ухвалення рішень. Якщо в

мирний період місцеві адміністрації часто діяли в рамках жорсткої вертикалі підпорядкування центральному уряду, то у воєнний час довелося налагоджувати нові механізми взаємодії з військовими, волонтерськими групами, міжнародними організаціями та місцевим бізнесом. Велике значення мала активна співпраця із благодійними фондами та міжнародними партнерами, які постачали в Україну медикаменти, продукти, генератори та інші необхідні ресурси. Наприклад, Київська міська рада у співпраці з волонтерами створила систему екстреного забезпечення малозахищених груп населення, а в Одесі запровадили мобільні соціальні служби, які допомагали евакуйованим мешканцям із тимчасово окупованих територій. Підвищення відповідальності місцевої влади проявилось також у більшій прозорості використання бюджетних коштів: у багатьох містах та громадах, попри воєнний стан, продовжили працювати механізми громадського контролю, а муніципалітети регулярно звітували про використання міжнародної допомоги [121, с. 46]. Це стало важливим фактором підтримки довіри громадян до влади в умовах війни.

Ще одним викликом для місцевого самоврядування стало забезпечення правопорядку та запобігання дестабілізації. У багатьох регіонах були сформовані підрозділи територіальної оборони, які частково фінансувалися з місцевих бюджетів і діяли у тісній координації з органами влади. У прифронтових зонах місцеві адміністрації брали участь в організації безпеки для цивільного населення, забезпечуючи роботу укриттів, логістику евакуаційних маршрутів та облаштування пунктів тимчасового розміщення. Наприклад, у Дніпропетровській області завдяки злагодженій роботі військових адміністрацій та місцевого бізнесу вдалося облаштувати масштабні центри прийому евакуйованих із Донбасу, де надавалися не тільки житло і харчування, а й юридична та психологічна допомога [157]. Досвід таких регіонів, як Дніпро, Вінниця, Полтава та Чернівці, показав, що гнучкість та оперативність місцевої влади є критичним фактором у кризових ситуаціях.

Попри війну, у багатьох громадах продовжували реалізовуватися соціально-економічні проекти, спрямовані на підтримку малого та середнього

бізнесу, забезпечення робочих місць і розвиток комунальної інфраструктури. Одним із важливих аспектів відповідальної політики стало те, що міста і громади намагалися адаптувати місцеву економіку до нових умов. Наприклад, у Львові та Тернополі було створено спеціальні індустріальні парки, які дозволили підприємствам із прифронтових регіонів релокувати виробництво та зберегти робочі місця. Водночас міста, такі як Київ, Харків та Запоріжжя, запустили муніципальні програми підтримки малого бізнесу, надаючи безвідсоткові кредити та гранти для підприємців, які переорієнтували свою діяльність на потреби оборонного комплексу [181].

Таким чином, місцеве самоврядування стало не лише механізмом управління регіонами, а й ключовим фактором підтримки життєдіяльності держави у кризовий період. Завдяки гнучкості, швидкості ухвалення рішень та залученню різних зацікавлених сторін місцева влада змогла забезпечити стабільність в умовах війни та ефективно реагувати на безпекові, економічні та гуманітарні виклики. Децентралізація, яка розпочалася ще у 2014 році, стала тим інструментом, що дозволив місцевим громадам проявити максимальну ефективність і відповідальність перед своїми жителями, навіть у найкритичніші моменти війни.

Після завершення війни Україна зіткнеться з масштабними викликами у сфері державного управління, які потребуватимуть не лише швидкого відновлення зруйнованої інфраструктури та економіки, а й адаптації політичної системи до нових умов. Військові реалії суттєво змінили державні механізми, змусивши владу балансувати між централізованим ухваленням рішень та демократичними принципами. Тому головним завданням стане поєднання ефективних кризових практик, напрацьованих під час війни, із стандартами демократії, верховенства права та європейського врядування. Як зазначає Д. Аджемоглу, держави, які виходять із тривалого військового конфлікту, часто стикаються з трьома ключовими викликами: необхідністю балансування між централізацією та демократією, відновленням довіри до влади та реформуванням

безпекового сектору для уникнення надмірної мілітаризації політичного процесу [3, с. 211].

Першим і найважливішим викликом для України стане баланс між централізацією управління та демократичним контролем. У воєнний час значна частина рішень ухвалювалася у швидкому режимі через Ставку Верховного Головнокомандувача, військові адміністрації та кризові координаційні центри. Цей формат управління дозволив оперативно мобілізувати ресурси та реагувати на загрози, проте у мирний час надмірна централізація може стати загрозою для демократичних процесів. Як зазначає дослідник Ф. Фукуяма, у післявоєнний період країни, що зазнали війни, часто зіштовхуються з ризиком збереження військового стилю управління, що може гальмувати розвиток демократичних інституцій [191, с. 252]. Для України це означає необхідність поступового повернення до традиційних демократичних механізмів, таких як парламентський контроль над виконавчою владою, незалежність судової системи та відновлення політичного плюралізму. Важливо також поступово зменшувати роль військових адміністрацій і передавати повноваження обраним органам місцевого самоврядування.

Другим критично важливим аспектом стане відновлення довіри громадян до державних інституцій. Як показує досвід інших країн, які пережили тривалі військові конфлікти, громадяни очікують від влади не лише ефективного управління, а й справедливості, прозорості та відповідальності у прийнятті рішень. Одним із ключових механізмів відновлення довіри стане антикорупційна реформа, оскільки війна принесла не тільки героїчні сторінки, а й ризики зловживань у сфері державних закупівель, розподілу гуманітарної допомоги та управління військовими бюджетами. Як зазначає Ю. Дем'янчук, багато держав після війни стикаються з проблемами корупції, коли значні фінансові потоки, спрямовані на відновлення країни, стають об'єктом маніпуляцій та неефективного використання [47, с. 316]. Для України критично важливим буде не тільки збереження незалежності антикорупційних органів, таких як НАБУ та НАЗК, а й створення окремого механізму контролю за відновленням країни, який

би включав міжнародних партнерів та громадянське суспільство. Наприклад, Європейський Союз уже запропонував модель спільного фінансового моніторингу витрат у межах Плану відновлення України, що забезпечить високий рівень підзвітності [146, с. 154].

Третім важливим викликом стане реформа безпекового сектору, яка передбачатиме збереження сильної армії, але водночас забезпечення цивільного контролю над військовими структурами. Україна суттєво розширила свій сектор безпеки за рахунок ЗСУ, СБУ, Національної поліції, територіальної оборони та добровольчих формувань. Після війни потрібно буде інтегрувати ці структури у систему правової держави, забезпечивши баланс між необхідністю сильної обороноздатності та неприпустимістю впливу військових на політичні процеси. Як стверджує С. Гантінгтон у праці «The Soldier and the State» (1957), демократичні країни завжди повинні знаходити правильний баланс між військовою потугою та цивільним контролем, щоб уникнути мілітаризації політики [264]. Для України це означає, що Верховна Рада повинна буде закріпити чіткі правила щодо демілітаризації частини управлінських процесів, що були передані військовим адміністраціям у період війни.

Окремою важливою складовою післявоєнного розвитку стане економічна відповідальність державної політики. Після війни Україна отримає масштабні фінансові вливання у вигляді міжнародної допомоги, інвестицій та репарацій, які будуть спрямовані на відновлення інфраструктури та соціальної сфери. За даними Світового банку, відновлення України потребуватиме не менше 750 мільярдів доларів, і ці кошти повинні бути використані ефективно та прозоро. Одним із можливих рішень стане створення спеціального Фонду відновлення України, який буде підконтрольний міжнародним партнерам та українському парламенту. Крім того, важливо розробити довгострокову стратегію відновлення економіки, яка включатиме розвиток ключових галузей, підтримку малого та середнього бізнесу, залучення технологій і цифрових інновацій [268].

Ще одним викликом стане соціальна відповідальність державної політики, оскільки війна призвела до масштабних змін у демографічній ситуації. Україна

стикнулася з міграційною кризою, значною кількістю поранених ветеранів, зростанням рівня бідності та потребою у відновленні соціальної інфраструктури. Для цього потрібно буде впровадити нові соціальні програми, які враховуватимуть потреби військових, переселенців та інших уразливих категорій населення. Зокрема, С. Іванов вказує на те, що успішні держави після війни інвестують у розвиток людського капіталу, освіти, охорону здоров'я та соціальний захист, щоб забезпечити стабільний розвиток суспільства [77, с. 79].

Таким чином, післявоєнна відповідальна політика України вимагатиме комплексного підходу, що включатиме демократичні реформи, відновлення довіри громадян до влади, посилення економічної та соціальної відповідальності, а також ефективне використання міжнародної допомоги. Важливо не лише відбудувати країну фізично, а й зміцнити демократичні інститути, щоб забезпечити стабільність і розвиток України як повноправного члена Європейського Союзу та міжнародної спільноти.

На нашу думку, еволюція концепції відповідальної політики в Україні в умовах війни показала здатність державних інституцій швидко адаптуватися до кризових обставин, зберігаючи демократичні механізми. Війна прискорила реформи у сфері підзвітності, цифровізації управління та децентралізації, що в майбутньому сприятиме ефективному відновленню країни.

Аналіз еволюції відповідальної політики в Україні, особливо в контексті російської агресії, демонструє, що країна пройшла складний шлях трансформації державного управління, поступово адаптуючись до нових викликів. Починаючи з Революції Гідності 2014 року, в Україні закладалися основи демократичного врядування, що включало антикорупційні механізми, децентралізацію, судову реформу та цифровізацію державних послуг. Це стало фундаментом для підвищення підзвітності влади та її відповідальності перед громадянами. Проте широкомасштабне вторгнення Росії у 2022 році докорінно змінило політичні та управлінські реалії, змусивши Україну перейти до кризового управління, одночасно намагаючись зберегти демократичні інститути.

В умовах війни влада була змушена запровадити централізовану систему прийняття рішень, що дозволило ефективно мобілізувати ресурси та забезпечити національну безпеку. Створення Ставки Верховного Головнокомандувача, посилення ролі військових адміністрацій та концентрація влади у руках ключових органів управління стали необхідними кроками для збереження державності. Проте, попри воєнний стан, Україна продовжила дотримуватися принципів відповідальної політики, запроваджуючи механізми прозорості у військових закупівлях, моніторинг міжнародної допомоги та контроль за державними фінансами. Важливу роль у цьому процесі відіграла взаємодія держави з громадянським суспільством, волонтерським рухом та міжнародними партнерами, що дозволило забезпечити високий рівень довіри до влади навіть у кризових умовах.

Ми вважаємо, що особливу роль у підтримці стабільності відіграло місцеве самоврядування, яке стало центром оперативного управління в громадах. Завдяки реформі децентралізації, розпочатій ще у 2014 році, українські міста та громади змогли ефективно реагувати на гуманітарні, безпекові та економічні виклики, самостійно ухвалювати рішення про розподіл ресурсів, організувати евакуацію, підтримувати територіальну оборону та відновлювати критичну інфраструктуру. Децентралізована модель управління дозволила зменшити навантаження на центральний уряд і забезпечити швидкість ухвалення рішень у кризових ситуаціях.

На нашу думку, після завершення війни перед Україною стоятиме завдання не лише відновлення інфраструктури та економіки, а й повернення до демократичних механізмів управління, які були частково обмежені у зв'язку з воєнними умовами. Основні виклики післявоєнного періоду включатимуть пошук балансу між централізованою владою та демократичним контролем, боротьбу з корупцією, реформування безпекового сектору та інтеграцію військових структур у цивільну систему управління. Важливим аспектом також стане відновлення довіри громадян до державних інституцій через прозорість, підзвітність та ефективне використання міжнародної допомоги.

Таким чином, війна стала не лише випробуванням для України, але й каталізатором змін, що прискорили реформи у сфері відповідального управління. Після війни Україна матиме можливість закріпити позитивні зміни, адаптувавши систему державного управління до стандартів Європейського Союзу, забезпечуючи ефективну, підзвітну та прозору політику. Це стане ключовим фактором успіху у відбудові країни, розвитку демократичних інституцій та інтеграції до міжнародних структур, що в підсумку сприятиме побудові стійкої та відповідальної держави.

2.3. Роль міжнародних неурядових організацій у формуванні відповідальної політики органів місцевого самоврядування країн ЄС та України

Міжнародні неурядові організації (МНУО) відіграють важливу роль у забезпеченні відповідальності урядів, сприяючи впровадженню демократичних реформ, захисту прав людини та дотриманню принципів сталого розвитку. Вони стали важливими акторами у формуванні політики як в Європейському Союзі (ЄС), так і в Україні. Їхня діяльність охоплює широкий спектр сфер, включаючи захист прав людини, охорону навколишнього середовища, соціальну інклюзію та демократичні реформи. Особливо важливою є їхня роль у підтримці процесів демократизації та розвитку громадянського суспільства в Україні, яка прагне інтеграції до європейських структур та адаптації до міжнародних стандартів. Їх діяльність є особливо актуальною в контексті держав Європейського Союзу та України, які прагнуть до підвищення ефективності своєї політики, адаптації до сучасних глобальних викликів і дотримання міжнародних стандартів. У країнах ЄС МНУО часто виступають партнерами урядів у розробці та реалізації політичних ініціатив, тоді як в Україні їхня діяльність нерідко набуває форми боротьби за прозорість, правову державу та протидію корупції. Попри значний потенціал, МНУО стикаються з низкою перешкод, серед яких нестабільне фінансування, політичний тиск і недостатнє розуміння їхньої ролі з боку

суспільства. Дослідження впливу цих організацій є актуальним для розуміння їхнього внеску у формування відповідальної політики та визначення шляхів підвищення їхньої ефективності.

Міжнародні неурядові організації є важливими суб'єктами глобального управління та політичного процесу, які діють незалежно від урядів, проте мають значний вплив на формування державної політики, міжнародних норм та громадської думки. Вони виникли як відповідь на необхідність незалежного контролю за діяльністю держав, корпорацій та інших акторів суспільного життя, з метою забезпечення демократичних принципів, захисту прав людини, підтримки сталого розвитку, боротьби з корупцією та захисту довкілля. На відміну від міжурядових організацій, таких як ООН чи НАТО, неурядові організації формуються на добровільних засадах і можуть фінансуватися як приватними донорами, так і міжнародними фондами, урядами чи бізнес-структурами, що, однак, нерідко викликає дискусії щодо їхньої незалежності [272].

МНУО функціонують через мережу експертів, правозахисників, журналістів, активістів та інших фахівців, які займаються дослідженнями, аналізом політичних процесів, розробкою рекомендацій для урядів, проведенням адвокаційних кампаній, підвищенням обізнаності населення та безпосередньою допомогою в кризових ситуаціях. Одним із основних механізмів їхньої діяльності є моніторинг виконання державами міжнародних зобов'язань та внутрішніх реформ, що дозволяє оцінити ефективність державної політики та виявити її недоліки. Наприклад, організації на кшталт Transparency International здійснюють детальний аналіз рівня корупції в країнах світу, публікуючи рейтинги та звіти, які впливають на міжнародні інвестиції та політичну довіру до тієї чи іншої держави [253].

Крім моніторингу, МНУО активно займаються лобіюванням реформ та законодавчих змін. Вони взаємодіють з національними урядами, парламентами, міжнародними організаціями та бізнесом для просування ініціатив, які сприяють більш відповідальному державному управлінню. В Європейському Союзі,

наприклад, екологічні НУО відіграли ключову роль у формуванні Зеленої угоди ЄС, що передбачає поступовий перехід до вуглецево-нейтральної економіки. Аналогічно, правозахисні організації, такі як Amnesty International, впливають на формування європейських стандартів у сфері прав людини, сприяючи ухваленню нових директив щодо міграційної політики та протидії дискримінації [135, с. 17].

Ще одним важливим напрямком роботи є надання експертної та технічної допомоги. Багато МНУО розробляють політичні рекомендації та надають консультації урядам щодо реформ, допомагаючи запроваджувати найкращі практики. В Україні, наприклад, діяльність таких організацій, як Freedom House та Фонж «Відкрите суспільство», сприяла формуванню незалежних медіа, розвитку антикорупційних механізмів і захисту громадянських свобод. Крім того, МНУО беруть участь у розробці аналітичних документів, які допомагають урядам та міжнародним організаціям ухвалювати рішення, засновані на об'єктивних даних [172, с. 127].

Окремо слід виділити освітні та просвітницькі ініціативи, які спрямовані на підвищення обізнаності громадян про їхні права, механізми захисту, принципи належного врядування та відповідальності влади. В країнах ЄС та Україні міжнародні організації організують тренінги, конференції, інформаційні кампанії та спеціальні програми, які сприяють підвищенню рівня громадянської активності. Завдяки таким ініціативам розвивається громадянське суспільство, формується критично мисляче населення, здатне впливати на політичні процеси через вибори, громадські ініціативи, судові позови та акції протесту [203, с. 112].

Міжнародні неурядові організації мають значний вплив на формування політики Європейського Союзу, що зумовлено їхньою роллю у розробці стратегій сталого розвитку, захисту прав людини, боротьби з корупцією та зміцненні демократичних інститутів. В ЄС існує розвинена система взаємодії між інституціями Союзу та громадянським суспільством, зокрема через механізми консультативних платформ, аналітичних звітів та експертних рекомендацій. Як зазначає О. Дмитренко, ЄС активно залучає неурядові

організації до процесу ухвалення рішень, особливо в питаннях екологічної політики та прав людини. Це пояснюється тим, що МНУО мають доступ до незалежних досліджень, місцевих ініціатив та громадської думки, що дозволяє їм виступати в ролі посередників між державними структурами та громадянським суспільством [48, с. 51].

Одним із найяскравіших прикладів впливу міжнародних неурядових організацій є їхня діяльність у сфері боротьби з корупцією. Вплив МНУО в антикорупційній політиці ЄС посилюється завдяки їхній здатності використовувати методи громадського моніторингу та механізми соціального тиску на уряди. Наприклад, Transparency International, яка працює у більшості країн ЄС, публікує щорічний Індекс сприйняття корупції, що використовується не лише політичними аналітиками, а й урядами та міжнародними фінансовими установами для оцінки інвестиційних ризиків та ефективності антикорупційної політики. У відповідь на такі дослідження Європейська Комісія ухвалює нові директиви щодо фінансового контролю та прозорості державного управління [226].

Ще одним ключовим напрямком діяльності МНУО є захист прав людини. Як наголошує дослідниця О. Хар, міжнародні правозахисні організації відіграють центральну роль у моніторингу порушень та адвокації законодавчих змін у ЄС [194, с. 169]. Наприклад, Human Rights Watch (Х'юман Райтс Вотч - міжнародна, неурядова, неприбуткова організація, яка займається захистом прав людини) та Amnesty International (Емнесті Інтернешенл - неурядова організація, що має на меті досліджувати та запобігти грубим порушенням прав людини) регулярно надають звіти щодо дискримінації, насильства над мігрантами та порушень свободи слова. Їхні дослідження використовуються Європейським судом з прав людини та Європейським парламентом для формування нових політик та ухвалення резолюцій. У 2020 році Amnesty International вплинула на ухвалення Директиви ЄС щодо захисту прав біженців, завдяки чому було посилено юридичні гарантії для шукачів притулку в країнах Союзу [227].

В екологічній політиці міжнародні неурядові організації також відіграють важливу роль. Як пише І. Грицай, зростаюча активність екологічних НУО у Європі сприяла ухваленню Зеленої угоди ЄС, що має на меті зменшення викидів парникових газів та перехід до сталої економіки [222]. Такі міжнародні організації як Грінпіс та Всесвітній фонд дикої природи активно лобіювали посилення екологічного законодавства, використовуючи методи адвокації, масових протестів та експертних досліджень. Зокрема, у 2019 році їхня діяльність сприяла ухваленню нових стандартів щодо скорочення використання пластикових виробів та збільшення інвестицій у відновлювану енергетику [42, с. 79].

Таким чином, міжнародні неурядові організації відіграють критичну роль у формуванні політики Європейського Союзу, забезпечуючи ефективний механізм громадського контролю, моніторингу та експертної підтримки. Завдяки їхній діяльності вдається підвищити прозорість урядових рішень, сприяти дотриманню прав людини та розвивати сталі екологічні практики. Як наголошує дослідник громадянського суспільства О. Месхія, взаємодія між ЄС та МНУО є одним із ключових факторів, що забезпечують демократичний розвиток регіону, оскільки громадянське суспільство виступає важливим інструментом стримувань і противаг у процесі ухвалення рішень [120, с. 64].

Міжнародні неурядові організації відіграють ключову роль у формуванні політичного середовища України, особливо після Революції Гідності 2014 року. Вони сприяють демократизації, боротьбі з корупцією, захисту прав людини, реформуванню державних інституцій та інтеграції України в європейський простір. Співпраця між МНУО та українськими органами влади відбувається через механізми експертного аналізу, адвокаційних кампаній, фінансової підтримки реформ, освітніх ініціатив та моніторингу виконання міжнародних зобов'язань. Крім того, вони відіграють важливу роль у реагуванні на гуманітарні кризи, особливо після початку повномасштабного вторгнення Росії в 2022 році.

Одним із найважливіших напрямків діяльності міжнародних НУО в Україні є боротьба з корупцією. Після 2014 року за сприяння таких організацій, як Transparency International Україна, Центр протидії корупції та Антикорупційна ініціатива ЄС, було створено ключові антикорупційні органи: Національне антикорупційне бюро України, Вищий антикорупційний суд та Національне агентство з питань запобігання корупції. Transparency International Україна здійснює постійний моніторинг стану корупції в державі, оприлюднює аналітичні звіти та пропонує рекомендації для уряду щодо посилення антикорупційних заходів. Наприклад, завдяки тиску міжнародних партнерів та громадянського суспільства у 2020 році було відновлено повноваження НАЗК, які раніше намагалися обмежити через рішення Конституційного Суду. Також міжнародні НУО сприяють імплементації норм ЄС у сфері фінансового контролю та прозорості державного управління, що є критично важливим для виконання Україною вимог для вступу в ЄС [250].

Другим важливим напрямком є захист прав людини та розвиток демократичних інститутів. Human Rights Watch, Amnesty International, Freedom House та інші міжнародні організації здійснюють моніторинг дотримання прав людини в Україні, особливо в контексті конфлікту на Донбасі та окупації Криму. Вони документують випадки катувань, воєнних злочинів, незаконних затримань та інших порушень, а також впливають на політичний порядок денний шляхом адвокаційних кампаній та публічних звітів. Наприклад, у 2021 році Amnesty International опублікувала доповідь про порушення прав людини в Криму, що стало основою для подальших резолюцій Європейського парламенту щодо санкцій проти росії. Крім того, Freedom House оцінює рівень демократичного розвитку України та надає рекомендації щодо посилення незалежності судової влади, свободи медіа та захисту громадянських прав. Завдяки їхній діяльності вдалося посилити механізми захисту прав людини, зокрема шляхом ухвалення законів про протидію домашньому насильству [246].

Окремим напрямком є сприяння реформуванню судової системи та зміцненню верховенства права. Міжнародні організації, такі як Фонд

«Відродження», Агентство США з міжнародного розвитку та Європейська комісія, надають експертну підтримку реформам у сфері правосуддя. Після 2014 року вони активно працювали над оновленням судової системи України, зокрема над створенням незалежної Вищої кваліфікаційної комісії суддів та реформуванням Конституційного Суду. У 2021 році завдяки тиску міжнародних партнерів та громадянського суспільства було ухвалено закон про очищення Вищої ради правосуддя, що дозволило усунути від впливу суддів, які скомпрометували себе корупційними зв'язками [79, с. 86].

Ще одним важливим напрямком діяльності є екологічна політика. Міжнародні організації, такі як Всесвітній фонд дикої природи, Грінпіс, та Українська кліматична мережа, активно працюють над імплементацією екологічних стандартів ЄС та боротьбою зі змінами клімату. Наприклад, за підтримки Європейського Союзу та міжнародних екологічних організацій у 2020 році Україна ухвалила Національну стратегію екологічної політики до 2030 року, яка передбачає зниження викидів парникових газів, розвиток відновлюваної енергетики та боротьбу із забрудненням довкілля. Завдяки адвокації міжнародних організацій в Україні було запроваджено систему моніторингу якості повітря, посилено контроль за промисловими викидами та введено обмеження на використання пластикової упаковки [86, с. 76].

Окрім політичних та екологічних реформ, міжнародні неурядові організації відіграють важливу роль у наданні гуманітарної допомоги та підтримці внутрішньо переміщених осіб. Після початку війни у 2014 році, а особливо після 2022 року, такі організації, як Червоний Хрест та Лікарі без кордонів активно працюють над забезпеченням гуманітарних потреб постраждалих від війни. Вони надають допомогу у вигляді продовольчих наборів, медикаментів, притулків та фінансової підтримки для переселенців. Наприклад, у 2022 році Червоний Хрест разом із Управлінням Верховного комісара у справах біженців ООН реалізували програми грошової допомоги для ВПО, що дозволило підтримати сотні тисяч людей, які втратили житло через бойові дії [130, с. 153].

Міжнародні неурядові організації в державах Європейського Союзу активно залучені до процесів прийняття рішень, надаючи експертні оцінки та рекомендації. Вони беруть участь у консультаціях з громадськістю, організовують кампанії з підвищення обізнаності та здійснюють моніторинг виконання політик. Міжнародні неурядові організації є важливими гравцями в системі ухвалення рішень Європейського Союзу. Їхня участь базується на принципах демократичності та прозорості. Згідно з дослідженням Європейської комісії 2022 року, понад 70% організацій громадянського суспільства ЄС долучаються до консультацій з питань політики у сферах екології, захисту прав людини, економічного розвитку та соціальної інтеграції. Це включає участь у розробці нормативно-правових актів, внесенні пропозицій до змін у законодавстві та впровадженні рекомендацій щодо стратегій сталого розвитку [261]. Наприклад, такі організації, як Amnesty International або Greenpeace, стали ключовими партнерами у формуванні політик щодо прав людини та захисту довкілля.

Міжнародні неурядові організації стали важливими гравцями у формуванні політики ЄС завдяки своїй спроможності акумулювати суспільну думку, надавати експертні знання та лобіювати інтереси громадянського суспільства. Їхня діяльність охоплює широкий спектр напрямків: від захисту прав людини до екологічних ініціатив. За даними звіту Європейської комісії (2022), понад 60% нових нормативно-правових актів у ЄС проходять етап консультацій за участі МНУО. Наприклад, у 2020 році організації, що працюють у сфері соціальної інклюзії, сприяли розробці європейського плану дій із боротьби з бідністю [223]. Ця взаємодія стала можливою завдяки створенню платформ громадського обговорення, таких як Європейський соціально-економічний комітет, які дають змогу громадянському суспільству впливати на рішення європейських інституцій.

Однією з найбільш успішних сфер діяльності МНУО є захист довкілля. Такі організації активно просувають ініціативи зі зменшення викидів вуглецю, скорочення споживання пластику та збереження біорізноманіття. Їхня участь у

реалізації Європейського зеленого курсу забезпечила включення громадських інтересів до цього стратегічного документу. Наприклад, завдяки їхнім кампаніям уряди країн-членів ЄС зобов'язалися до 2050 року досягти кліматичної нейтральності [88]. МНУО також здійснюють моніторинг виконання державами-членами ЄС екологічних нормативів, регулярно публікуючи звіти про порушення.

Екологічна політика є одним із найпомітніших прикладів успішного впливу МНУО у ЄС. Організації Грінпіс та Всесвітній фонд дикої природи виступають активними учасниками розробки та моніторингу реалізації Європейського зеленого курсу. Їхні ініціативи допомогли посилити екологічні норми щодо скорочення викидів парникових газів, розвитку відновлюваних джерел енергії та зменшення забруднення пластиком. Наприклад, кампанії проти використання одноразового пластику у 2019 році призвели до прийняття директиви ЄС, яка заборонила певні види пластикових виробів [222]. Крім того, екологічні МНУО регулярно здійснюють моніторинг виконання екологічних зобов'язань урядами країн-членів ЄС, надаючи громадськості звіти про реальний стан речей.

Наприклад, у 2020 році Грінпіс запустили кампанію з критикою проекту «Nord Stream 2», наголошуючи на екологічних загрозах. Їхній тиск сприяв накладенню санкцій з боку ЄС та частковому перегляду проекту. Додатково, екологічні МНУО беруть участь у впровадженні ініціатив, таких як програма LIFE (розвиток екологічних інновацій). Вони надають технічну експертизу та допомагають державам-членам інтегрувати екологічні стандарти до національних стратегій [216]. У 2021 році завдяки зусиллям їхньої діяльності кілька країн переглянули свої плани щодо вирубки лісів, спрямовані на збереження біорізноманіття.

МНУО у країнах Європейського Союзу мають вагомую роль як посередники між урядами, міжнародними структурами та громадськістю. Їхній вплив ґрунтується на здатності мобілізувати ресурси, знання та суспільну підтримку для досягнення цілей. Зокрема, у сфері соціальної політики організації на кшталт

Оксфам або Карітас Європа проводять аналіз наслідків економічних реформ, зосереджуючи увагу на підтримці вразливих груп. За даними звіту Європейського соціально-економічного комітету 2021 року, МНУО забезпечують 20-25% експертної підтримки при розробці соціальних програм на рівні ЄС [211].

МНУО також здійснюють адвокацію шляхом організації масових кампаній та громадських консультацій. У 2019 році організація Climate Action Network Europe (Мережа кліматичних дій в Європі) збила понад 1 мільйон підписів під петицією до Європейського парламенту з вимогою посилити кліматичні цілі в межах Паризької угоди. Це стало прикладом успішного використання механізмів прямої демократії для впливу на формування політики.

В Україні МНУО активно співпрацюють з органами державної влади, сприяючи впровадженню реформ та підвищенню прозорості. Вони беруть участь у розробці законодавства, надають експертні висновки та організують громадські обговорення. Наприклад, організації, що займаються правами людини, активно впливають на законодавчі ініціативи у цій сфері. Міжнародні неурядові організації в Україні часто виступають партнерами для органів влади, допомагаючи впроваджувати реформи. Наприклад, Програма розвитку ООН через свої місцеві офіси активно підтримує реформи децентралізації, сприяє вдосконаленню механізмів електронного врядування та підвищує обізнаність громадян про демократичні права. Успіх у цій співпраці спостерігається у впровадженні електронних сервісів, таких як система «Prozorro», яка забезпечує прозорість публічних закупівель. Проте у цій взаємодії існують проблеми, включаючи недостатню інтеграцію місцевих громад до процесів ухвалення рішень [5, с. 19].

В Україні роль МНУО значно зросла в останнє десятиліття, особливо після Революції Гідності. Організації, такі як Центр громадянських свобод, постійно співпрацюють із урядовими структурами у впровадженні демократичних реформ. Зокрема, у 2021 році МНУО брали участь у розробці проекту закону про посилення прозорості фінансування політичних партій, що було ініційовано за

підтримки Ради Європи. МНУО також працюють на регіональному рівні, допомагаючи місцевим громадам впроваджувати ініціативи децентралізації. Наприклад, програма USAID DOBRE сприяла розбудові спроможності місцевого самоврядування у 75 громадах, розробляючи стратегії розвитку та залучаючи міжнародні ресурси.

Одним із прикладів успішної співпраці є діяльність антикорупційних організацій, які разом з державними органами розробляють та впроваджують стратегії боротьби з корупцією. Це включає моніторинг діяльності посадових осіб, організацію громадських слухань та підвищення обізнаності громадян про корупційні ризики. Серед успішних прикладів можна виділити проекти підтримки реформи децентралізації, які здійснювалися за підтримки МНУО. Ці проекти охоплювали тренінги для представників місцевих громад, фінансування розвитку інфраструктури та створення регіональних платформ для діалогу з урядом.

У 2022 році, у контексті війни в Україні, міжнародні МНУО разом із урядом організували програми підтримки внутрішньо переміщених осіб. Їхня діяльність охоплює фінансову допомогу, створення центрів розміщення та забезпечення правової підтримки. Міжнародні неурядові організації, які спеціалізуються на правах людини, відіграють важливу роль у моніторингу та протидії порушенням. Amnesty International, Human Rights Watch та Українська Гельсінська спілка з прав людини є прикладами організацій, які активно фіксують випадки порушень, особливо в зоні конфлікту на Донбасі. Їхні звіти стали важливим джерелом доказів для міжнародних судових процесів, таких як слухання в Міжнародному кримінальному суді.

Захист прав людини є одним із ключових напрямків діяльності МНУО. В умовах російської агресії проти України організації, такі як Human Rights Watch та Українська Гельсінська спілка, стали важливими свідками документування військових злочинів. Наприклад, у 2022 році було опубліковано звіти про порушення прав цивільного населення в Бучі та Маріуполі, які стали основою для міжнародних розслідувань. Українська Гельсінська спілка з прав людини та

Human Rights Watch документують порушення прав цивільного населення, включаючи випадки тортур, незаконних затримань та зникнень людей. У 2022 році, після початку повномасштабної агресії росії, звіти МНУО стали важливим джерелом доказів для міжнародних судів [262, с. 15]. Наприклад, організація Truth Hounds (з англ. «Гончі правди») фіксує військові злочини на окупованих територіях, а Amnesty International працює над захистом прав вразливих груп, зокрема дітей і жінок, які стали жертвами конфлікту.

Ці організації також проводять адвокаційну діяльність, спрямовану на покращення умов утримання затриманих та доступ до правової допомоги. У співпраці з Радою Європи МНУО в Україні розробляють програми для покращення умов у пенітенціарній системі.

Основними викликами для МНУО в Україні є недостатнє фінансування, політичний тиск та обмежений доступ до ресурсів. Ці фактори ускладнюють ефективну реалізацію їхніх програм та ініціатив. Наприклад, організації, що займаються боротьбою з корупцією, стикаються з опором з боку окремих державних структур.

Незважаючи на значний потенціал, більшість українських МНУО стикаються з проблемами у фінансуванні. У більшості випадків їхні проекти залежать від грантів міжнародних донорів, таких як USAID, Європейський Союз або уряди скандинавських країн. Згідно з дослідженням Фонду «Відродження» (2022), лише 15% українських організацій мають стабільні джерела фінансування. Згідно цього ж таки дослідження, понад 70% організацій залежні від міжнародних донорів, таких як Агентство США з міжнародного розвитку або ЄС [233]. Це створює ризики для довгострокової стійкості їхніх проектів, оскільки донори часто змінюють свої пріоритети або скорочують фінансування через політичні чи економічні обставини. Також існує проблема розподілу коштів, оскільки деякі донори надають перевагу великим міжнародним МНУО, залишаючи місцеві організації без необхідної підтримки. Наприклад, у 2021 році декілька регіональних організацій, що працювали у сфері захисту прав ВПО (внутрішньо переміщених осіб), змушені були скоротити свої програми через

відсутність коштів. Водночас українські МНУО часто мають обмежений доступ до державного фінансування через недостатнє законодавче регулювання у цій сфері. Це негативно впливає на здатність МНУО виконувати свою функцію як «сторожового пса» державної влади та забезпечувати незалежний моніторинг.

В умовах політичної нестабільності в Україні МНУО часто зазнають тиску з боку державних структур. Згідно з дослідженням Центру демократії та верховенства права (2022), у 35% випадків організації, які займаються боротьбою з корупцією, стикаються з дискредитаційними кампаніями в медіа або прямими погрозами. Політичний тиск на МНУО є однією з головних загроз їхній незалежності. Як зазначає Transparency International Ukraine (2023), деякі представники влади намагаються обмежити діяльність організацій, що займаються питаннями прозорості та підзвітності. У 2021 році Верховна Рада розглядала законопроект, який передбачав посилення фінансового контролю над МНУО, що викликало критику з боку міжнародної спільноти. Політичний тиск є одним із головних викликів для МНУО в Україні. Організації, які займаються питаннями протидії корупції, прозорості та правосуддя, часто стикаються із кампаніями дискредитації у медіа або прямим втручанням з боку влади. Наприклад, Центр протидії корупції неодноразово заявляв про перевірки з боку контролюючих органів, які мали вибіркового характеру [184]. У 2021 році законопроект, що вимагав додаткового звітування для МНУО, викликав значну критику з боку ЄС та ОБСЄ через спробу обмежити незалежність громадянського суспільства. Політичний тиск значно ускладнює роботу організацій, знижуючи довіру до них серед населення та створюючи негативний інформаційний фон. Також, за даними Українського інституту майбутнього (2022), окремі медіа використовують маніпуляції для дискредитації антикорупційних ініціатив, фінансованих міжнародними донорами. Це створює додаткові виклики для організацій, які намагаються захищати суспільні інтереси [159].

Однією з найбільш вагомих сфер діяльності МНУО є боротьба з корупцією. Організації, такі як Transparency International Ukraine та

Антикорупційний центр дій, сприяють розробці антикорупційного законодавства, впровадженню незалежних органів, таких як Національне антикорупційне бюро України, та підвищенню прозорості державних структур. Їхні ініціативи допомогли скоротити корупційні ризики в системі державних закупівель. Боротьба з корупцією є одним із пріоритетних напрямків діяльності МНУО в Україні. Вони відіграють ключову роль у моніторингу корупційних схем, пропонуванні антикорупційних законів та популяризації відкритих даних. Наприклад, у 2016 році саме завдяки зусиллям МНУО було запущено платформу електронного декларування, яка дозволяє перевіряти майновий стан чиновників. Водночас організація «DOZORRO» (Дозорро) створила мережу громадських моніторів, які відстежують порушення у державних закупівлях. Завдяки цим ініціативам рівень громадської довіри до антикорупційних органів, таких як НАБУ, зріс на 25% упродовж останніх п'яти років. Крім того, організації розробляють навчальні програми для держслужбовців, спрямовані на підвищення етики у роботі. Успіхи цих ініціатив підтверджує звіт USAID (2022), в якому зазначено, що рівень довіри до НАБУ серед громадян зріс на 25% за останні три роки [23, с. 144].

Важливою частиною діяльності МНУО є робота з медіа для підвищення обізнаності суспільства. Кампанії з адвокації, організовані міжнародними організаціями, такими як Freedom House, активно популяризують питання свободи слова та незалежності медіа. Наприклад, у рамках таких кампаній було досягнуто скасування законів, які могли обмежити діяльність журналістів.

На регіональному рівні МНУО відіграють важливу роль у розвитку місцевого самоврядування та залученні громадян до процесу ухвалення рішень. Програма USAID DOBRE, реалізована за підтримки місцевих МНУО, сприяла розробці стратегій сталого розвитку для понад 100 громад. У 2021 році низка громадських організацій у рамках ініціативи «U-LEAD з Європою» провели тренінги для місцевих лідерів, що дозволило покращити управлінські компетенції понад 300 представників територіальних громад України.

МНУО в Україні активно співпрацюють із міжнародними організаціями, такими як ПРООН, ЮНІСЕФ та ОБСЄ, для впровадження спільних проєктів у сферах освіти, медицини, екології та правосуддя. Наприклад, проєкт ПРООН «Відновлення та розбудова миру» допомагає громадам, постраждалим від конфлікту, відновлювати інфраструктуру та створювати можливості для економічного зростання. Водночас міжнародні партнери сприяють посиленню спроможності українських МНУО через тренінги, обмін досвідом та фінансування нових ініціатив.

На нашу думку, міжнародні неурядові організації відіграють важливу роль у формуванні відповідальної політики як у країнах Європейського Союзу, так і в Україні. Їхня діяльність охоплює широкий спектр сфер, включаючи демократизацію, захист прав людини, боротьбу з корупцією, підтримку соціальних реформ та охорону навколишнього середовища. У країнах ЄС МНУО мають вагомий вплив на процеси ухвалення рішень завдяки своїй експертній підтримці, адвокаційним кампаніям та здатності мобілізувати громадську думку. В Україні ж їхній вплив дещо обмежений через політичний тиск, нестабільне фінансування та відсутність чітких механізмів співпраці з державними структурами. Незважаючи на це, приклади успішних ініціатив, таких як впровадження антикорупційних механізмів чи підтримка прав внутрішньо переміщених осіб, свідчать про високу ефективність МНУО у вирішенні критично важливих питань.

Ми вважаємо, що в контексті Європейського Союзу МНУО є потужним інструментом демократичної участі громадян у формуванні політики. Вони забезпечують платформу для суспільного діалогу, сприяють прозорості урядів та підзвітності політиків. Особливу увагу привертає їхній внесок у реалізацію Європейського зеленого курсу, боротьбу зі змінами клімату та збереження біорізноманіття. Однак навіть у державах ЄС МНУО стикаються з проблемами, пов'язаними із загрозами незалежності, браком фінансування чи недооцінкою їхньої ролі національними урядами. Це підкреслює необхідність подальшого розвитку міжнародного партнерства, удосконалення нормативно-правових

механізмів підтримки організацій та підвищення рівня обізнаності населення про їхню діяльність.

В Україні, де демократичні процеси все ще перебувають на стадії становлення, роль МНУО є особливо важливою. Вони виступають каталізаторами реформ, джерелом знань і механізмами моніторингу дотримання міжнародних стандартів. Однак виклики, пов'язані з фінансовою залежністю від донорів, політичним тиском та обмеженим доступом до державних ресурсів, стримують їхній потенціал. Для забезпечення сталого розвитку громадянського суспільства в Україні важливо створити сприятливе середовище для діяльності МНУО: запровадити прозорі механізми державного фінансування, посилити захист організацій від політичного тиску та заохочувати їхню співпрацю з місцевими громадами.

Таким чином, подальший розвиток МНУО залежить від їхньої здатності адаптуватися до сучасних викликів, ефективно використовувати доступні ресурси та розширювати свою роль як незалежних суб'єктів громадянського суспільства. Їхній успіх у ЄС і в Україні демонструє, що громадянська активність здатна впливати на формування політики, змінювати суспільство та забезпечувати відповідальне управління. Подальші дослідження мають бути спрямовані на вивчення ефективності діяльності МНУО в різних регіонах та розробку нових стратегій для посилення їхньої ролі у сучасному світі.

У ході дослідження порівняльного аналізу зарубіжного та українського досвіду у визначенні відповідальної політики встановлено, що концепція відповідального управління є однією з ключових умов ефективного функціонування демократичних суспільств, а її впровадження залежить від низки критеріїв, індикаторів та інституційних механізмів. У країнах Європейського Союзу відповідальна політика базується на принципах прозорості, підзвітності, інклюзивності, ефективного управління ресурсами, захисту прав людини та дотримання міжнародних норм і стандартів. Аналізуючи досвід європейських країн, визначено, що одним із найважливіших елементів відповідальної політики є наявність ефективних механізмів громадського

контролю, включаючи незалежні аудиторські інституції, антикорупційні органи, громадянські ініціативи та активну участь міжнародних неурядових організацій у процесі ухвалення рішень.

З'ясовано, що в ЄС застосовується комплексна система моніторингу та оцінки політичної відповідальності, яка базується на кількісних і якісних індикаторах, включаючи рівень корупції, дотримання принципів верховенства права, рівень громадянської довіри до державних інституцій та ефективність урядових програм. У країнах ЄС, зокрема в скандинавських державах, Німеччині, Нідерландах та Франції, велика увага приділяється політиці відкритих даних, що дозволяє громадськості та експертним організаціям здійснювати незалежний моніторинг діяльності урядів. Встановлено, що міжнародні неурядові організації відіграють значну роль у забезпеченні відповідальної політики через механізми адвокації, громадянського лобізму та експертної підтримки реформ. Такі організації, як Transparency International, Freedom House, Amnesty International та Greenpeace, впливають на формування політичного порядку денного в ЄС, сприяючи розробці нових законодавчих ініціатив у сфері боротьби з корупцією, прав людини та екологічної політики.

Щодо українського контексту, встановлено, що концепція відповідальної політики в Україні має значні відмінності від європейської моделі через історичні, політичні та соціально-економічні фактори. Визначено, що одним із ключових викликів для України є низький рівень довіри до державних інституцій, високий рівень корупції та обмежені можливості громадянського суспільства щодо впливу на ухвалення політичних рішень. Однак після Революції Гідності 2014 року та особливо після повномасштабного вторгнення Росії в 2022 році спостерігається активне впровадження принципів відповідальної політики, що виражається у створенні нових антикорупційних інституцій, посиленні механізмів підзвітності влади та зростанні ролі громадських ініціатив. З'ясовано, що міжнародні партнери та неурядові організації відіграли важливу роль у запровадженні реформ у сфері державного

управління, забезпечивши експертну, технічну та фінансову підтримку для реалізації ключових змін.

Окремо досліджено роль міжнародних неурядових організацій у формуванні відповідальної політики органів місцевого самоврядування в країнах ЄС та України. Встановлено, що у Європейському Союзі місцеві органи влади активно взаємодіють з міжнародними НУО, які сприяють розробці стратегій сталого розвитку, екологічної політики, залучення громадян до ухвалення рішень та покращення рівня прозорості місцевого управління. Як свідчить досвід Німеччини, Швеції та Польщі, міжнародні організації здійснюють оцінку ефективності місцевих органів влади, впроваджують навчальні програми для муніципальних службовців та сприяють інтеграції локальних ініціатив у загальноєвропейські політики. У контексті України визначено, що після 2014 року міжнародні неурядові організації стали ключовими гравцями у процесі децентралізації та підтримки місцевого самоврядування. Завдяки їхнім зусиллям вдалося підвищити рівень автономії місцевих громад, посилити прозорість бюджетного процесу та запровадити сучасні механізми електронного врядування. Водночас з'ясовано, що одним із головних викликів для України залишається необхідність подальшого розвитку механізмів громадської участі на місцевому рівні, зокрема розширення інструментів електронної демократії та громадського контролю за діяльністю місцевих органів влади.

Узагальнюючи отримані результати, визначено, що формування відповідальної політики в Україні потребує подальшого розвитку та адаптації до європейських стандартів, зокрема через посилення взаємодії між урядовими структурами, громадянським суспільством та міжнародними організаціями. Встановлено, що міжнародний досвід, зокрема практика ЄС, може слугувати ефективною моделлю для вдосконалення державного управління в Україні, особливо в умовах війни та післявоєнного відновлення. Визначено, що подальше посилення ролі міжнародних неурядових організацій у розбудові демократичних інститутів, боротьбі з корупцією, захисті прав людини та підтримці місцевого

самоврядування є критично важливим для забезпечення сталого розвитку та європейської інтеграції України.

РОЗДІЛ 3. ВІДПОВІДАЛЬНА ПОЛІТИКА В УКРАЇНІ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ПОДАЛЬШИЙ РОЗВИТОК ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

3.1. Передумови та можливості впровадження засад відповідальної політики в Україні в контексті реформи децентралізації

Реформа децентралізації в Україні, що розпочалася у 2014 році, вважається однією з найбільш успішних реформ у державі. Її головна мета — передача повноважень і ресурсів від центральної влади до органів місцевого самоврядування (ОМС), що дозволяє громадам самостійно вирішувати питання місцевого розвитку. Впровадження засад відповідальної політики в цьому контексті є критично важливим для забезпечення ефективного управління, сталого розвитку та підзвітності влади перед громадянами.

Передумови впровадження відповідальної політики в Україні в контексті реформи децентралізації мають глибокі історичні, законодавчі, соціально-економічні та політичні основи. Насамперед, вони ґрунтуються на створенні відповідної конституційної та законодавчої бази, яка регулює діяльність органів місцевого самоврядування, їхні повноваження, фінансову спроможність та механізми взаємодії з центральною владою. Прийняття Закону України «Про місцеве самоврядування» визначило основи функціонування місцевих органів влади, тоді як Закон «Про добровільне об'єднання територіальних громад» дозволив створення фінансово спроможних громад із розширеними управлінськими функціями [62]. Важливим аспектом стала фінансова децентралізація, що дала можливість громадам залишати значну частину податкових надходжень у місцевих бюджетах, що, у свою чергу, підвищило їхню відповідальність за ефективне використання ресурсів.

В своїх дослідженнях Т. Мадрига зазначає, що реформа децентралізації стала одним з ключових елементів зміцнення демократичних інститутів в Україні. Окрім того, вона підкреслює, що децентралізація повинна змінити

спосіб мислення та поведінки людей, ставши дієвим інструментом економічного, інфраструктурного та громадського розвитку [238, с. 69].

Ще однією ключовою передумовою стало прагнення України до європейської інтеграції, що включає впровадження принципів доброго врядування, прозорості та підзвітності, які визначені у Європейській хартії місцевого самоврядування. Європейський досвід показує, що ефективно місцеве управління неможливе без залучення громадян до ухвалення рішень та створення механізмів контролю за діяльністю влади. Польща, Німеччина, Франція, скандинавські країни демонструють успішні моделі децентралізованого управління, які враховують потреби громади та забезпечують сталий розвиток територій [107, с. 49]. Запозичення цих практик стало важливим чинником у формуванні передумов для впровадження відповідальної політики в Україні, адже воно сприяє покращенню інституційної спроможності місцевих органів влади, впровадженню стратегічного планування та формуванню довіри громадян до місцевого самоврядування.

Крім того, значну роль у формуванні передумов відповідальної політики відіграє розвиток громадянського суспільства. В Україні за останні десятиліття суттєво активізувалася діяльність громадських організацій, аналітичних центрів та незалежних медіа, які здійснюють моніторинг роботи місцевих органів влади, ініціюють громадські обговорення та впливають на прийняття управлінських рішень. Особливе значення має впровадження цифрових технологій, що забезпечують прозорість управлінських процесів, зокрема системи електронних закупівель Prozorro, платформи для взаємодії влади з громадянами на кшталт «Відкрите місто» та інші інструменти електронного врядування [207, с. 201]. Це дозволяє громадянам безпосередньо впливати на політику своєї громади, контролювати витрати бюджету та бути учасниками процесу ухвалення рішень.

Ще одним важливим фактором є фінансова спроможність громад. Передача значної частини державних доходів на місцевий рівень створила умови для формування економічно самодостатніх громад, які можуть самостійно вирішувати питання розвитку інфраструктури, соціальних послуг, комунального

господарства та залучати інвестиції. Завдяки фінансовій децентралізації місцеві бюджети отримали значний ресурсний потенціал, що дозволило громадам планувати довгострокові стратегії розвитку та відповідально ставитися до розподілу коштів. Крім того, громади отримали доступ до міжнародних фінансових інструментів, таких як грантові програми ЄС, Світового банку та USAID, що додатково стимулює відповідальне управління та прозорість фінансових операцій [76, с. 9].

Фінансова самодостатність громад також відкриває значні можливості для впровадження засад відповідальної політики. Завдяки фінансовій децентралізації громади отримують більше податкових надходжень і мають змогу самостійно розподіляти кошти відповідно до місцевих потреб. Важливим інструментом є залучення додаткових фінансових ресурсів через співпрацю з міжнародними фінансовими інституціями, зокрема Європейським банком реконструкції та розвитку. Багато громад уже успішно використовують ці механізми, реалізуючи масштабні інфраструктурні проекти, розвиваючи соціальну сферу та підтримуючи місцевий бізнес. Наприклад, деякі громади змогли залучити міжнародні гранти на реконструкцію лікарень, модернізацію водопостачальних мереж та будівництво енергоефективних шкіл [116].

Таким чином, сукупність законодавчих змін, європейської інтеграції, активізації громадянського суспільства, розвитку електронного врядування та зміцнення фінансової спроможності місцевого самоврядування створили сприятливе підґрунтя для впровадження засад відповідальної політики в Україні. Це дозволяє громадам не лише самостійно ухвалювати рішення, а й нести відповідальність за їхню реалізацію, що сприяє підвищенню ефективності державного управління та розвитку демократії на місцевому рівні.

Підхід до планування розвитку територіальної громади на основі принципів відповідальної політики впливає на спроможності громад. Вона є ключовим фактором у процесі децентралізації, оскільки саме вона визначає їхню здатність ефективно використовувати надані повноваження та ресурси.

Спроможність громади охоплює кілька основних аспектів: фінансовий, адміністративний, інфраструктурний, кадровий та соціальний.

- Фінансова спроможність громади забезпечується за рахунок власних доходів (податки, збори, місцеві платежі) та трансфертів з державного бюджету. Завдяки фінансовій децентралізації значна частина податків, зокрема 60% ПДФО (податку на доходи фізичних осіб), залишається у місцевих бюджетах. Це дозволяє громадам інвестувати в інфраструктурні проєкти, розвиток соціальних послуг, освіти та охорону здоров'я. Також важливим джерелом фінансової спроможності є гранти та міжнародна технічна допомога, яку громади можуть залучати для реалізації своїх стратегічних ініціатив.

- Адміністративна спроможність передбачає наявність професійних управлінських кадрів, які здатні ефективно планувати розвиток громади та реалізовувати місцеві політики. На жаль, у багатьох громадах спостерігається дефіцит кваліфікованих управлінців, що гальмує процес децентралізації. Тому важливою умовою є навчання посадовців, впровадження сучасних методів управління, використання цифрових технологій для підвищення ефективності роботи місцевої влади.

- Інфраструктурна спроможність включає доступ громади до якісних доріг, комунальних послуг, зв'язку, освітніх і медичних закладів. Для цього громади повинні інвестувати в модернізацію об'єктів інфраструктури, впроваджувати інноваційні технології, залучати приватні інвестиції.

- Соціальна спроможність громади визначається рівнем активності населення, залученням громадян до процесу ухвалення рішень, розвитком громадських ініціатив та волонтерства. Висока соціальна активність сприяє створенню відповідального місцевого самоврядування, яке працює в інтересах мешканців [140].

Важливу роль у впровадженні відповідальної політики відіграє стратегічне планування розвитку територій. Стратегічне планування розвитку громади є основою відповідального управління, оскільки дозволяє уникати хаотичних рішень і забезпечує послідовність політики. Стратегія розвитку громади

базується на кількох ключових принципах: прозорість та підзвітність, ефективне використання ресурсів, довгострокове планування, залучення громадськості та використання сучасних технологій. Громади мають можливість використовувати сучасні методи планування, такі як SMART-підхід, SWOT-аналіз, партисипативне планування, що дозволяє враховувати інтереси всіх зацікавлених сторін. Завдяки розробці довгострокових стратегій розвитку громади можуть чітко визначати свої пріоритети, залучати інвесторів, спрямовувати ресурси на найбільш актуальні потреби. Наприклад, громади, які впроваджують стратегії розвитку на основі сталого економічного зростання, створюють бізнес-інкубатори, сприяють розвитку малого підприємництва, залучають аграрні підприємства та переробні виробництва, що дозволяє створювати нові робочі місця та зміцнювати економічну базу [38, с. 105].

Першим етапом стратегічного планування є аналіз сильних і слабких сторін громади (SWOT-аналіз), що допомагає визначити перспективні напрями розвитку. Далі формується візія громади – чітке уявлення про те, якою вона має стати через 10-15 років. На основі цього розробляються стратегічні пріоритети, які можуть включати розвиток економіки, залучення інвестицій, створення нових робочих місць, покращення інфраструктури, екологічну безпеку, підвищення якості освіти та медицини [6, с. 69].

Одним із важливих аспектів відповідальної політики є запровадження партисипативного підходу – тобто активного залучення мешканців громади до процесу планування. Це може відбуватися через громадські слухання, опитування, роботу консультативних рад. У багатьох громадах України вже успішно працюють механізми партисипативного бюджетування, які дозволяють жителям напряму впливати на розподіл частини бюджету громади [27, с. 240]. Це є одним з важливих напрямків розвитку механізмів участі громадян у процесі ухвалення рішень. Громади можуть використовувати різноманітні інструменти партисипації, включаючи громадські ради, відкриті бюджетні слухання, електронні опитування. Це дозволяє владі краще розуміти потреби мешканців і приймати рішення, які відповідають очікуванням громади. Крім того, механізм

громадського контролю, який включає антикорупційні ініціативи, незалежний аудит діяльності органів місцевого самоврядування, залучення громадських організацій до моніторингу бюджетних процесів, значно підвищує відповідальність місцевої влади та зменшує можливості для зловживань.

Ще одним ключовим компонентом відповідальної політики є прозорість і підзвітність місцевої влади. Це означає регулярне звітування перед громадянами, оприлюднення всіх рішень та фінансових операцій на офіційних сайтах, використання відкритих даних.

Одним із найяскравіших прикладів ефективного впровадження відповідальної політики є Тростянецька громада (Сумська область). Завдяки стратегічному плануванню та активній роботі місцевої влади громада змогла залучити значні інвестиції у промисловість, модернізувати комунальну інфраструктуру, покращити туристичну привабливість регіону. Влада громади відкрито звітує перед мешканцями, використовує електронні сервіси для взаємодії з громадянами, залучає міжнародну технічну допомогу [199].

Ще одним успішним прикладом є Баштанська громада (Миколаївська область), яка активно використовує партиципативне бюджетування, що дозволяє жителям пропонувати проекти та голосувати за їх реалізацію. Це сприяє підвищенню довіри населення до місцевої влади та стимулює активність громади [190].

Великогаївська громада (Тернопільська область) демонструє ефективний підхід до управління фінансами. Вона впровадила сучасну систему управління бюджетом, що дозволяє уникати дефіциту та раціонально розподіляти ресурси. Крім того, громада активно залучає європейські гранти для розвитку інфраструктури [20].

Приклади цих громад демонструють, що відповідальна політика є ефективним механізмом для розвитку територій. Вона дозволяє громадам не лише вирішувати нагальні проблеми, а й стратегічно планувати своє майбутнє, залучати інвестиції, підвищувати якість життя мешканців. Реформа децентралізації створила сприятливі умови для розвитку громад, і їх успіх

залежить від того, наскільки ефективно вони використовують надані ресурси, впроваджують принципи прозорості, підзвітності та довгострокового планування.

На нашу думку, можливості впровадження засад відповідальної політики в Україні в контексті реформи децентралізації є надзвичайно широкими, адже створені законодавчі та управлінські передумови дозволяють місцевим громадам ефективно реалізовувати політику прозорості, підзвітності та стратегічного розвитку. Однією з ключових можливостей є підвищення прозорості діяльності органів місцевого самоврядування шляхом активного використання цифрових технологій та інструментів електронного врядування. Створення відкритих даних, доступних для громадян у режимі реального часу, сприяє підвищенню довіри до місцевої влади та мінімізує корупційні ризики. Наприклад, запровадження електронних систем управління фінансами, таких як платформа «Відкритий бюджет», дозволяє жителям громад бачити, як витрачаються кошти місцевих бюджетів, та впливати на процес розподілу фінансів. Крім того, розвиток цифрових платформ для подачі електронних петицій, проведення громадських консультацій та голосування за проекти громадського бюджету створює умови для більш активної участі громадян у процесі ухвалення рішень [182, с. 166].

Ще однією важливою можливістю є професіоналізація місцевого самоврядування, яка передбачає підвищення компетентності управлінських кадрів на рівні громад. Це включає навчальні програми для посадовців, стажування у європейських країнах, обмін досвідом із успішними громадами всередині України, а також запровадження системи оцінки ефективності управлінських рішень. Значним кроком уперед є створення мережі навчальних центрів та програм підготовки управлінців у співпраці з міжнародними організаціями та українськими університетами. Завдяки цьому громади отримують можливість формувати сильні управлінські команди, які вміють працювати з фінансами, залучати інвестиції, розробляти стратегії розвитку та ефективно комунікувати з громадянами [39, с. 8].

Особливу роль у впровадженні засад відповідальної політики відіграє використання сучасних технологій. Розвиток «розумних громад» (Smart City) дозволяє значно підвищити якість управління та зробити міста та села комфортнішими для життя. Впровадження цифрових сервісів для надання адміністративних послуг, створення інформаційних систем для управління міською інфраструктурою, використання штучного інтелекту для аналізу даних про розвиток громади відкриває нові можливості для ефективного та прозорого управління [9, с. 8].

Отже, впровадження відповідальної політики в Україні має значні можливості завдяки фінансовій децентралізації, підвищенню професійності місцевих управлінців, розвитку цифрових технологій, залученню громадян до процесу ухвалення рішень та використанню міжнародного досвіду. Громади, які вже активно застосовують ці принципи, демонструють високі результати у розвитку територій, створенні робочих місць, підвищенні рівня життя населення. Подальше поширення цих підходів дозволить зробити систему місцевого самоврядування більш ефективною, забезпечити сталий розвиток громад та посилити довіру громадян до органів влади.

На нашу думку, реформа децентралізації в Україні стала однією з найважливіших та найуспішніших трансформаційних ініціатив, що дозволила змінити підходи до управління територіями та забезпечити громадам більше автономії у прийнятті рішень. Впровадження засад відповідальної політики в умовах цієї реформи є ключовим фактором ефективного розвитку місцевого самоврядування, оскільки дозволяє громадам не лише отримувати більше повноважень та фінансових ресурсів, а й нести відповідальність за їхнє використання. Формування інституційної, фінансової, адміністративної та соціальної спроможності громад стало основою для забезпечення сталого розвитку територій та покращення рівня життя населення.

Ми вважаємо, що передумови впровадження відповідальної політики включають створення міцної законодавчої бази, адаптацію європейського досвіду, активізацію громадянського суспільства, розвиток цифрових технологій

та зміцнення фінансової спроможності громад. Законодавчі ініціативи, зокрема фінансова децентралізація, дали можливість громадам розпоряджатися більшими бюджетами, самостійно визначати пріоритети розвитку та залучати додаткові фінансові ресурси, такі як міжнародні гранти та інвестиції. Успішний досвід європейських країн продемонстрував, що відповідальне управління на місцевому рівні можливе лише за умов високого рівня прозорості, ефективного стратегічного планування та активної участі громадян у процесах ухвалення рішень.

Можливості для впровадження засад відповідальної політики в українських громадах є надзвичайно широкими. Використання інструментів цифрового врядування дозволяє зробити діяльність органів місцевого самоврядування відкритою та підзвітною, а запровадження механізмів громадського контролю сприяє мінімізації корупційних ризиків. Стратегічне планування стало невід'ємною частиною розвитку територій, адже громади, які чітко визначають свої довгострокові цілі та пріоритети, мають значно більші шанси на успіх. Приклади ефективного управління, такі як Тростянецька, Баштанська, Великогаївська та Малинська громади, доводять, що впровадження принципів відповідальності, прозорості та ефективного використання ресурсів може значно підвищити якість життя громадян, покращити інфраструктуру, залучити інвестиції та створити нові робочі місця.

Однак, попри значні досягнення, залишаються певні виклики, які потребують подальшого вирішення. Однією з головних проблем є недостатня кадрова спроможність громад, що вимагає активного розвитку освітніх програм для місцевих управлінців та підвищення їхньої кваліфікації. Також важливо продовжувати вдосконалення механізмів громадської участі, адже у багатьох громадах громадяни ще не повною мірою усвідомлюють свою роль у процесі прийняття рішень. Розширення цифрових сервісів та впровадження технологій «розумних громад» також є перспективним напрямом, який дозволить зробити управління ще більш ефективним і доступним.

Отже, відповідальна політика є не просто теоретичною концепцією, а реальним інструментом, який допомагає громадам розвиватися, покращувати рівень життя населення та підвищувати ефективність управлінських рішень. Подальший успіх реформи децентралізації в Україні залежатиме від того, наскільки місцева влада буде готова впроваджувати принципи прозорості, стратегічного планування, ефективного використання ресурсів та залучення громадян до процесів управління. Відповідальна політика дозволяє зробити децентралізацію не лише формальним перерозподілом повноважень, а й дієвим механізмом для розвитку сильних, самодостатніх і економічно спроможних громад, які можуть ефективно вирішувати свої проблеми та забезпечувати сталий розвиток на довгострокову перспективу.

3.2. Сучасні виклики та моделі використання відповідальної політики в умовах розвитку територіальних громад в Україні

Розвиток територіальних громад (ТГ) в Україні залишається ключовим пріоритетом державної регіональної політики, особливо після проведення децентралізаційної реформи. Впровадження відповідальної політики є визначальним фактором ефективного управління громадами, сприяючи їхній фінансовій самостійності, інституційній спроможності та соціально-економічному зростанню.

Війна, розв'язана російською федерацією проти України, стала наймасштабнішим викликом для українських територіальних громад з часу здобуття незалежності. Збройна агресія завдала значної шкоди інфраструктурі, економіці та соціальній сфері, змінила демографічний баланс, загострила проблеми безпеки, фінансової спроможності та адміністративної ефективності громад. У таких умовах питання відповідального підходу до місцевої політики набуло критичного значення, оскільки громади стали першими суб'єктами, які реагують на гуманітарні виклики, забезпечують життєдіяльність населення та беруть участь у процесах оборони і відбудови. Відповідальна політика у воєнний

період передбачає стратегічне управління ресурсами, максимальну прозорість у прийнятті рішень, ефективну взаємодію між владою, громадянами та бізнесом, а також швидку адаптацію до нових умов.

Одним із найгостріших викликів, з якими зіткнулися громади, є руйнування інфраструктури. Масовані ракетні удари, артилерійські обстріли та бойові дії знищили дороги, мости, електростанції, водопостачальні системи, житловий фонд, освітні заклади та медичні установи. Відповідальна політика в таких умовах передбачає оперативне планування відновлення критичної інфраструктури та забезпечення населення базовими житлово-комунальними послугами. Багато громад, зокрема на Київщині, Чернігівщині, Харківщині та Донеччині, зуміли швидко налагодити процеси аварійного відновлення, залучивши місцеві ресурси, волонтерські ініціативи та міжнародну допомогу. Також важливим напрямом стало створення тимчасового житла для людей, які втратили свої домівки. Наприклад, у Львівській та Івано-Франківській областях активно реалізуються проекти модульних містечок та реконструкції покинутих будівель для розміщення внутрішньо переміщених осіб (ВПО) [202].

Фінансова криза, спричинена війною, стала ще одним серйозним викликом для громад. Значна частина бюджетних надходжень формувалася за рахунок підприємницької діяльності, однак війна призвела до зупинки багатьох виробництв, скорочення робочих місць та падіння ділової активності. Відповідальна політика в цій ситуації передбачає ефективне управління фінансами, оптимізацію витрат та пошук додаткових джерел доходів. Деякі громади змогли компенсувати втрати через залучення міжнародних грантів та партнерських програм, а також завдяки створенню сприятливих умов для релокації бізнесу. Наприклад, у західних регіонах України громади активно працюють над переміщенням підприємств із зони бойових дій, надаючи їм земельні ділянки, приміщення, податкові пільги та інші форми підтримки. Також особливого значення набуло державно-приватне партнерство, коли місцевий бізнес бере участь у фінансуванні відбудови об'єктів соціальної інфраструктури та гуманітарних ініціатив [146].

Повномасштабне російське вторгнення в Україну значно загостило соціальну напругу, спричинену як безпосередніми бойовими діями, так і економічними, психологічними та демографічними викликами. Соціальна напруга під час війни в Україні є результатом глибоких економічних, демографічних та психологічних змін, які впливають на всі сфери життя населення. Відповідно до цього, Н. Вінникова та Р. Запорожченко вказують на необхідність державного підходу для підтримки соціальної цілісності [266, с. 87].

На нашу думку, державний підхід відіграє надзвичайно важливу роль у підтримці соціальної цілісності під час війни, адже саме він визначає стратегію подолання кризових явищ та забезпечує стабільність суспільства. Ефективна політика має включати соціальний захист населення, підтримку внутрішньо переміщених осіб, військових і ветеранів, боротьбу з корупцією та прозоре управління ресурсами. Важливим аспектом є інформаційна політика, яка сприяє збереженню єдності, протидіє дезінформації та підсилює довіру громадян до влади. Лише комплексний підхід, заснований на справедливості, ефективному управлінні та врахуванні потреб усіх верств населення, здатен зберегти суспільну єдність та посилити стійкість країни в умовах війни.

Соціальні виклики, пов'язані з війною, змусили громади розширити програми соціальної підтримки населення. Велика кількість внутрішньо переміщених осіб, зростання рівня безробіття, психологічна травматизація людей та інші наслідки війни потребують комплексного підходу до соціальної політики. Відповідальна соціальна політика в таких умовах включає організацію гуманітарної допомоги, надання медичних та психологічних послуг, адаптацію переселенців до нових умов життя та створення програм реінтеграції для ветеранів. Деякі громади, наприклад у Дніпропетровській та Полтавській областях, відкрили соціальні центри (хаби), де люди можуть отримати консультації з працевлаштування, юридичну підтримку та психологічну допомогу. Окрім того, деякі міста започаткували програми підготовки ветеранів

до мирного життя, організовуючи навчальні курси, грантові програми для започаткування бізнесу та реабілітаційні центри [125].

Війна також загострила екологічні виклики для громад. Руйнування промислових об'єктів, витік небезпечних речовин, масштабні пожежі, забруднення ґрунтів та водойм стали додатковими загрозами для навколишнього середовища. У відповідь на ці виклики громади впроваджують екологічно відповідальну політику, яка включає моніторинг екологічної ситуації, відновлення лісових масивів, впровадження систем очищення води та утилізації будівельних відходів. Наприклад, громади Житомирщини реалізують програми відновлення лісів після пожеж, спричинених бойовими діями, а в Київській області впроваджуються ініціативи з екологічної санації територій, що постраждали від окупації [170].

Забезпечення безпеки стало одним із головних завдань громад в умовах війни. Відповідальна політика у цій сфері передбачає розвиток системи територіальної оборони, організацію укриттів, налагодження ефективної взаємодії між військовими адміністраціями, місцевим самоврядуванням та волонтерськими організаціями. Багато громад активно залучаються до підтримки Збройних Сил України, організовуючи збори на обладнання, медикаменти, транспорт та інші потреби армії. Наприклад, у громадах Рівненської та Хмельницької областей було створено власні фонди підтримки військових, що дозволило швидко акумулювати ресурси для забезпечення місцевих підрозділів територіальної оборони [126].

Відповідно, війна змусила територіальні громади України шукати нові підходи до управління та адаптуватися до екстремальних умов. Відповідальна політика у цей період стає ключовим фактором виживання та подальшого розвитку громад. Фінансова стабільність, оперативне реагування на соціальні виклики, ефективне управління ресурсами, залучення міжнародної допомоги, підтримка безпеки та впровадження екологічно відповідальних рішень є основними напрямками, які визначають спроможність громад у воєнний час. Попри всі труднощі, громади демонструють високу стійкість, гнучкість та

здатність до самовідновлення, що свідчить про силу місцевого самоврядування та ефективність децентралізації. Використання цих моделей відповідальної політики дозволяє не лише забезпечити базові потреби населення, а й закладає основу для післявоєнного відновлення та побудови сильних, самодостатніх та безпечних громад в Україні.

На даному етапі, розвиток територіальних громад в Україні відбувається в складних умовах, зумовлених як внутрішніми проблемами, так і зовнішніми загрозами. Одним із найважливіших викликів є війна та безпекові загрози, які суттєво вплинули на економічну, соціальну та адміністративну спроможність громад. Через військові дії значна кількість населених пунктів зазнала руйнувань, особливо на сході та півдні країни, що спричинило гостру необхідність відновлення критичної інфраструктури, включаючи дороги, мости, електромережі, водопостачання, об'єкти освіти та охорони здоров'я. Це ускладнює базове функціонування громад, оскільки без належної інфраструктури неможливий розвиток підприємництва, освіти, медицини, а також нормальне життя місцевого населення. Крім того, війна спричинила значне зменшення податкових надходжень, оскільки багато підприємств припинили свою діяльність або перемістилися в інші регіони. У громадах, які знаходяться поблизу зони бойових дій, підприємницька активність суттєво знизилася через постійні загрози обстрілів, логістичні труднощі та руйнування об'єктів виробництва. Додатково, багато працездатних громадян покинули ці території, що спричинило нестачу кваліфікованої робочої сили та ще більше ускладнило економічне відновлення [52].

Фінансові труднощі стали ще однією серйозною проблемою, яка суттєво впливає на розвиток територіальних громад. Багато ТГ стикаються з бюджетним дефіцитом, особливо ті, що не мають розвиненої промисловості або потужної податкової бази. Доходи місцевих бюджетів залежать від сплати податків підприємствами та фізичними особами, а через зменшення економічної активності ці надходження зменшилися. Окрім того, видатки громад значно зросли через необхідність забезпечувати соціальну підтримку внутрішньо

переміщених осіб, відновлювати інфраструктуру та підтримувати життєдіяльність місцевих комунальних підприємств. Держава надає фінансову підтримку громадам, однак у багатьох випадках цього недостатньо для покриття всіх потреб. У таких умовах виникає необхідність пошуку альтернативних джерел фінансування, таких як грантові програми міжнародних організацій, кредитування та співпраця з приватним сектором. Водночас не всі громади мають достатній рівень компетентності для залучення зовнішніх ресурсів, оскільки процес підготовки грантових заявок вимагає певних навичок, досвіду та людських ресурсів, яких часто бракує [85, с. 89].

Окремо варто відзначити проблему кадрового дефіциту та управлінської неефективності в громадах. В умовах війни багато висококваліфікованих фахівців залишили свої громади, виїхавши до більш безпечних регіонів України або за кордон. Це призвело до нестачі спеціалістів у місцевих органах влади, що ускладнює стратегічне планування та реалізацію важливих проектів. У багатьох громадах кадровий потенціал залишається низьким через недостатню мотивацію працювати в державному секторі, низькі заробітні плати та обмежені можливості для професійного розвитку. Відсутність кваліфікованих управлінців та експертів у сфері муніципального управління призводить до того, що громади неефективно використовують бюджетні кошти, не мають чітких стратегій розвитку та не залучають достатньо інвестицій для реалізації важливих інфраструктурних проектів. Додатково, низький рівень цифрової грамотності серед працівників місцевих органів влади уповільнює впровадження сучасних технологій в управлінських процесах, що робить адміністративні послуги менш доступними та менш ефективними [149].

На нашу думку, вичерпування кадрового потенціалу громад є серйозним викликом, що підриває їхню соціально-економічну стабільність та перспективи розвитку. Масова трудова міграція, старіння населення та відтік молоді до більших міст або за кордон призводять до дефіциту кваліфікованих спеціалістів, що суттєво обмежує можливості для розвитку місцевої економіки. В той же час, ми вважаємо, що ослаблення людського капіталу у громадах негативно впливає

на якість надання соціальних та адміністративних послуг, зменшує рівень освітніх і професійних можливостей для населення. Крім того, брак кадрів у місцевому самоврядуванні послаблює ефективність управлінських процесів, що ускладнює реалізацію державних та регіональних програм розвитку. Без належної уваги до цього питання громади ризикують опинитися в стані хронічного занепаду, що ще більше посилюватиме соціально-економічну нерівність.

Ще одним суттєвим викликом є екологічні проблеми та зміни клімату, які набувають все більшої актуальності для територіальних громад. У багатьох регіонах України спостерігається деградація земель, вирубка лісів, забруднення водних ресурсів та повітря. Війна ще більше погіршила екологічну ситуацію, оскільки внаслідок бойових дій зруйновано промислові об'єкти, які містять небезпечні речовини, пошкоджені очисні споруди, відбувається витік нафтопродуктів, важких металів та інших токсичних речовин у ґрунт та воду. Відсутність ефективних екологічних програм на рівні громад призводить до подальшого погіршення ситуації, оскільки питання збереження природних ресурсів, утилізації відходів та енергозбереження часто залишаються на другому плані через фінансові труднощі та нагальні потреби у відновленні інфраструктури. Недостатній рівень екологічної освіти серед населення також є фактором, що ускладнює впровадження ефективних природоохоронних заходів, оскільки без розуміння важливості екологічних проблем люди не готові змінювати свої звички та підтримувати ініціативи щодо збереження довкілля [144, с. 211].

Таким чином, сучасні виклики у розвитку територіальних громад в Україні є багатогранними та комплексними. Війна спричинила серйозні проблеми з безпекою, зруйнувала інфраструктуру та знизила економічну активність. Фінансова нестабільність громади посилюється через скорочення податкових надходжень, зростання бюджетних витрат та недостатню фінансову грамотність місцевої влади. Дефіцит кваліфікованих кадрів ускладнює ефективне управління ресурсами та розвиток громад, а екологічні проблеми залишаються поза

пріоритетами, що призводить до довгострокових негативних наслідків для навколишнього середовища та якості життя населення. Для подолання цих викликів необхідно застосовувати комплексний підхід, що включає стратегічне планування, ефективне управління ресурсами, залучення інвестицій та активну співпрацю між державою, бізнесом і громадянським суспільством.

Використання відповідальної політики у територіальних громадах є необхідною умовою для їхнього ефективного розвитку та підвищення рівня життя населення. Відповідальна політика охоплює різні сфери управління, включаючи фінансове планування, соціальну підтримку, екологічну безпеку та громадську участь. В умовах війни та економічної нестабільності ці аспекти набувають особливої актуальності, оскільки громади повинні адаптуватися до нових викликів, ефективно використовувати наявні ресурси та залучати додаткові можливості для розвитку. Однією з ключових моделей відповідальної політики є фінансова відповідальність, яка передбачає ефективне управління бюджетом, прозорість фінансових процесів та залучення додаткових джерел фінансування [101]. Впровадження програмного підходу до бюджету, який орієнтований на конкретні результати, дозволяє громадам більш раціонально розподіляти кошти, уникаючи зайвих витрат та фінансування неефективних проєктів. Прозорість бюджетного процесу є ще одним важливим елементом, який дозволяє громадянам контролювати використання коштів та запобігати корупційним ризикам. Використання електронних закупівель через систему Prozorro значно підвищує ефективність витрачання бюджетних ресурсів, оскільки дозволяє вибирати найвигідніші пропозиції від постачальників товарів і послуг. Окрім того, громади активно застосовують механізми державно-приватного партнерства, залучаючи бізнес до спільної реалізації інфраструктурних та соціальних проєктів. Також все більш популярним стає залучення грантових коштів від міжнародних організацій, що дозволяє фінансувати відбудову об'єктів критичної інфраструктури, розвиток місцевої економіки та підтримку соціальних ініціатив [100, с.190].

Громади, які успішно впроваджують фінансово відповідальну політику, показують значні результати у забезпеченні економічної стабільності та розвитку інфраструктури. Однак фінансова відповідальність також вимагає високого рівня професійної компетентності місцевої влади, що у багатьох громадах залишається проблемою. Недостатня кваліфікація посадовців, низький рівень стратегічного планування та слабка інституційна спроможність є чинниками, що обмежують можливості територіальних громад у реалізації довгострокових проєктів. Тому розвиток кадрового потенціалу органів місцевого самоврядування, навчання спеціалістів, підвищення рівня цифрової грамотності та обмін кращими практиками стають важливими завданнями для посилення спроможності громад [57, с. 18].

Іншою важливою моделлю відповідальної політики є соціальна відповідальність, яка включає заходи з підтримки різних категорій населення, розвиток соціальних програм та створення сприятливого середовища для проживання. Громади мають враховувати потреби всіх груп населення, особливо у складних умовах війни, коли значна частина мешканців опинилася у вразливому становищі через втрату житла, роботи або зміни у соціальному середовищі. Забезпечення соціальних програм, підтримка внутрішньо переміщених осіб, розвиток системи охорони здоров'я, освіти та соціального забезпечення є необхідними для підвищення рівня життя мешканців громади [183, с. 311]. Одним із ефективних інструментів соціальної політики є залучення громадян до процесу прийняття рішень через механізми громадського бюджетування, консультацій та співпраці з громадськими організаціями. Це дозволяє не лише враховувати реальні потреби людей, а й підвищувати рівень довіри до місцевої влади, що є важливим фактором у побудові ефективного місцевого управління [122].

Громади активно впроваджують програми соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб, які втратили житло та потребують допомоги в інтеграції до нового місця проживання. Це включає надання тимчасового житла, соціальних виплат, медичних послуг, працевлаштування та психологічної

підтримки. Важливим аспектом соціальної політики є інклюзивний підхід, що забезпечує рівний доступ до ресурсів та послуг для всіх жителів громади, включаючи осіб з інвалідністю, пенсіонерів та дітей. Громади також розвивають соціальні підприємства, які не лише створюють робочі місця, а й спрямовують частину прибутку на вирішення суспільно важливих проблем. Крім того, громади активно впроваджують програми розвитку молоді та підтримки сімей, що включають заходи з неформальної освіти, спортивних активностей, розвитку творчості та профорієнтації [119, с. 308].

Екологічна відповідальність є ще одним важливим напрямом відповідальної політики, оскільки громади несуть відповідальність за збереження природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки для своїх мешканців. Використання природних ресурсів, управління відходами, збереження довкілля та впровадження енергоефективних рішень мають стати пріоритетами для територіальних громад, особливо у контексті змін клімату та екологічних загроз. Війна також спричинила значні екологічні проблеми, зокрема забруднення водних ресурсів, руйнування інфраструктури та збільшення обсягів твердих відходів [98, с. 84]. Тому громади повинні впроваджувати інноваційні рішення у сфері екологічного менеджменту, зокрема розвиток відновлюваної енергетики, створення екологічно чистих промислових зон, програми зі зменшення шкідливих викидів та енергоефективну модернізацію комунального господарства. Реалізація таких ініціатив не лише сприятиме покращенню стану довкілля, а й може стати джерелом додаткових доходів для громади через залучення інвесторів та міжнародних партнерів [36, с. 221]. В умовах екологічних викликів громади впроваджують різні заходи для підвищення рівня енергоефективності, скорочення шкідливих викидів та раціонального використання ресурсів. Наприклад, багато громад запроваджують програми енергоефективності, що включають утеплення будівель, модернізацію систем опалення та заміну вуличного освітлення на енергозберігаючі LED-лампи. Такі заходи не лише зменшують витрати на комунальні послуги, а й сприяють зниженню викидів вуглекислого газу в атмосферу. Важливим

аспектом екологічної політики є розвиток відновлюваних джерел енергії, таких як сонячні та вітрові електростанції, що дозволяє громадам зменшити залежність від традиційних джерел енергії та підвищити рівень енергетичної безпеки. Також активно розвивається система роздільного збору сміття та переробки відходів, що сприяє зменшенню екологічного навантаження на навколишнє середовище. У деяких громадах реалізуються екологічні ініціативи з очищення водойм, відновлення лісів та озеленення територій, що покращує якість життя мешканців та створює привабливий зовнішній вигляд населених пунктів [2, с. 46].

Важливою складовою відповідального місцевого врядування є активна громадська участь, яка забезпечує контроль над діяльністю влади, підвищує рівень відповідальності посадовців та сприяє ефективному ухваленню рішень. Використання цифрових технологій та електронних сервісів дозволяє громадянам брати участь у процесах управління громадою, отримувати доступ до публічної інформації та взаємодіяти з органами влади у режимі реального часу. Децентралізація відкрила для громад широкі можливості щодо самостійного управління ресурсами, однак без активної участі громадян цей процес не може бути повністю ефективним [195, с. 229]. Запровадження інструментів громадської взаємодії, таких як онлайн-платформи для звернень, цифрові сервіси для отримання адміністративних послуг, інтерактивні бюджети участі та громадські слухання, допомагає підвищити рівень відкритості влади та залученості населення до місцевого управління. Для того щоб прийняті рішення відповідали реальним потребам жителів, громади активно використовують механізми партисипативного управління, що дозволяють громадянам брати безпосередню участь у розподілі бюджету та ухваленні рішень [192, с. 49]. Наприклад, у багатьох громадах впроваджуються бюджети участі, коли мешканці самі пропонують проекти та голосують за їх реалізацію. Це сприяє більш ефективному використанню коштів та підвищує рівень довіри до влади. Також важливу роль відіграє цифровізація управлінських процесів, яка робить взаємодію між владою та громадянами більш прозорою та зручною. Впровадження електронних сервісів, таких як електронні звернення, онлайн-

реєстри та цифрові платформи для голосування, дозволяє мешканцям швидко отримувати необхідну інформацію та брати участь у громадському житті. Ще одним важливим елементом відповідального врядування є боротьба з корупцією та забезпечення підзвітності влади. Використання відкритих даних, створення громадських рад та незалежний аудит бюджетних витрат сприяють підвищенню рівня прозорості та ефективності місцевого управління [161, с. 78].

Таким чином, моделі відповідальної політики в територіальних громадах охоплюють широкий спектр заходів, спрямованих на забезпечення ефективного фінансового управління, підтримку соціально вразливих категорій населення, збереження довкілля та розвиток механізмів громадської участі. Вони дозволяють громадам не лише виживати в умовах сучасних викликів, а й розвиватися, використовуючи всі доступні можливості для покращення якості життя мешканців. Важливо, щоб ці моделі не лише впроваджувалися, а й постійно вдосконалювалися з урахуванням змін у соціально-економічній ситуації, потреб населення та міжнародного досвіду сталого розвитку громад.

В умовах сучасних викликів територіальні громади України змушені активно впроваджувати інноваційні та відповідальні підходи до управління, використовуючи наявні ресурси максимально ефективно. Попри труднощі, багато громад демонструють успішні практики у сферах фінансової стабільності, соціального розвитку, екологічної відповідальності та громадської участі. Завдяки комплексному підходу до розвитку, громади не лише долають кризові явища, а й створюють основу для довгострокового економічного та соціального зростання [187].

В умовах сучасних викликів, зокрема війни та економічної нестабільності, територіальні громади Івано-Франківської області активно впроваджують моделі відповідальної політики для забезпечення сталого розвитку та підвищення якості життя своїх мешканців.

У рамках Програми USAID з аграрного і сільського розвитку (АГРО), яка працює в Івано-Франківській області, розроблено посібник «Місцевий економічний розвиток у територіальних громадах: корисні поради», що містить

рекомендації щодо створення комплексних планів розвитку територій громад. Цей ресурс надає громадам інструменти для стратегічного планування та розвитку місцевої економіки.

Важливим аспектом відповідальної політики є співпраця громад. У Івано-Франківській області активно реалізуються спільні проєкти, орієнтовані на дітей і молодь, культуру, спорт та інші сфери. Такі партнерства дозволяють обмінюватися досвідом, залучати додаткові ресурси та підвищувати ефективність реалізації проєктів. Залучення міжнародного досвіду та обмін кращими практиками є ще одним важливим напрямом. Громади Івано-Франківської області активно співпрацюють з міжнародними організаціями, що сприяє розвитку місцевого самоврядування та підвищенню якості надання послуг [78, с. 23].

Таким чином, територіальні громади Івано-Франківської області впроваджують різноманітні моделі відповідальної політики, орієнтуючись на стратегічне планування, співпрацю з іншими громадами та залучення міжнародного досвіду для забезпечення сталого розвитку та підвищення якості життя своїх мешканців.

Одним із прикладів є Брошнів-Осадська територіальна громада (Івано-Франківська область), яка демонструє ефективну фінансову політику та розвиток промислового потенціалу. Вона розташована у регіоні з багатими природними ресурсами та історично сильними традиціями деревообробної промисловості. Завдяки налагодженню партнерства з бізнесом громада змогла залучити інвестиції у модернізацію виробництва та створити додаткові робочі місця. Також у рамках державно-приватного партнерства були реалізовані проєкти з реконструкції дорожньої інфраструктури та будівництва нових соціальних об'єктів. Окрім цього, Брошнів-Осадська громада активно працює над програмами підтримки малого та середнього бізнесу, що сприяє економічному розвитку регіону [156].

Ще один приклад ефективною фінансовою політики можна побачити в Яремчанській громаді, яка завдяки розвитку туристичного потенціалу змогла

значно збільшити власні бюджетні надходження. Яремче та навколишні населені пункти є популярними туристичними напрямками, що дозволяє громаді формувати економіку, орієнтовану на сферу послуг, готельного бізнесу та екологічного туризму. Громада активно співпрацює з туристичними операторами, розвиває інфраструктуру та реалізує проекти з покращення сервісів для відвідувачів. Завдяки ефективному використанню природних ресурсів та стратегічному плануванню громада отримує стабільні надходження від туристичного збору та місцевих податків, що дозволяє реалізовувати соціальні та інфраструктурні проекти [179].

Екологічна відповідальність є ще одним напрямом, у якому громади демонструють успішні практики. Наприклад, Долинська громада активно працює над реалізацією екологічних ініціатив. Вона стала однією з перших у регіоні, яка запровадила програму роздільного збору сміття та переробки відходів. Завдяки встановленню спеціальних контейнерів для сортування сміття громада змогла значно зменшити обсяг відходів, що потрапляють на полігони. Окрім цього, Долинська громада впроваджує програми з підвищення енергоефективності – утеплення шкіл і лікарень, модернізацію систем опалення та використання альтернативних джерел енергії [50].

На нашу думку, успішні практики територіальних громад України демонструють, що ефективне управління, залучення інвестицій, підтримка соціальних програм, екологічна відповідальність та активна участь громадян є ключовими елементами сталого розвитку. Незважаючи на виклики, багато громад знаходять власні шляхи до економічного зростання, підвищення якості життя та створення сприятливих умов для розвитку місцевих спільнот. Завдяки комплексному підходу до розвитку громади не лише вирішують поточні проблеми, а й формують стійкі моделі розвитку, які можуть бути прикладом для інших регіонів України.

Розвиток територіальних громад в Україні відбувається у складних умовах, зумовлених як внутрішніми факторами, такими як економічна нестабільність, брак фінансових ресурсів, недостатня кадрова спроможність органів місцевого

самоврядування, так і зовнішніми викликами, зокрема війною, безпековими загрозами та змінами клімату. Незважаючи на ці труднощі, реформа децентралізації, яка була запущена в Україні, надала громадам більше автономії та можливостей для самостійного розвитку. Саме у цьому контексті відповідальна політика набуває особливого значення, оскільки ефективне управління ресурсами, залучення громадян до процесу ухвалення рішень та впровадження інноваційних підходів у місцеве врядування дозволяють громадам не лише виживати, а й активно розвиватися. Застосування моделей відповідальної політики стає основою для побудови сталих і спроможних громад, які можуть забезпечити високий рівень життя для своїх мешканців, створити умови для економічного зростання та підвищити ефективність використання наявних ресурсів.

Таким чином, відповідальна політика є ключовим фактором успішного розвитку територіальних громад в Україні. Вона передбачає комплексний підхід до управління, який включає фінансову прозорість, соціальну підтримку, екологічну відповідальність, ефективне використання ресурсів та активну участь громадян. Сучасні виклики, з якими стикаються громади, вимагають нових підходів до управління, адаптації до змін та пошуку інноваційних рішень. Успішні практики місцевого самоврядування демонструють, що громади, які застосовують відповідальну політику, мають вищі шанси на сталий розвиток, залучення інвестицій та покращення рівня життя мешканців. В умовах війни та економічних труднощів важливо, щоб територіальні громади не лише зосереджувалися на вирішенні поточних проблем, а й розробляли довгострокові стратегії розвитку, які враховують потреби майбутніх поколінь. Це можливо лише за умови комплексного підходу до місцевого управління, використання сучасних технологій, розвитку партнерських відносин із бізнесом, міжнародними організаціями та активної взаємодії з громадянами. Відповідальна політика – це не просто ефективний підхід до управління, а основа для створення сильних, спроможних та інноваційних громад, які зможуть гідно реагувати на виклики сьогодення та будувати стабільне майбутнє.

3.3. Стратегії підвищення ефективності місцевого самоврядування на основі використання підходу відповідальної політики

Органи місцевого самоврядування є фундаментом демократичної системи управління, адже саме вони найкраще розуміють потреби та інтереси своїх громад. Однак ефективність їхньої роботи часто залишається під питанням через недостатню прозорість, низьку залученість громадян та обмеженість ресурсів. В умовах сучасної децентралізації та реформування державного управління, використання підходу відповідальної політики постає як необхідна умова для забезпечення сталого розвитку територіальних громад.

Відповідальна політика базується на принципах прозорості, підзвітності, ефективного використання ресурсів та участі громадян у прийнятті рішень. Вона спрямована на формування довіри між громадянами та владою, підвищення якості надання публічних послуг і забезпечення довгострокового розвитку територій. У межах цього підходу важливо враховувати як місцевий, так і міжнародний досвід, адаптуючи найкращі практики до особливостей українського законодавства і реалій.

Відповідно до Європейської хартії місцевого самоврядування ОМС є ключовою ланкою демократичного управління, яка забезпечує реалізацію інтересів громади та задоволення її потреб [55]. Проте в умовах глобалізації, децентралізації та економічної нестабільності органи місцевого самоврядування стикаються з численними викликами: обмеженими ресурсами, низьким рівнем довіри громадян, корупційними ризиками та недостатньою ефективністю управлінських процесів. У цьому контексті підхід відповідальної політики стає стратегічним інструментом для покращення роботи органів місцевого самоврядування. Відповідальна політика — це управлінський підхід, який спрямований на забезпечення прозорості, підзвітності та ефективності в роботі органів влади, орієнтуючи їх на потреби громади. У контексті місцевого самоврядування відповідальна політика означає, що всі рішення, ініціативи та дії

органів влади спрямовані на покращення добробуту громадян, з урахуванням їхніх потреб, очікувань та прав.

По-перше, відповідальна політика передбачає підзвітність перед громадою. Це означає, що органи місцевого самоврядування регулярно звітують про виконання своїх функцій, використання бюджетних коштів та досягнення стратегічних цілей. Як зазначає М. Бовенс у своїй роботі «Політика підзвітності», «відсутність прозорості та звітності породжує недовіру та корупцію», тому відкритість є фундаментальним принципом для побудови довіри між громадянами та владою [10, с. 191].

По-друге, прозорість є невід'ємним елементом відповідальної політики. Прозорість включає доступ громадян до інформації про діяльність органів влади, публічні обговорення рішень, відкриті дані та громадський моніторинг. Наприклад, портал відкритих даних в Україні надає можливість громадянам вільно аналізувати бюджетні витрати чи діяльність органів місцевого самоврядування.

Третім ключовим аспектом є орієнтація на інтереси громади. Це означає, що політика повинна бути не лише прозорою, а й враховувати реальні потреби мешканців. Проведення опитувань, громадських слухань чи інших консультацій дозволяє владі отримувати зворотний зв'язок, що сприяє ухваленню обґрунтованих рішень.

Четвертий аспект відповідальної політики — це довгострокова орієнтація. Органи місцевого самоврядування повинні планувати свою діяльність так, щоб рішення несли користь не тільки сьогодні, але й у майбутньому. Наприклад, інвестиції в інфраструктуру чи енергоефективність — це стратегічні рішення, які сприяють сталому розвитку громад.

Нарешті, важливим елементом є дотримання етичних норм. Практики, пов'язані з конфліктами інтересів, корупцією чи маніпуляцією даними, несумісні з принципами відповідальної політики. Згідно з дослідженнями Т. Ланге у праці «Етична політика», «місцева влада має бути прикладом дотримання етичних стандартів у прийнятті рішень» [221].

Отже, відповідальна політика — це основа ефективного врядування, яка формує довіру громадян, сприяє злагодженій взаємодії між владою і суспільством, а також забезпечує сталість розвитку громади.

Інституційна спроможність органів місцевого самоврядування — це їхня здатність забезпечувати якісне виконання своїх функцій, приймати ефективні рішення та реагувати на виклики. Вона визначається такими ключовими елементами, як кадровий потенціал, організаційна структура, технічна забезпеченість, нормативно-правова база та фінансові ресурси.

Першим елементом є кваліфіковані кадри. Рівень професійної підготовки працівників місцевого самоврядування безпосередньо впливає на якість виконання завдань. Регулярне підвищення кваліфікації, навчання новим технологіям та впровадження сучасних підходів до управління є ключовими умовами успішної роботи [166, с. 111]. Як зазначає А. Торн у праці «Розвиток місцевих інституцій», «без компетентних фахівців неможливо створити інституції, здатні ефективно виконувати свої функції» [225].

Другий важливий аспект — це організаційна структура. Органи місцевого самоврядування повинні мати чітко визначену структуру, яка відповідає їхнім завданням. Надмірна централізація, дублювання функцій чи відсутність чіткої ієрархії можуть стати перешкодами для ефективної роботи.

Третім елементом є фінансова спроможність. Без належного фінансування органи місцевого самоврядування не можуть реалізовувати свої програми чи виконувати обов'язки. Децентралізація в Україні дозволила громадам отримати більше фінансових ресурсів, однак їхнє ефективне використання потребує розумного планування.

Технічна забезпеченість також має велике значення. Сучасні інформаційні технології, автоматизовані системи управління, інтернет-доступ до документів дозволяють оптимізувати роботу органів влади та скоротити бюрократичні процеси. Окрім цього, важливим є наявність сильної нормативно-правової бази. Закони, що регулюють діяльність місцевого самоврядування, повинні бути чіткими, сучасними та такими, що відповідають потребам суспільства. Їх

постійне оновлення — необхідна умова для підтримки інституційної спроможності. Зрештою, впровадження моніторингових механізмів дозволяє оцінювати ефективність роботи місцевих органів. Регулярний аналіз досягнень, оцінка виконаних завдань і зворотний зв'язок від громади сприяють вдосконаленню роботи [127].

Електронне врядування є невід'ємним елементом сучасного місцевого самоврядування, яке прагне до відповідальної політики. Воно забезпечує прозорість, доступність та зручність взаємодії громадян з органами влади.

По-перше, електронне врядування сприяє автоматизації адміністративних процесів. Це дозволяє скоротити час на обробку звернень громадян, зменшити кількість бюрократичних процедур і підвищити швидкість надання послуг. Наприклад, в Україні електронний портал «Дія» надає доступ до численних послуг, від реєстрації бізнесу до отримання соціальної допомоги.

По-друге, електронне врядування забезпечує прозорість. Відкриті дані, доступ до бюджетів, онлайн-трансляції засідань сприяють довірі громадян. Як зазначає М. Юсінго у дослідженні «Цифрове врядування», «використання цифрових платформ знижує рівень корупції, створюючи прозорі умови для роботи влади» [274].

По-третє, електронні платформи полегшують залучення громадян до управління. Громадські обговорення, електронні петиції, опитування дозволяють мешканцям впливати на рішення влади. Це підвищує рівень демократичності процесів та дозволяє врахувати думку різних груп населення.

Також електронне врядування знижує адміністративні витрати. Автоматизація процесів дозволяє оптимізувати ресурси органів місцевого самоврядування, звільняючи їх від рутинних завдань і даючи змогу зосередитися на стратегічних питаннях. Важливим є інтеграція систем електронного врядування з іншими платформами. Наприклад, взаємодія місцевих органів влади з національними базами даних чи системами дозволяє швидко вирішувати міжвідомчі питання. Залучення громадян до процесу управління є ключовим аспектом відповідальної політики. Це дозволяє не лише враховувати потреби

громади, а й підвищувати довіру до органів влади. Активна участь мешканців реалізується через громадські слухання, консультації, публічні обговорення чи електронні платформи для голосування. Наприклад, у Польщі громадські ради при муніципалітетах активно впливають на формування місцевих бюджетів та стратегій [123].

В Україні практики громадського бюджету дозволяють мешканцям самостійно визначати, на що спрямувати частину коштів громади. Це сприяє розвитку локальних ініціатив та формує у громадян відчуття відповідальності за розвиток власної території.

Громадський контроль також є інструментом залучення. Мешканці можуть моніторити реалізацію проєктів, оцінювати роботу органів влади та впливати на ухвалення рішень через подання пропозицій чи скарг. Взаємодія громадян і влади повинна бути підтримана інформаційною кампанією, щоб мешканці були поінформовані про можливості участі. Як свідчить досвід ЄС, просвіта громади щодо механізмів залучення сприяє їх активнішому використанню.

Залучення громадян до процесів управління сприяє ефективності місцевого самоврядування, оскільки дозволяє органам влади краще розуміти потреби громади та ухвалювати рішення, які відповідають інтересам більшості. Форми громадської участі можуть бути як формальними, так і неформальними. Наприклад, громадські слухання, створення консультативних рад або комітетів, онлайн-платформи для голосування чи обговорення важливих питань. Важливим є забезпечення доступності цих механізмів для всіх верств населення, включаючи вразливі групи, щоб уникнути нерівності у процесах прийняття рішень. Залучення громадян також має бути систематичним і підтримуваним з боку місцевої влади. Це означає, що необхідно забезпечувати регулярну комунікацію з громадою, звітувати про прийняті рішення та створювати можливості для моніторингу їх виконання. Наприклад, у європейських країнах використовуються моделі «спільного управління», коли громада активно долучається до розробки і реалізації стратегічних планів. Як зазначає Р. Бланк у своїй роботі «Демократичне врядування», «інтеграція громадян у процеси

ухвалення рішень зміцнює довіру та сприяє формуванню більш ефективних рішень» [218].

Важливу роль відіграють цифрові інструменти, які полегшують доступ громадян до інформації та участь у місцевому самоврядуванні. Електронні платформи, такі як «Дія» в Україні, дозволяють не лише отримувати державні послуги, а й брати участь у громадських обговореннях, подавати ініціативи чи пропозиції. Застосування таких інструментів забезпечує більшу прозорість, оперативність і зручність у взаємодії з органами влади. Окрім того, це знижує рівень бюрократії, що є одним із ключових факторів ефективності [154].

Роль партнерства також має стратегічне значення для підвищення ефективності роботи місцевого самоврядування. Успішні практики свідчать, що співпраця між органами влади, бізнесом і громадянським суспільством дозволяє досягти кращих результатів у реалізації суспільно значущих проєктів. Наприклад, моделі державно-приватного партнерства сприяють ефективному використанню ресурсів, зменшенню фінансового навантаження на бюджети громад та підвищенню якості послуг. Дослідження І. Грінера підкреслює: «Створення партнерських мереж на місцевому рівні дає змогу більш комплексно вирішувати проблеми, поєднуючи різні джерела фінансування та досвід» [43, с. 81].

Громадський контроль виступає ще одним важливим елементом відповідальної політики. Механізми контролю, такі як доступ до інформації, участь у моніторингових комісіях, громадські аудити, допомагають уникати корупції та забезпечувати підзвітність. У багатьох країнах громадський контроль реалізується через створення спеціальних платформ для звітності органів влади. Україна також впроваджує подібні ініціативи, наприклад, завдяки доступу до даних через портал відкритих даних. Це дозволяє кожному громадянину аналізувати бюджетні витрати та ефективність управлінських рішень.

Важливим інструментом підвищення ефективності є адаптація успішного досвіду інших країн. Наприклад, використання досвіду децентралізації Польщі та країн Балтії в Україні дало можливість оптимізувати роботу місцевого

самоврядування та зробити його більш прозорим і ефективним. Водночас адаптація повинна враховувати національні особливості, щоб уникнути механічного перенесення моделей, які можуть не спрацювати в іншому контексті. Як зазначає Р. Скотт, «кожна інновація повинна бути належно модифікована відповідно до місцевих умов» [176].

Довгострокове стратегічне планування є завершальним і водночас фундаментальним компонентом відповідальної політики. Воно включає чітке визначення пріоритетів розвитку громади, розробку реалістичних планів дій та систематичне оцінювання досягнутих результатів. Планування повинно бути не тільки інструментом визначення напрямків розвитку, а й способом забезпечення стабільності в умовах змін. Важливість стратегічного планування підкреслює знову ж таки І. Грінер: «Тільки завдяки довгостроковій перспективі можна досягти стабільності, що дозволить розвивати місцеву громаду як у соціальному, так і в економічному аспектах» [43, с. 91].

На нашу думку, підхід відповідальної політики в місцевому самоврядуванні підкреслює його ключову роль у забезпеченні сталого розвитку громад. Відповідальна політика базується на прозорості, підзвітності, залученні громадян, інституційній спроможності та використанні інноваційних інструментів, таких як електронне врядування. Ці елементи формують основу сучасного управління, яке відповідає потребам громадян і дозволяє ефективно вирішувати місцеві проблеми. Як показує досвід України та інших країн, відповідальний підхід сприяє підвищенню рівня довіри між мешканцями і владою, що є важливим чинником соціальної стабільності та згуртованості громади. Інтеграція принципів відповідальної політики в роботу місцевого самоврядування створює нові можливості для залучення громадян до процесу управління. Це не лише забезпечує врахування їхніх потреб, але й формує серед них відчуття причетності до розвитку власної громади. Завдяки сучасним технологіям, таким як електронні платформи, громадяни можуть брати участь у прийнятті рішень швидше й ефективніше. Проте важливо пам'ятати, що технології самі по собі не є панацеєю: їхнє впровадження має бути доповнене

освітніми ініціативами для громади, що сприятиме підвищенню рівня свідомості та активності мешканців. Відповідальна політика повинна мати на меті не лише вирішення поточних проблем, але й створення умов для довгострокового розвитку, який ґрунтується на залученні всіх зацікавлених сторін.

Ми вважаємо, що підвищення ефективності місцевого самоврядування на основі відповідальної політики вимагає комплексного підходу, що включає прозорість управління, активну участь громади, цифровізацію, реформу децентралізації та співпрацю з бізнесом. Впровадження цих стратегій не лише сприятиме покращенню якості життя громадян, а й створить умови для сталого розвитку місцевих громад та підвищення рівня довіри до органів влади. Відповідно, до вищевказаного, успіх стратегії відповідальної політики залежить від балансу між ефективністю управлінських рішень і їхньою прозорістю. Органи місцевого самоврядування, які будують свою роботу на цих принципах, здатні створити довіру, підвищити ефективність використання ресурсів і забезпечити сталий розвиток. Важливо також враховувати національні особливості, щоб адаптувати найкращі міжнародні практики відповідно до локального контексту. Як свідчить досвід України, децентралізація та впровадження підходу відповідальної політики стали основою для модернізації системи місцевого самоврядування. Це дозволяє не лише досягти короткострокових результатів, але й створити підґрунтя для розвитку ефективного і прозорого управління, яке відповідає викликам сучасності. І в такому випадку, норми і принципи відповідальної політики у місцевому самоврядуванні стануть запорукою ефективного управління, соціального розвитку та економічного зростання громад.

Відповідальна політика в умовах збройної агресії російської федерації проти України набуває особливої значущості, оскільки її впровадження впливає на подальший розвиток територіальних громад та забезпечення стабільності на місцевому рівні. В контексті реформи децентралізації Україна отримала можливість значно посилити спроможність громад самостійно ухвалювати рішення, розподіляти ресурси та реалізовувати політику відповідального

врядування. Ця реформа стала передумовою для створення ефективного самоврядування, що базується на принципах прозорості, підзвітності та участі громадян у процесах прийняття рішень. Однак, війна внесла корективи в процеси децентралізації, зумовивши необхідність адаптації підходів до управління, врахування нових викликів, а також пошуку додаткових ресурсів для підтримки життєдіяльності громад.

Сучасні виклики, що постали перед територіальними громадами, змушують місцеве самоврядування впроваджувати нові моделі відповідальної політики, які спрямовані на збереження соціальної згуртованості, підтримку внутрішньо переміщених осіб, відновлення інфраструктури та забезпечення економічної стабільності. У зв'язку з цим важливими є ефективні антикризові механізми, що дозволяють громадам швидко реагувати на зміну обставин та мінімізувати негативні наслідки військової агресії. До таких механізмів належать партнерство з міжнародними донорами, залучення бізнесу до процесів розвитку громад, активізація громадських ініціатив та використання цифрових технологій для управління ресурсами та комунікації з населенням. Відповідальна політика в цьому контексті також означає врахування потреб усіх категорій населення, особливо вразливих груп, що постраждали від війни, зокрема ветеранів, осіб з інвалідністю та дітей.

Для підвищення ефективності місцевого самоврядування на основі підходу відповідальної політики необхідно впроваджувати стратегії, які ґрунтуються на інклюзивному управлінні, забезпеченні фінансової незалежності громад та довгостроковому плануванні розвитку. Важливим елементом такої політики є підвищення рівня компетентності місцевих управлінців, посилення громадського контролю та впровадження механізмів електронногорядування. Також варто розглядати можливості диверсифікації економіки на місцевому рівні, розвитку малого та середнього бізнесу, залучення інвестицій та створення умов для самозайнятості населення. У цьому процесі ключову роль відіграють міжнародні партнери України, які надають підтримку у вигляді фінансової допомоги, експертних консультацій та програм розвитку. Відповідальна

політика, що впроваджується в умовах війни, має стати основою для побудови стійких громад, які зможуть не лише відновитися після воєнних руйнувань, а й забезпечити сталий розвиток у майбутньому.

ВИСНОВКИ

Дослідження феномену відповідальної політики є важливим напрямом у сучасній політичній науці, оскільки цей підхід охоплює широкий спектр питань, пов'язаних із забезпеченням ефективного державного управління, прозорості, підзвітності та участі громадян у процесах прийняття рішень. Відповідальна політика передбачає баланс між суспільними інтересами та політичними рішеннями, що реалізуються державними інституціями. У межах цього дослідження було визначено основні теоретичні підходи до аналізу відповідальної політики, методологічні аспекти її вивчення, а також нормативно-правові рамки, які визначають її реалізацію на практиці.

В дослідженні нами було сформовано визначення поняття «відповідальна політика». А саме – це здатність політичних акторів дотримуватись правових норм, етичних принципів, прозорості й відкритості в ухваленні рішень, яка передбачає врахування довгострокових наслідків політичних дій, що є важливим фактором у розв'язанні суспільних проблем.

З'ясовано, що відповідальна політика може розглядатися крізь призму різних наукових підходів, зокрема інституціонального, нормативного, поведінкового та структурно-функціонального. Інституціональний підхід наголошує на ролі правових та політичних механізмів, що забезпечують відповідальність влади перед суспільством. Нормативний підхід акцентує увагу на морально-етичних аспектах прийняття політичних рішень, включно з принципами справедливості та інклюзивності. Поведінковий підхід досліджує політичні процеси через призму взаємодії між громадянами, політиками та органами влади, тоді як структурно-функціональний аналізує ефективність політичної системи загалом.

Методологічні аспекти дослідження відповідальної політики охоплюють застосування як кількісних, так і якісних методів аналізу, зокрема контент-аналізу нормативних документів, порівняльного аналізу політичних практик різних країн, соціологічних досліджень щодо рівня довіри громадян до

державних інституцій, а також експертних оцінок ефективності відповідальних політик. У дослідженні особлива увага приділяється інституційним рамкам та нормативній базі, які формують засади відповідальної політики, що включає Конституцію України, законодавчі акти, міжнародні договори та угоди, що визначають принципи належного врядування.

Порівняльний аналіз зарубіжного та українського досвіду визначення відповідальної політики дав змогу виокремити ключові критерії та індикатори, що застосовуються в країнах Європейського Союзу. До них належать рівень прозорості ухвалення рішень, громадська участь, ефективність використання ресурсів, дотримання прав людини та наявність механізмів підзвітності. У країнах ЄС значна увага приділяється децентралізації, що дозволяє органам місцевого самоврядування самостійно ухвалювати рішення, розпоряджатися бюджетами та взаємодіяти з громадськістю. Водночас в українському контексті концепція відповідальної політики набула нових значень унаслідок збройної агресії російської федерації. Війна спричинила низку викликів, що змусили органи місцевого самоврядування адаптувати свої управлінські стратегії, включаючи пріоритетизацію безпеки, соціального захисту та підтримки економічної життєздатності громад.

Розглянуто також роль міжнародних неурядових організацій у формуванні відповідальної політики в Україні та країнах ЄС. Доведено, що такі організації, як ООН, Європейський Союз, Світовий банк та численні благодійні фонди відіграють ключову роль у впровадженні принципів відповідального врядування, надаючи фінансову підтримку, експертну допомогу та сприяючи розвитку демократії. В Україні в умовах війни ця підтримка стала особливо важливою, оскільки багато громад отримали ресурси для відновлення інфраструктури, забезпечення гуманітарних потреб та розвитку цифрових технологій у сфері управління.

У контексті реформи децентралізації в Україні визначено передумови та можливості впровадження засад відповідальної політики. Серед основних факторів, що сприяли розвитку цієї політики, виділено законодавчу підтримку

процесів децентралізації, фінансову незалежність громад, розширення повноважень місцевих рад і впровадження механізмів громадського контролю. Водночас війна внесла корективи в процеси децентралізації, оскільки багато територіальних громад опинилися в зоні бойових дій, що ускладнило їхню фінансову спроможність і можливість ефективного управління.

Особлива увага приділена сучасним викликам та моделям використання відповідальної політики в умовах розвитку територіальних громад в Україні. Визначено, що ключовими викликами є безпекові загрози, проблеми з фінансуванням місцевих бюджетів, руйнування інфраструктури, зростання соціальної напруженості через переміщення населення, а також необхідність інтеграції ветеранів та осіб з інвалідністю у громади. У цьому контексті відповідальна політика проявляється через нові моделі врядування, включно з партнерством місцевої влади, бізнесу та громадського сектору, цифровізацією управлінських процесів та посиленням ролі громадянського суспільства у прийнятті рішень.

Наголошено на важливості стратегій підвищення ефективності місцевого самоврядування на основі використання підходу відповідальної політики. Запропоновано заходи, що сприятимуть зміцненню інституційної спроможності громад, зокрема створення антикризових управлінських структур, формування резервних фондів для реагування на надзвичайні ситуації, активізація залучення міжнародних інвестицій та розвитку економічних кластерів на місцевому рівні. Доведено, що ефективне самоврядування в умовах війни повинно ґрунтуватися на принципах інклюзивності, стійкості та інноваційності.

Таким чином, у дослідженні здійснено комплексний аналіз відповідальної політики як теоретичного та практичного феномену, з'ясовано її ключові характеристики та механізми впровадження, визначено роль міжнародних акторів та особливості її реалізації в умовах війни в Україні. Порівняльний аналіз показав, що український підхід до відповідальної політики, хоч і базується на європейських стандартах, має низку унікальних особливостей, зумовлених безпековою ситуацією та необхідністю адаптації управлінських процесів до

нових викликів. Визначено стратегічні напрями подальшого розвитку відповідальної політики, що мають сприяти побудові ефективного, демократичного та стійкого місцевого самоврядування в Україні.

На нашу думку, реалізація рекомендацій, котрі могли б сприяти подоланню сучасних викликів перед українським суспільством, описаних в даному дослідженні, можлива через комплексний підхід, що включає впровадження дієвих антикорупційних механізмів. Для цього необхідно забезпечити незалежність антикорупційних органів, посилити їхню спроможність здійснювати ефективний контроль та розслідування корупційних злочинів. Важливим є вдосконалення системи електронного декларування та автоматизація процесів державного управління, що зменшить людський фактор та, відповідно, корупційні ризики. Крім того, потрібно посилювати відповідальність посадових осіб за корупційні правопорушення шляхом невідворотності покарання, що стане стримуючим фактором для зловживань.

Посилення прозорості та підзвітності державних органів є ще одним ключовим напрямом для подолання цих викликів. Відкритий доступ громадян до інформації про діяльність влади, бюджети, державні закупівлі та прийняті рішення сприятиме зменшенню корупційних ризиків і підвищенню рівня довіри до державних інституцій. Запровадження сучасних цифрових платформ, що дозволять громадянам контролювати виконання владою своїх зобов'язань, сприятиме зміцненню принципів підзвітності. Державні службовці мають бути зобов'язані надавати вичерпну інформацію про свою діяльність, а громадськість — отримати ефективні механізми зворотного зв'язку, які забезпечуватимуть реагування влади на запити суспільства.

Розвиток громадянського суспільства є важливим елементом зміцнення відповідальної політики, оскільки активна участь громадян у процесах ухвалення рішень сприятиме більшій підзвітності влади. Варто розширювати механізми громадської участі, такі як публічні консультації, громадські слухання, місцеві ініціативи та партисипативне бюджетування, що дозволить людям безпосередньо впливати на прийняття рішень. Важливим є також

створення умов для розвитку незалежних громадських організацій та журналістських розслідувань, які виступають важливими інструментами контролю за діяльністю влади. Взаємодія між державою та громадянським суспільством має базуватися на принципах відкритості, рівноправного діалогу та співпраці, що стане запорукою ефективного управління та побудови довіри між владою і громадянами.

Феномен відповідальної політики є ключовим інструментом забезпечення ефективного врядування, що ґрунтується на прозорості, підзвітності, громадській участі та дотриманні прав людини. Він охоплює механізми ухвалення рішень, що враховують суспільні інтереси, забезпечують рівний доступ до ресурсів та сприяють сталому розвитку громад. У міжнародному контексті відповідальна політика стала фундаментом демократичних систем, особливо в країнах Європейського Союзу, де вона визначається через критерії прозорості, ефективності управління та рівності можливостей. В українських реаліях цей феномен набув особливої важливості в умовах реформ децентралізації та збройної агресії російської федерації, оскільки місцеві громади отримали більше повноважень, але зіткнулися з новими викликами. Війна змусила переглянути підходи до відповідального врядування, зосередившись на безпеці, соціальній підтримці, економічній адаптації та кризовому управлінні. Важливу роль у цьому процесі відіграють міжнародні організації, що підтримують Україну фінансово, експертно та організаційно, допомагаючи громадам адаптуватися до нових умов. Використання цифрових технологій, залучення громадськості та розвиток місцевої економіки стали ключовими елементами сучасної відповідальної політики в Україні. Для її подальшого розвитку необхідно посилити механізми громадського контролю, стимулювати міжнародне партнерство та впроваджувати антикризові стратегії. Відповідальна політика повинна забезпечити баланс між централізованим управлінням і місцевою автономією, створюючи умови для стабільного розвитку територіальних громад. Таким чином, цей феномен є не лише показником

демократичної зрілості суспільства, а й важливим фактором стійкості держави перед внутрішніми та зовнішніми викликами.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ ТА ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. 2019 - рік протестів. Голос Америки. URL: <https://www.holosameryky.com/a/Protesty-svit-pidsumky/5223342.html> (дата звернення: 10 лютого 2023 р.).
2. Агафонова Г., Ірха К. Внутрішній і зовнішній виміри співробітництва територіальних громад в Україні. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Серія «Політологія. Соціологія. Право»*. 2022. № 4. С. 42–50.
3. Аджемоглу Д., Робінсон Дж. Чому нації занепадають. Пер. З англ. Олександра Демянчука. 2-ге вид. Київ: Наш формат, 2017. 440 с.
4. Аналіз державних стратегічних документів України щодо врахування адаптованих для України Цілей Сталого Розвитку до 2030 року: Аналітична доповідь. Київ: Інститут суспільно-економічних досліджень, 2017. 84 с.
5. Балан А.А. Електронна система «Prozorro» як революція в системі публічних закупівель в Україні. *Економіка: реалії часу. Науковий журнал*. 2021. № 4 (56). С. 16-21.
6. Берданова О. В., Вакуленко В. М., Валентюк І. В., Ткачук А. Ф. Стратегічне планування розвитку об'єднаної територіальної громади: навч. посіб. Київ. 2017. 121 с. URL: https://decentralization.ua/uploads/library/file/453/04_Strateg_Plan-PRN-5.pdf (дата звернення: 10 квітня 2023 р.).
7. Берлін І. Чотири есе про свободу. Київ: Основи, 1994. 272 с.
8. Берченко В. Г. Громадянське суспільство в Україні: конституційні аспекти : монографія. Харків : Юрайт, 2014. 208 с.
9. Бібік Н. В., Шаповал Г. М. Аналіз міжнародного досвіду розвитку територіальних громад та визначення напрямків його впровадження в Україні. *Сучасний стан наукових досліджень та технологій у промисловості*. 2019. № 2(8). С. 5–14.

10. Бовенс М. Публічна підзвітність. *Оксфордський довідник з публічного управління*. Оксфорд: Oxford University Press, 2005. С. 182–208. URL:
11. Бойко Г., Камінська Н. Еволюція місцевого та регіонального самоврядування в умовах розвитку європейської демократії. *Архіви України*. 2014. № 4–5. С. 73–83.
12. Борщевський В., Василиця О., Матвеев Є. Публічне управління в умовах воєнного стану: інституційні трансформації, стратегічне планування та механізми розвитку. *Держава та регіони*. 2022. № 2. С. 30–35.
13. Борщенко Т.І. Генеза теорії суспільного добробуту. *Інтелект XXI*. № 5. 2016. С. 46-50.
14. Брезицька К. Ф. Аналіз сучасних систем соціальної відповідальності в зарубіжних країнах. *Управління розвитком*. 2011. № 8 (105). С. 30-31.
15. Буряк К. Особливості антикорупційного законодавства в країнах Європейського Союзу. *Підприємництво, господарство і право*. № 2. 2020. С. 356–360.
16. В підвалах «ДНР» ти мрієш про Україну, що змінилася. Інтерв'ю Сергія Рахманіна з Ігорем Козловським. *New voice*. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/v-pidvalakh-dnr-ti-mrijesh-pro-ukrajinu-shcho-zminilasja-intervju-serhija-rakhmanina-z-ihorem-kozlovskim-2477809.html> (дата звернення: 2 березня 2023 р.).
17. Васильєва О. І., Васильєва Н. В. Концептуальні засади сталого розвитку територіальних громад. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 8. URL : <http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=6049&i=14> (дата звернення: 28 жовтня 2024 р.).
18. Вебер М. Покликання до політики. URL: <http://litopys.org.ua/weber/wbs08.htm>. (Дата звернення: 3.12.2024)
19. Вебер М. Три чисті типи легітимного панування. *Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика* / переклад з німецької, післямова та коментарі О. Погорілого. Київ : Основи. 1998. С. 157–172.

20. Великогаївська громада - приклад успішних змін на Тернопільщині. URL: <https://www.decentralization.ua/news/7317> (дата звернення: 10 квітня 2023 р.).
21. Виборчий кодекс України. *Верховна Рада України* : Офіційний веб-сайт URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text> (дата звернення: 15.02.2023).
22. Відповідальна політика в сучасній Україні: ілюзії та реалії / за ред. О. М. Майбороди. Київ : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2021. 252 с.
23. Вікторчук М. В., Полюхович М. М. Становлення та розвиток антикорупційного законодавства в Україні. *Вісник Луганського навчально-наукового інституту імені Е.О. Дідоренка*. 2023. № 4, С. 139–152.
24. Власова М. Кейс-стаді в дослідженнях міжнародних відносин: методологія і дослідницька практика. URL: <http://teoria-practica.ru/-11-2012/politics/vlasova.pdf>. (дата звернення: 10 січня 2023 р.).
25. Вовк О. *Теорія суспільного договору в працях Т. Гоббса і Дж. Локка*. Літописець: Збірник наукових праць VII Всеукраїнської науково-практичної конференції «Права людини: історичний вимір і сучасні тенденції (до річниці прийняття Загальної декларації прав людини)» (м. Житомир, 5 грудня 2019 року). (15). с. 38-42.
26. Водянніков О. Конституційний контроль за міжнародними договорами України. *Публічне право*. 2022. № 4 (48). С.7-29.
27. Возняк Г.В. Бюджетна політика розвитку регіонів України в умовах фінансової децентралізації: концептуальні підходи до формування. *Науковий вісник Ужгородського університету*. № 1. 2017. С. 237–243.
28. Волинець С. С. Щодо визначення поняття «державна політика сприяння розвитку громадянського суспільства». *Аспекти публічного управління*. 2018. № 6-7. С. 54–63.
29. Габермас Ю. Громадянство і національна ідентичність. URL: <http://litopys.org.ua/rizne/haber.htm> (дата звернення: 17.08.2024).

30. Габермас Ю. Навіщо Європі Конституція. Часопис Критика, 2002. URL: <https://krytyka.com/ua/articles/navishcho-evropi-konstytutsiya> (дата звернення: 17.08.2024).
31. Гаєк Ф. Шлях до рабства. Київ. Наш формат. 2022. 208 с.
32. Галаган Л. Конституційне закріплення повноважень вищих органів державної влади. URL: http://nbuviar.gov.ua/asambleya/konst_zakrip_povnov_organiv_dergh_vlad_galagan.php (дата звернення: 30.10.2023).
33. Галяс Н. Контент-аналіз як науковий метод дослідження поняття «управління знаннями» в системі місцевого самоврядування. *Право та державне управління*. 2017. № 2 (27). С. 187-193.
34. Гантінгтон С. Політичний порядок у мінливих суспільствах / пер. з англ. Т. Цимбал. Київ : Наш формат, 2019. 448 с.
35. Гоббс Т. Левіафан. Пер. з англ. Київ. Дух і Літера, 2000. 606 с.
36. Гоголь Т., Мельничук Л. Трансформація територіальних громад в умовах децентралізації в Україні. *Право та державне управління*. 2022. № 1. С. 216–225.
37. Головатий М. Концептуальні засади політичної теорії та методів її дослідження. *Політичний менеджмент*. 2012. № 1-2. С. 3-10.
38. Головчук Ю. М. Міжнародні стандарти та норми відповідальної політики органів місцевого самоврядування в державах ЄС. *Мультидисциплінарні перспективи розвитку науки, освіти, технологій та суспільства в умовах глобальних викликів: збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Полтава, 9 грудня 2024 р.)*. Полтава: ЦФЕНД, 2024. С. 105-106.
39. Головчук Ю. Основні принципи комунікативної етики органів місцевого самоврядування в умовах децентралізації. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія*. 2024. № 16. С. 5–10.
40. Головчук Ю. Теоретико-методологічні засади дослідження феномену відповідальної політики. *Політикус*. 2024. № 6. С. 61–68.

41. Головчук Ю., Марчук В. Ключові критерії та індикатори відповідальної політики в державах Європейського Союзу. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія*. 2024. № 18. С. 86–91.

42. Грицай І. О. Неурядові правозахисні організації України та Європейського Союзу: інституціональний аспект порівняння. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 4. С. 76–83.

43. Грінер, І. Публічне управління: критичний текст. Бейзінгстоук: Palgrave-Macmillan, 2009. 202 с. URL: https://www.researchgate.net/publication/45489323_Public_management_a_critical_text (дата звернення: 16.01.2025).

44. Гузій А. А. Конституційний контроль в зарубіжних країнах. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. 2018. № 8(48). Т. 2. С.12-15.

45. Дем'янчук Ю.В., Суббот А.І. Актуальні проблеми стану дослідження адміністративно-правових засад запобігання і протидії корупції в системі державної служби України. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Юридичні науки»*. 2022. № 1 (47). С. 37–43.

46. Дем'янчук В. А. Досвід реалізації антикорупційної політики в Польщі та Німеччині: уроки та застереження для України. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*. 2017. № 4. С. 151–158.

47. Дем'янчук Ю.В., Сидоренко В.В., Добренька Н.В. Дискусійні теоретичні аспекти протидії корупційним діям в умовах воєнного стану в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. №3. С. 314-318.

48. Дмитренко О. А. Інституційна спроможність неурядових організацій в Україні: фінансовий аспект. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова*. 2020. Вип. 28. С. 48–55.

49. Докаленко В. В. Взаємодія між органами публічної влади та інститутами громадянського суспільства в Україні в умовах широкомасштабної війни. *Публічне управління та регіональний розвиток*. 2022. № 1. С. 87–103.

50. Долинська міська громада переконана: успіху можна досягти спільними зусиллями. URL: [https://auc.org.ua/uspihy/dolynska-miska-gromada-perekonana-uspihu-mozhna-dosyagty-spilnymy-zusylyamy#:~:text](https://auc.org.ua/uspihy/dolynska-miska-gromada-perekonana-uspihu-mozhna-dosyagty-spilnymy-zusylyamy#:~:text=(дата звернення: 28.12.2024).) (дата звернення: 28.12.2024).

51. Дослідження державних політик: методологія, процедури та європейські практики : монографія / авт. кол. : [Л. В. Гонюкова, В. М. Козаков, В. А. Ребкало та ін.] ; за заг. ред. Л. В. Гонюкової, В. М. Козакова. Київ : НАДУ, 2018. 400 с. URL: <http://academy.gov.ua/social/pages/dop/2/files/b710d940-b89c-4a73-9c68-ba033e1bd602.pdf>. (дата звернення: 12 січня 2023 р.).

52. Дослідження потреб і пріоритетів органів місцевого самоврядування України. Надання послуг у воєнний та післявоєнний період. Рада Європи. 2023. URL: <https://rm.coe.int/survey-on-the-needs-and-priorities-of-local-authorities-in-ukraine-ukr/1680aae27c>.

53. Дрозд А. О. Інститут конституційного контролю в державах романо-германської правової системи: історико-порівняльний аналіз. Дис...докт. філ. Спец. 081 «Право». 2021. Київ. 256 с.

54. Екс-президенту Південної Кореї висунули звинувачення у корупції. BBC News Україна. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-39620357> (дата звернення: 10 лютого 2023 р.).

55. Європейська хартія місцевого самоврядування, ратифікована Законом України від 15.07.1997 № 452/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text (дата звернення: 25.04.2022)

56. Ємець В. Міжнародні індекси у формуванні іміджу держави. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2022. № 44. С. 179–185.

57. Жук П., Сірик З. Інвестиційний потенціал територіальних громад: суть поняття та питання управління. *Регіональна економіка*. 2017. № 2. С. 16–22.

58. Задирака Н., Кабанець Р. Світовий досвід запобігання та протидії корупції: до питання про інтеграцію законодавства України до права Європейського Союзу. *Віче*. 2014. № 10. С. 27–29.

59. Закон України «Про Вищий антикорупційний суд» від 07.06.2018 р. *Верховна Рада України* : Офіційний вебсайт. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2447-19>. (дата звернення: 15.02.2023).

60. Закон України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 3.09.2019 р. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/27-20#Text> (дата звернення: 10.02.2023).

61. Закон України «Про державну службу» від 10.12.2015. *Верховна Рада України* : Офіційний веб-сайт URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>. (дата звернення: 15.02.2023).

62. Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» від 05.02.2015 р. *Верховна Рада України* : Офіційний вебпортал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text> (дата звернення: 10 квітня 2023 р.).

63. Закон України «Про доступ до публічної інформації» від 13.01.2011. *Верховна Рада України* : Офіційний веб-сайт URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text> (дата звернення: 15.02.2023).

64. Закон України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 р. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 10.02.2023).

65. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 р. (зі змінами). *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 10 квітня 2023 р.).

66. Закон України «Про Національне антикорупційне бюро» від 14.10.2014. *Верховна Рада України* : Офіційний веб портал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text>. (дата звернення: 15.02.2023).

67. Закон України «Про політичні партії в Україні» від 5.04.2001. *Верховна Рада України* : Офіційний веб-сайт URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14#Text> (дата звернення: 15.02.2023).

68. Закон України «Про публічні закупівлі» від 25.12.2015. *Верховна Рада України* : Офіційний веб-сайт URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#Text>. (дата звернення: 15.02.2023).

69. Закон України «Про Регламент Верховної Ради України» : від 19.12.2024 *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17#Text> (дата звернення: 22.12.2024).

70. Закон України «Про центральні органи виконавчої влади» від 17.03.2011 р. *Верховна Рада України* : Офіційний вебсайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3166-17#Text> (дата звернення: 14.11.2022).

71. Закон України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» від 30.09.2019 р. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>(дата звернення: 10 грудня 2019 р.).

72. Законодавство про децентралізацію. Децентралізація : Офіційний вебпортал. URL: https://decentralization.gov.ua/legislations?year=&legislation_type=&legislation_state=&legislation_topic=&legislation_name=&legislation_number= (дата звернення: 10 липня 2023 р.)

73. Захарченко О. В. Оцінка та проблеми сталого розвитку у світі. URL: www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi.../cgiirbis_64.exe? (дата звернення: 29 жовтня 2024 р.).

74. Зеленько Г. Система державного управління в Україні: траєкторія змін 2014–2016 рр. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2016. Вип. 5–6. С. 4–34.

75. Зеленько Г. Траєкторія трансформації політичного режиму в Україні за роки незалежності: демократія vs олігархічна клановість. *Політичний процес у незалежній Україні: підсумки і проблеми*. Київ : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2021. С. 139–176.

76. Іванишин В. В., Стельмашук А. М., Леськів І. Ю. Інституційно-інноваційне забезпечення розвитку спроможних сільських територіальних громад в умовах євроінтеграції. *Сталий розвиток економіки*. 2018. №1(38). С. 5-15.

77. Іванов С. В. Економічне відновлення і розвиток країн після збройних конфліктів та воєн: невтрачені можливості для України. *Економіка України*. 2019. № 1 (686). С. 75–89.

78. Івасюк І. Об'єднані територіальні громади: Досвід країн Карпатського Єврорегіону. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія*. 2024. 1(16). С. 20-26.

79. Ільницька У. Особливості міжнародно-правової суб'єктності неурядових організацій. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. Випуск 24*. 2012. С. 84–91.

80. Імпічмент без доказів корупції: як скинули з посади президента Бразилії. Європейська правда. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2016/09/6/7054185/> (дата звернення: 10 лютого 2023 р.).

81. Індекс свободи преси за 2023 рік . *Reporters Sans Frontieres*. URL: <https://rsf.org/fr/classement> (дата звернення: 22 вересня 2024 р.).

82. Індекс соціального прогресу: Україна за два роки піднялась на 32 позиції. Урядовий кур'єр. Газета кабінету міністрів України. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/news/indeks-socialnogo-progresu-ukrayina-za-dva-roki-pi/> (дата звернення: 28 жовтня 2024 р.).

83. Ісая Берлін та свобода від насильства. *Збруч*. URL: <https://zbruc.eu/node/120045> (дата звернення: 11 грудня 2022 р.).

84. Історія становлення відносин Україна-ЄС. URL: <https://minjust.gov.ua/m/istoriyastanovlennya-vidnosin-ukraina-es> (дата звернення: 12.12.2023).

85. Камардіна Ю.В., Чінчін К.І. Розвиток територіальних громад в умовах воєнного стану. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Право*, 2023, Вип. 25. С. 85-93.

86. Карпенко С. Г., Котенко Н. В. Неурядові організації: поняття, види та джерела фінансування в умовах сталого розвитку. *Вісник Сумського державного університету*. 2014. № 3. С. 71–81.

87. Кириченко Ю., Чоудрі С. Парламент України у воєнний час. *Український часопис конституційного права*. 2022. № 2. С. 59–63.
88. Кицюк І., Науменко Н., Присяжнюк В. Європейський зелений курс: можливості та наслідки для українського бізнесу. *Економіка та суспільство*, 2023. (56). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-56-87> (дата звернення: 12.12.2023).
89. Кірюхін Д. Шлях до «Теорії справедливості»: праці Джона Ролза 1940-х - початку 1950-х років. *Філософська думка*. 2022. № 1. С. 23-25.
90. Климончук В., Масик Ю. Особливості перетворення політичних систем Балтійських країн у складі ЄС. *Вісник Прикарпатського університету. Серія «Політологія»*. 2020. № 14. С. 250–257.
91. Кобець Ю. В. Політична система України в умовах воєнного стану: проблеми ефективності. 2024. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія*. № 16. С. 27-32.
92. Ковалко Н. М. Правові погляди Томаса Гоббса на природу держави і суспільства: критичний аналіз. *Право і суспільство*. 2017. №2. С. 15-20.
93. Ковальова Г.П. Ідея правового суспільства: виникнення та розвиток. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Філософія*. 2013. № 40(2). С. 6–18.
94. Ковальчук С., Пивовар М. Напрямки реформування громадянського суспільства та органів публічної влади в умовах війни в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 1. С. 173– 178.
95. Козловський І. Стратегія людини: від думок до дії. Київ. Колесо життя. 2024. 180 с.
96. Козюбра М.І. Принципи права: методологічні підходи до розуміння природи та класифікації в умовах сучасних глобалізаційних трансформацій. *Право України*. 2017. № 11. С. 142-164.
97. Конституція України: чинне законодавство станом на 1 лютого 2023 р.: Офіц. Текст. Київ: Алерта, 2023. 80 с.

98. Корчинська О. Управління соціально-економічним розвитком об'єднаних територіальних громад. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2019. № 7. С. 81–88.
99. Костицький В. Місцеве самоврядування як окрема гілка публічної влади. *Вісник АПСВТ*. 2018. № 1. С. 48–50.
100. Кравців В. С., Сторонянська І. З. Територіальні громади в умовах децентралізації: ризики та механізми розвитку: монографія. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України, 2020. 531 с.
101. Крайник О. Управління розвитком територіальних громад у контексті сучасних викликів. *Економіка та суспільство*. 2021. № 33. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/913/875> (дата звернення: 25.04.2023)
102. Кримінальний кодекс України. *Верховна Рада України* : Офіційний веб-сайт URL: [URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text) (дата звернення: 14.02.2023).
103. Кузьо Т. Війна Путіна проти України. Революція, націоналізм і криміналітет / Пер. з англ. Андрія Павлишина. Київ: Дух і Літера, 2018. 560 с.
104. Кулик В. Чому нам потрібен суспільний договір? *Українська правда*. 2018 URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2018/08/6/7188286/> (дата звернення: 17 березня 2023 р.).
105. Купрій В., Паливода Л. Громадська експертиза та громадський моніторинг діяльності органів влади: навч. посіб. Київ: Макрос, 2011. 200 с.
106. Кустовська О. В. Методологія системного підходу та наукових досліджень: курс лекцій. Тернопіль, 2005. 256 с.
107. Лелеченко А., Васильєва О., Куйбіда В. Місцеве самоврядування в умовах децентралізації повноважень : навч. посіб. Київ, 2017. 110 с.
108. Линовицька О.В. Формування відповідальної державної політики в галузі освіти. *Політологічний вісник: Збірник наукових праць*. Київ: ІНТАС, 2011. № 56. С. 134-140.

109. Ліпковська-Надєїна Н. А. Роберт Алан Даль: поліархічна концепція демократії. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Філософія. Політологія*. 2003. № 58. С. 54-55.

110. Лок Дж. Два трактати про правління. пер. з англ. Павло Содомора. Київ: Наш Формат, 2020. 312 с.

111. Лукашенко Є.М. Межі свободи у політичній доктрині лібералізму Фрідріха фон Гаєка: Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 23.00.01 «Теорія та історія політичної науки» (052 – Політологія). Львів, 2019. 240 с. URL: https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/09/dis_lukashenko.pdf (дата звернення: 08.01.2023).

112. Любченко П. М. Місцеве самоврядування в системі інститутів громадського суспільства: конституційно-правовий аспект : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.02. Харків, 2008. 40 с.

113. Майборода О. Політичний порядок у кризовому дискурсі (на прикладі транзитних суспільств). *Політичні дослідження*. № 2 (4). 2022. С. 7-25.

114. Малигіна В. Д. Методологія наукових досліджень. Рівне. 2016. 247 с.

115. Мануїлова К. Форми адміністративної децентралізації влади: сутність, класифікації, переваги та недоліки. *Публічне управління та адміністрування в Україні*. 2018. № 3. С. 13–16.

116. Марценюк, О., Гуменна, О., Деньдобра, Т.. Перспективи зміцнення фінансової самодостатності територіальних громад в умовах децентралізації. *Економіка та суспільство*, 2023. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2505/2424> (дата звернення: 10 квітня 2024 р.).

117. Матюшина І. І. Дві теорії комунікативної дії: Ю. Габермас і М. Попович. *Актуальні проблеми філософії та соціології: Науково-практичний журнал*. Одеса, 2017. № 20. С. 67-70.

118. Медвідь А. Б. Конституційний контроль як механізм забезпечення правової стабільності Конституції. *Держава і регіони. Серія: Право*. 2023. № 3 (81). С. 382-387.

119. Мельничук В. Місцеве самоврядування та територіальна організація влади на субрегіональному рівні: пошуки компромісу. *Вісник Прикарпатського університету. Серія «Політологія»*. 2020. № 14. С. 303–314.

120. Месхія О. Генеза розвитку міжнародних організацій як інституціоналізованого механізму міжнародного співробітництва. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2014. № 6. С. 62-69. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizvru_2014_6_15 (дата звернення: 11.12.2023).

121. Миколюк А. В. Публічне управління в умовах військового стану. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2022. Вип. 29. С. 45–48.

122. Митяй О., Світовий О. Публічне управління територіальною спільнотою в Україні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2016. URL: http://www.dy.nauka.com.ua/pdf/4_2018/38.pdf (дата звернення: 12 квітня 2023 р.).

123. Міжнародне муніципальне партнерство: методичні рекомендації. Рада Європи, 2022. URL: <https://rm.coe.int>. (дата звернення: 16.01.2025).

124. Міл Дж.. Про свободу: Есе. Пер. з англ. Київ: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2001. 463 с.

125. Місцеве самоврядування в умовах війни. URL: <https://uplan.org.ua/analytics/mistseve-samovriaduvannia-v-umovakh-viiny-pidsumky-za-traven/> (дата звернення: 20.12.2023).

126. Місцеве самоврядування як чинник стійкості тилу : аналіт. доп. / [В. Г. Потапенко, В. О. Баранник, Н. В. Бахур та ін.] ; за ред. В. Г. Потапенка. Київ : НІСД, 2023. 54 с.

127. Місцеві громади в реаліях воєнного часу. *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua>. (дата звернення: 17.01.2025).

128. Мотиль О. Підсумки імперій: занепад, розпад і відродження. Київ: Критика, 2009. 198 с.

129. Мотиль О. Прийшов час готуватися до розпаду Росії. *Главком*. 2023. URL: <https://glavcom.ua/publications/prijshov-chas-hotuvatisja-do-rozpadu-rosiji-901113.html>? (дата звернення: 17 грудня 2023 р.).
130. Наливайко І. Роль держави у забезпеченні соціальних стандартів та гарантій: теоретико-правові аспекти та світовий досвід. *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 2. С. 151–155.
131. Наумкіна С. М. Переосмислення сучасних реалій українського політичного простору у воєнний час. *Матеріали Всеукраїнського круглого столу «Трансформація українського суспільства в цифрову еру», м. Одеса, 25.03.2022*. С. 14–21.
132. Національне агентство з питань запобігання корупції : офіційний сайт. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/pro-nazk/> (дата звернення: 12.02.2023).
133. Національне антикорупційне бюро України : офіційний сайт. URL: <https://nabu.gov.ua> (дата звернення: 15.02.2023).
134. Новак А. М. Формування та реалізація національної антикорупційної політики в умовах глобалізації: сучасні виклики. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2018. № 2. С. 35–41.
135. Новакова О. В. Роль неурядових організацій в реалізації концепції сталого розвитку. *Політологічні записки*. 2013. № 7. С. 11–28.
136. Нонік В.В. Сінгапурська антикорупційна історія: досвід для України. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2017. № 10. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1509> (дата звернення: 9.02.2023).
137. Норт Д., Волліс Дж., Вайнгест Б. Насильство та суспільні порядки. Основні чинники, які вплинули на хід історії. Пер. з англ. Тарас Цимбал. Київ. Наш Формат, 2017. 352 с.
138. Огляд стратегічних документів Європейського Союзу у сфері економічної безпеки : аналіт. огляд Д. С. Покришка. Київ: НІСД, 2024. 41 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2024-08/ad_strategiya-eb-es-sayt14082024.pdf (дата звернення: 10 грудня 2024 р.).

139. Олійник О. О. Соціальна відповідальність: Навчальний посібник. Рівне: НУВГП, 2016. 222 с.
140. Ольшанський О. В. Спроможність громад в аспекті теоретико-прикладної ідентифікації. *Теорія та практика державного управління: зб. наук. пр.* 2016. Вип. 4(55). URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/tpdu/2016-4/doc/3/02.pdf> (дата звернення: 10 квітня 2023 р.).
141. Опар Н. В. Теоретичні основи надання електронних послуг в Україні. *Державне управління: удосконалення та розвиток.* 2021. № 6. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=2106> (дата звернення: 05.02.2025).
142. Опора – громадянська мережа. URL: <https://www.opora.ua.org> (дата звернення: 15.02.2023).
143. Оцінка та моніторинг державної політики через альтернативні звіти (Shadow Report). URL: https://parlament.org.ua/wpcontent/uploads/2018/09/OcinkaMonitoring_DerjPolitiki_AlernativZvit_KerivniPrincipy.pdf. (дата звернення: 9 вересня 2023 р.).
144. Павлович-Сенета Я. П., Лепіш, Н. Я. Територіальні громади в умовах воєнного стану в Україні: адміністративно-правове забезпечення та особливості функціонування. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2022. № 4 С. 209–214.
145. Павлюк К. В. Бюджет і бюджетний процес в умовах транзитивної економіки України. Київ: НДФІ, 2006. 584 с.
146. Павлюк, Т., Середницька, Л. Соціальна підтримка та соціальні послуги внутрішньо переміщеним особам в умовах війни. *Економіка та суспільство.* 2023. №50. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2370/2291> (дата звернення: 28.12.2024).
147. Пархоменко-Куцевіл О.І. Формування та розвиток сучасних антикорупційних органів державної влади як основа запобігання та подолання корупції: теоретико-методологічний аналіз : монографія. Київ : ДП «Вид. дім «Персонал», 2019. 308 с. URL: http://maup.com.ua/assets/files/lib/book/anycorupc_organ.pdf). (дата звернення: 9.02.2023).

148. Перепелиця Н. Еволюція геополітичних поглядів Френсіса Фукуями. *Вісник Львівського університету. Серія: Філософсько-політологічні студії*. 2019. № 26. С. 178-185.

149. Перший Західний, 2022. Місцеве самоврядування в умовах воєнного стану. Розмова з Ігорем Коліушком [Відео] Доступно: <<https://www.youtube.com/watch?v=5ak-Hf6-pUQ>> (дата звернення 12.01.2023 р.).

150. Підвальна О. Г., Колесник Т. В., Коваль Н. І. Державне регулювання розвитку територіальних громад регіону в умовах воєнного стану. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2024. № 1. С. 142–159.

151. Політична думка ХХ – початку ХХІ століть: методологічний і доктринальний підходи: підручник: у 2-х т. / за заг. ред. Н. М. Хоми; [Т. В. Андрущенко, О. В. Бабкіна, В. П. Горбатенко та ін.]. Львів: «Новий Світ-2000», 2016. Т. 1. 516 с.

152. Попович М. В. Лібералізм. Енциклопедія Сучасної України. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2016. URL: <https://esu.com.ua/article-55373> (дата звернення: 10 грудня 2022 р.).

153. Поппер К. Відрите суспільство і його вороги URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Popper_Karl/Vidkryte_suspilstvo_ta_oiho_vorohy_Tom_1.pdf (дата звернення: 10 січня 2023 р.).

154. Портал «Дія». URL: <https://diia.gov.ua>. (дата звернення: 17.01.2025).

155. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397/> (дата звернення: 01.02.2023).

156. Про діяльність Брошнів-Осадської ОТГ написали у “Книзі успіху”, виданій за підтримки США. URL: <https://broshniv.info/pro-diyalnist-broshniv-osadskoyi-otg-napisali-u-knizi-uspihu-vidanoyi-za-pidtrimki-ssha/> (дата звернення: 28.12.2024).

157. Про утворення військових адміністрацій : Указ Президента України № 68/2022 від 24 лютого 2022 р. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/682022-41405>. (дата звернення: 30.09.2024).

158. Про утворення Ставки Верховного Головнокомандувача : Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 72/2022 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/72/2022#Text> (дата звернення: 01.02.2023).

159. Програми Українського інституту майбутнього 2022. URL: <https://uifuture.org/publications/programy-ukrayinskogo-instytutu-majbutnogo-2022/> (дата звернення: 12.12.2023).

160. Прозорість та підзвітність місцевого самоврядування у Європі. URL: <https://iaseed.eu/media-cz-ua-10-2023/> (дата звернення: 17.08.2024).

161. Пронько Л. М. Соціальна політика об'єднаних територіальних громад як засіб відтворення людського капіталу сільських територій. *Економічний дискурс*. 2022. Випуск 1–2. С. 74–82.

162. Пунда О. О., Добрянська О. Д., Новицька Н. Б. Принципи інформаційної політики в умовах війни та їх нормативно-правове закріплення. *Екологічне право*. 2022. № 1–2. С. 60–65.

163. Райхерт К. Реконструкція критики проекту загальної теорії систем Л. фон Берталанфі з боку Ч.В. Мориса. *Філософська думка*, 2013, № 6. С. 68-75.

164. Ромців О., Микієвич Л. Вибірчі системи: переваги, недоліки, пошуки оптимальних варіантів. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2023. № 3 (39). С. 281-288.

165. Рубанов В. Взаємообумовленість кількісних і якісних методів і процедур політичної аналітики. *Політичний менеджмент*. 2011. № 3. С. 52-60.

166. Рудакевич, М. І. Професійна етика державних службовців: теорія і практика формування в умовах демократизації державного управління. Тернопіль: Астон, 2007. 398 с.

167. Руденко М.В. Організаційно-правові основи Спеціалізованої антикорупційної прокуратури. *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна*. 2016. № 21. С. 173–176.

168. Руссо Ж. Про суспільну угоду, або принципи політичного права. Пер. з фр. та ком. О. Хома. Київ: Port-Royal, 2001. 349 с.

169. Самойлова І. І. Аналіз державної політики щодо реалізації бюджетної децентралізації та ефективність реформування бюджетної системи в Україні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2019. № 1. URL: http://www.dy.nauka.com.ua/pdf/1_2019/25.pdf (дата звернення: 10 липня 2023 р.).

170. Семенюк, І., Іванченко, Г., Веслова, Я. Стратегічний розвиток громад в умовах подолання воєнних викликів: проєктний підхід. *Економіка та суспільство*. 2023. №55. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2823/2743> (дата звернення: 20.12.2023).

171. Сепетий Д. П. Критичний раціоналізм Карла Поппера: пізнання шляхом проб і помилок, припущень і спростувань. *Гуманітарний вісник ЗДІА*. 2010. №40. С.71-80.

172. Сибіга І. І. Сутність та специфіка діяльності неурядових організацій у контексті взаємодії з державною владою (теоретичні аспекти). *Економіка та держава*. 2013. № 3. С. 126–128.

173. Ситник Л.С. Можливості використання європейського досвіду протидії корупції в Україні. *Економіка і організація управління*. 2016. № 2 (22). С. 174–180.

174. Скакун О. Правова система України: перспективи розвитку. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2000. № 70. С. 41-49.

175. Скакун О. Паритет права та економіки: міждисциплінарний підхід. *Юридичний вісник*. 2013. № 3. С. 6-17.

176. Скотт В. Річард. Інституції та організації. Ідеї, інтереси та ідентичності. 1995. URL: <https://shs.cairn.info>. (дата звернення: 17.01.2025).

177. Сорока С., Генералова А. Антикорупційні органи як основні засоби протидії корупції. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2023. № 2 (38). С. 249-255.

178. Стегній О. Соціологічні підходи до вивчення типів політичної культури. *Український соціум*. 2015. № 2. С. 26–35.

179. Стратегічний підхід, системне навчання та промоція: на Яремчанщині розвивають туристичну сферу. URL: <https://decentralization.ua/news/13342> (дата звернення: 28.12.2024).

180. Сучасні методи та інструменти політичної науки: колективна монографія (за результатами серії теоретичних і практичних воркшопів у рамках проекту “Удосконалення методів та інструментів політології в Україні: вплив університетів країн Вишеградської четвірки” від 13–15 вересня 2019 року) / за наук. ред. Віталія Литвина. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2020. 296 с.

181. Територіальні громади в умовах воєнного стану: як забезпечити ефективне управління в контексті пріоритетів повоєнного розвитку. *Громадський простір*. URL: <https://www.prostir.ua/?news=terytorialni-hromady-v-umovah-vojennoho-stanu-yak-zabezpechyty-efektyvne-upravlinnya-v-konteksti-prioritytiv-povojennoho-rozvytku>. (дата звернення: 30.09.2024).

182. Тимечко І. Р. Узагальнення підходів щодо сутності територіальної громади України. *Науковий вісник Мукачівського державного університету*. Сер.: *Економіка: зб. наук. пр.* 2017. Вип. 1(7). С. 164-170. URL: <http://www.msu.edu.ua/visn/wpcontent/uploads/2017/05/1-7-1-2017-27.pdf> (дата звернення: 10 квітня 2023 р.).

183. Тимченко І. Територіальна громада у транскордонному просторі: чинники, закономірності, пріоритети розвитку : монографія. Львів : ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України», 2019. 444 с.

184. Тиск на антикорупціонерів чи політична боротьба – коментар експертів. URL: <https://dif.org.ua/article/derzhsluzhbovtsiv-yaki-teper-povinni->

deklaruvati-svoi-statki-dratue-kontrol-z-boku-neuryadovikh-organizatsiy (дата звернення: 12.12.2023).

185. Тітов М. Визначення правових дефініцій як ключ до успішного продовження реформи з децентралізації влади в Україні. *Право України*. 2019. № 3. С. 287–295.

186. Трепак В.М. Міжнародний досвід запровадження системи заходів антикорупційної спрямованості. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 2. С. 233–246.

187. Туліка С. К., Торбич А. В., Продеус О. В., Івачевський А. М., Стасюк П. В., Гарбуз М. О. Державний фінансовий контроль об'єднаних територіальних громад. *Академічні візії*. 2024. (28). URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/910> (дата звернення: 1 грудня 2024)

188. Урсула фон дер Ляєн закликала об'єднати зусилля ЄС та ЄЕВ. URL: <https://eea-benchmark.enefcities.org.ua/uk/news/ursula-fon-der-lyayen-zaklikala-ob-uednati-zusillya-yes-ta-yeev> (дата звернення: 29 жовтня 2024 р.).

189. Усов Д. Контрактуалізм Т. Гоббса та Ж.-Ж. Руссо в контексті проблем сучасної практичної філософії. *Мультиверсум. Філософський альманах*. 2019. № 34. С. 119–131.

190. Успіхи Баштанської ОТГ для телевізійної програми. URL: <https://bashtanskaotg.gov.ua/news/uspihi-bashtanskoi-otg-dlya-televizinoi-programi> (дата звернення: 10 квітня 2023 р.).

191. Фукуяма Ф. Політичний порядок і політичний занепад. Від промислової революції до глобалізації демократії / пер. з англ. Т. Цимбал, Р. Корнута. Київ : Наш формат, 2019. 608 с.

192. Фурман І. В. Напрями впровадження зарубіжного досвіду в систему ефективної роботи органів місцевого самоврядування України в умовах децентралізації влади. *Colloquium-journal*. 2020. № 22 (74). Czesc 2. Р. 47–62.

193. Фурман І. В., Камінний Д.В. Особливості розвитку територіальних громад в умовах військового стану. *Цифрова економіка*. 2023. № 9(09). С. 119–126.

194. Хар О. Функції та форми діяльності міжнародних неурядових організацій під час вирішення міжнародних конфліктів сучасності та запобігання їм. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2020. № 32, С. 166–172.

195. Цабека А. Реформування адміністративно-територіального устрою держави в умовах децентралізації органів виконавчої влади в Україні. *Юридичний вісник*. 2020. № 2. С. 226–233.

196. Центр протидії корупції. URL: <https://antac.org.ua> (дата звернення: 14.02.2023).

197. Цілі сталого розвитку для України: регіональний вимір: аналітична доповідь. ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долишнього НАН України». Львів, 2018. 90 с. URL: <http://ird.gov.ua/irdp/p20180702.pdf> (дата звернення: 27 жовтня 2024 р.).

198. Чабан Н. А. Протидія корупції в судовій системі. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 7 груд. 2018 р)*. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2018. С. 443–445.

199. Час на реформи. 12 історій успіху Тростянецької громади. URL: <https://invest.trostryanets-miskrada.gov.ua/media/news/chas-na-reformy-12-istorij-uspihu-trostryaneczkoji-gromady/> (дата звернення: 10 квітня 2023 р.).

200. Чернецький Ю. Сучасний інституціоналізм як напрям соціологічного теоретизування. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2003. №3. С. 33–45.

201. Чоудрі С., Седеліус Т., Кириченко Ю. Напівпрезиденталізм та інклюзивне врядування в Україні: пропозиції для конституційної реформи. Київ : Міжнародний інститут демократії та сприяння виборам, 2018. 72 с.

202. Шапошникова, І. В., Пристай, І. Р. Стратегії та виклики інтеграції внутрішньо переміщених осіб у територіальних громадах в умовах воєнного стану. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування*. 2024. №11. URL:

<https://www.reicst.com.ua/pmtl/article/view/2024-11-02-04/2024-11-02-04> (дата звернення: 28.12.2024).

203. Шуміло О., Кравчук Н. Роль неурядових організацій в становленні та розвитку правозахисного руху : навчальний посібник. Київ : ФОП Голембовська О. О., 2018. 227 с.

204. Що таке Big Data: визначення, приклади та можливості. *Kyivstar Business Hub*. URL: <https://hub.kyivstar.ua/articles/shho-take-big-data> <https://hub.kyivstar.ua/articles/shho-take-big-data> (дата звернення: 1 грудня 2024 р.).

205. Якименко І. Л. та ін. Стратегія сталого розвитку: Європейські горизонти. Київ: НУХТ, 2022. 337 с.

206. Яковлев М. Застосування кейс-стаді як методу політичних досліджень: спроба типологізації. *Наукові записки НАУКМА. Політичні науки*. 2011. № 121. С. 13-16.

207. Яковлев С. Ю. Інструменти електронного урядування в Україні: стан та перспективи розвитку. *Вісник Національного університету цивільного захисту України: Серія «Державне управління»*. 2023. № 2(19). С. 198 – 206.

208. Ярема В. Президент України та Кабінет Міністрів України в системі політичних рішень. Інституційні зміни політичної системи сучасної України: оцінка стану та напрями оптимізації : аналітична доповідь / за ред. Г. Зеленько. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса, 2014. С. 90–134.

209. A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/global-strategy-european-unions-foreign-and-security-policy_en (дата звернення: 17.08.2024).

210. Alessandro M. Transparency and Trust in Government. Evidence from a Survey Experiment. *World Development*. 2021. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0305750X20303508> (дата звернення: 25 вересня 2024 р.).

211. Annual activity report. European Economic and Social Committee 2021 https://www.eesc.europa.eu/sites/default/files/files/aar_2021_comp_15.06.2022-sealed-ts.pdf (дата звернення: 14.12.2023).

212. Books That Shook the Business World: The Ecology of Commerce by Paul Hawken. URL: <https://theconversation.com/books-that-shook-the-business-world-the-ecology-of-commerce-by-paul-hawken-234548> (дата звернення: 29 жовтня 2024 р.).

213. Bovens M., Wille A. Indexing watchdog accountability powers - a framework for assessing the accountability capacity of independent oversight institutions. *Regulation and Governance*. 2020. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/rego.12316> (дата звернення: 26 вересня 2024 р.).

214. Burmaka T., Orlova N., Nepomnyashchyu O., Melnykovych O., Medvedchuk O., Lahunova I. Social investment as a tool of corporate social responsibility realization in Europe. *35th IBIMA International Business Information Management Conference. Spain, 1-2 april, 2020*

215. Case Studies – Berkeley Law. URL: <https://www.law.berkeley.edu/.../CaseStudies.pdf> (дата звернення: 10 січня 2023 р.).

216. Communication from The Commission. A New Industrial Strategy for Europe. Eur-Lex. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52020DC0102> (дата звернення: 12.12.2023).

217. Demmke C. Public Management Concepts and Developments in Europe. 2022.

URL:https://www.researchgate.net/publication/363587434_Public_Management_Concepts_and_Developments_in_Europe (дата звернення: 23 вересня 2024 р.).

218. Democratic Governance: Systems and Radical Perspectives. URL: <https://www.jstor.org>. (дата звернення: 17.01.2025).

219. Dubovyk V. Ukraine two years on: sobriety, sadness, and an absolute determination to fight. Center for European Policy Analysis, February 21, 2024. URL:

<https://cepa.org/article/ukraine-two-years-on-sobriety-sadness-and-an-absolute-determination-to-fight/> (дата звернення: 30.09.2024).

220. Edelman Trust Barometer. URL: https://www.edelman.com/sites/g/files/aatuss191/files/2024-02/2024%20Edelman%20Trust%20Barometer%20Global%20Report_FINAL.pdf (дата звернення: 3 січня 2025 р.).

221. Ethical politics: reality or illusion? Daedalus. URL: <https://www.amacad.org>. (дата звернення: 16.01.2025).

222. European Green Deal. European Council. Council of the European Union. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/green-deal/> (дата звернення: 12.12.2023).

223. European Commission Report 2022 https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/document/download/1924a044-b30f-48a2-99c1-50edeac14da1_en?filename=Ukraine%20Report%202024.pdf (дата звернення: 12.12.2023).

224. Faura-Martínez U. Does E-Government Promote Transparency and the Fight Against Corruption in the European Union? URL: <https://www.igi-global.com/article/does-e-government-promote-transparency-and-the-fight-against-corruption-in-the-european-union/269392> (дата звернення: 26 вересня 2024 р.).

225. From Global Paradigm to Grounded Policy. The Socio-Cognitive Construction of Participatory Development in Cambodia. URL: <https://www.academia.edu>. (дата звернення: 17.01.2025).

226. Functions of an NGO. URL: <https://www2.fundsforngos.org/cat/functions-of-an-ngo/> (дата звернення: 11.12.2022).

227. Global Annual Report, World Vision International. URL: <https://www.wvi.org/publications/annual-report/2021-global-annual-report-world-visioninternational> (дата звернення: 11.12.2023).

228. Global Open Data Index. URL: <http://index.okfn.org/> (дата звернення: 24 вересня 2024 р.).

229. Government Effectiveness Index. *Yes Data*. URL: https://x.com/yesdata_/status/1761255843587068028 (дата звернення: 26 лютого 2024 р.).

230. Granberg D. *The Political System Matters: Social Psychology and Voting Behavior in Sweden and the United States*. Cambridge University Press, 2009. 260 p.

231. Haydanka Y. The regional dimension of corruption risks in the Czech Republic in the light of decentralization. *Journal of Liberty and International Affairs*. 2023. № 9(2), P. 230-241.

232. Hassan M., Lukman A. The Significance of Political Theory in the Contemporary Political Discourse: Exploring the Methodological Hardcore of the Political Science. *Journal of Humanities and Social Science*. 2019. Vol. 17. No. 4. P. 62–91.

233. IRF Report 2022. URL: <https://www.irf.ua/wp-content/uploads/2023/08/irf-report-2022-ua.pdf> (дата звернення: 12.12.2023).

234. Joseph Raz: Philosopher of Freedom. URL: <https://www.thepublicdiscourse.com/2022/06/83065/> (дата звернення: 24 вересня 2024 р.).

235. Kaufmann D. The worldwide governance indicators: Methodology and analytical issues. URL: https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=en&user=wmB0Y8QAAAAJ&citation_for_view=wmB0Y8QAAAAJ:Y0pCki6q_DkC (дата звернення: 26 лютого 2024 р.).

236. Klitgaard R. *Policy Analysis for Big Issues: Confronting Corruption, Elitism, Inequality, and Despair*. URL: <https://www.cambridgescholars.com/resources/pdfs/978-1-5275-2528-3-sample.pdf> (дата звернення: 24 вересня 2024 р.).

237. Korchynska O., Verbovskiy I., Kobets Y., Shulga M. Application of Effective Means of Management in the Conditions of Military Operations. *Economic Affairs*, 2023, No 68 (01s). P. 243–251.

238. Madryha T. Decentralizacja władzy na Ukrainie: aspekty teoretyczne I konstytucyjne. *Samorząd terytorialne w Konstytucjach wybranych państw Europy Środkowo-Wschodniej : Zarys problematyki. Redakcja Iwona Lasek-Surowiec*. Chelm. 2018. s. 63-77.

239. Marchuk V. European Integration of Ukraine: Political and Security Practice. Trnava: University of Trnava, 2021. 96 p.

240. Marchuk V., Dudkevych V. European Integration of Ukraine: Political and Security Practice. Trnava: University of Trnava, 2022. 150 p.

241. Margetts, H. Information technology in government: Britain and America. *Routledge*. 2012. URL: <https://www.taylorfrancis.com/books/mono/10.4324/9780203020944/information-technology-government-helen-margetts> (дата звернення: 26 лютого 2024 р.).

242. Medina A. Expanding Broadband for Equitable Democracy URL: https://www.researchgate.net/publication/384434624_Expanding_Broadband_for_Equitable_Democracy (дата звернення: 24 вересня 2024 р.).

243. Norris P. Voters against Democracy: The Roots of Autocratic Resurgence. *Foreign Affairs*. 2021. URL: <https://www.foreignaffairs.com/reviews/voters-against-democracy> (дата звернення: 25 вересня 2024 р.).

244. North D. C. The historical evolution of polities. *International Review of Law and Economics*. 1994. № 4. С. 381–391. URL: <https://econwpa.ub.uni-muenchen.de/econ-wp/eh/papers/9411/9411007.pdf>. (Дата звернення: 3.12.2024)

245. Ostrom E. Governing the Commons. The Evolution of Institutions for Collective Action. *Cambridge University Press*. URL: https://www.actu-environnement.com/media/pdf/ostrom_1990.pdf (дата звернення: 13.02.2023).

246. Paul J. NGOs and Global Policy-Making. URL: <https://www.globalpolicy.org/empire/31611-ngos-and-globalpolicy-making.html>.

247. Pech L. The Rule of Law as a Well-Established and Well-Defined Principle of EU Law. *Hague Journal on the Rule of Law*. 2022. № 14(2-3). P. 107-138.

248. Putnam R. *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton University Press. URL: <https://press.princeton.edu/books/paperback/9780691037387/making-democracy-work?srsId=AfmBOoq5JizoL1MWH8BE-rr20dsme3F1DenomIXAPlnCRkDNaa48ezin> (дата звернення: 15.02.2023).
249. Rawls J. *A theory of justice*. Revised edition. URL: <https://www.cita.or.id/wp-content/uploads/2016/06/John-Rawls-A-Theory-of-Justice-Belknap-Press-1999.pdf>. (Дата звернення: 3.12.2024)
250. Report of the Committee on Non-Governmental Organizations on its 2019 regular session (New York, 21–30 January and 8 February 2019). URL: [https://undocs.org/E/2019/32%20\(Part%20I\)](https://undocs.org/E/2019/32%20(Part%20I)). (дата звернення: 11.12.2023).
251. Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future. *Transmitted to the General Assembly as an Annex to document A/42/427* URL: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf> (дата звернення: 20.09.2024).
252. Resilience, Reconstruction, Recovery: The Path Ahead for Ukraine. URL: <https://cepa.org/comprehensive-reports/resilience-reconstruction-recovery-the-path-ahead-for-ukraine/> (дата звернення: 01.10.2024).
253. Role of Governments and Nongovernmental Organizations. URL: <https://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/viewer.html?pdfurl=https%3A%2F%2Fwww.sagepub.com%2Fsites%2Fdefault%2Ffiles%2Fupm> (дата звернення: 12.12.2023).
254. Rose-Ackerman S. *Public Administration and Expertise in Democratic Governments: Comparative Public Law in the Twenty-First Century*. 2024. URL: https://www.researchgate.net/publication/380013352_Public_Administration_and_Expertise_in_Democratic_Governments_Comparative_Public_Law_in_the_Twenty-First_Century (дата звернення: 26 жовтня 2024 р.).
255. Rothstein B. *The Quality of Government. Corruption, Social Trust, and Inequality in International Perspective*. URL: <https://press.uchicago.edu/ucpr/books/book/chicago/Q/bo11632847.html> (дата звернення: 26 жовтня 2024 р.).

256. Rule of Law index. URL: <https://ourworldindata.org/grapher/rule-of-law-index> (дата звернення: 24 вересня 2024 р.).

257. Schedler A., Mudde C. Data Usage in Quantitative Comparative Politics. *Political Research Quarterly*. 2010. Vol. 63. No. 2. P. 417–433.

258. Scutaru, L. Economic Development Versus Sustainable Development. 2013. 2(1). 35–40. URL: <http://ecoforumjournal.ro/index.php/eco/article/view/19> (дата звернення: 20.09.2024).

259. Sen A. Development as a freedom. URL: <https://www.uio.no/studier/emner/matnat/ifi/INF9200/v10/readings/papers/Sen.pdf> (дата звернення: 10 січня 2023 р.).

260. Sidgwick H. The Principles of Political Economy. *Cambridge University Press*. 2011. URL: <https://www.cambridge.org/core/books/principles-of-political-economy/27A1D8343FE7D5C8E3E43F025778DC9E> (дата звернення: 10 січня 2023 р.).

261. State of the Union 2022 https://state-of-the-union.ec.europa.eu/state-union-2022/state-union-achievements_uk (дата звернення: 12.12.2023).

262. Tchobo D. L. R. Potential international crimes in Ukraine: should atrocities in Bucha be classified as genocide, war crimes, or crimes against humanity? *Law & Safety*. 2022. No. 2 (85). P. 13–20. URL: <https://doi.org/10.32631/pb.2022.2.01>

263. The European Green Deal. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52019DC0640&from=ET> (дата звернення: 17.08.2024).

264. The Soldier And The State. By Samuel P. Huntington. Cambridge: Harvard University Press, URL: https://openyls.law.yale.edu/bitstream/handle/20.500.13051/14355/20_67YaleLJ164_November1957_.pdf?sequence=2 (дата звернення: 30.09.2024).

265. Transparency International: Corruptions Perceptions Index 2020. URL: <https://www.transparency.org/en/cpi/2020/index/ukr> (дата звернення: 11.02.2023).

266. Ukraine in the Corruption Perceptions Index 2020. *Transparency International Ukraine*. URL: <https://ti-ukraine.org/en/research/ukraine-in-the-corruption-perceptions-index-2020/> (дата звернення: 01.02.2023).

267. Ukraine in the Corruption Perceptions Index 2023. *Transparency International Ukraine*. URL: <https://cpi.ti-ukraine.org/en/> (дата звернення: 30.09.2024).

268. United Nations Convention Against Corruption. URL: https://www.unodc.org/documents/brussels/UN_Convention_Against_Corruption.pdf (дата звернення: 20.09.2024).

269. Universal Declaration of Human Rights. URL: <https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/2021/03/udhr.pdf> (дата звернення: 20.09.2024).

270. Updated Ukraine Recovery and Reconstruction Needs Assessment. URL: <https://www.undp.org/ukraine/publications/updated-ukraine-recovery-and-reconstruction-needs-assessment> (дата звернення: 30.09.2024).

271. Vinnykova N., Zaporozhchenko R. Dynamics of Social Cleavages under Ongoing War in Ukraine. *Studia Regionalne i Lokalne*. 2023. № 1 (91). s. 71-91.

272. What is an NGO: Definition, Duties, Types, Role in Civil Society. URL: <https://www.liberties.eu/en/stories/what-is-an-ngo/44392> (дата звернення: 11.12.2022)

273. White Paper on governance. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=legisum:l10109> (дата звернення: 20.09.2024).

274. Yusingco, M. IGR is a Vital Component of Good Governance (16 серпня 2019). ASOG Working Paper 19-012. URL: <https://ssrn.com>. (дата звернення: 17.01.2025).

Додатки

Додаток А

Візуальне подання тексту

«Стратегії підвищення ефективності місцевого самоврядування на основі використання підходу відповідальної політики» з використанням технології створення «хмари слів»

Список публікацій здобувача за темою дисертації та відомості про апробацію
результатів дисертації

**Статті у наукових виданнях, включених до переліку наукових
фахових видань України:**

1. Головчук Ю. Передумови та можливості впровадження засад відповідальної політики в умовах розвитку територіальних громад. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2024. № 50. С. 251-256.
DOI: <https://doi.org/10.32782/apfs.v050.2024.42>
URL: http://apfs.nuoua.od.ua/archive/50_2024/44.pdf
2. Головчук Ю., Марчук В. Ключові критерії та індикатори відповідальної політики в державах Європейського Союзу. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія*. 2024. № 18. С. 86–91.
DOI: <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-18-9>
URL: <https://journals.pnu.if.ua/index.php/politology/article/view/146/143>
3. Головчук Ю. Теоретико-методологічні засади дослідження феномену відповідальної політики. *Політікус*. 2024. № 6. С. 7–12.
DOI: <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-6.1>
URL: http://politicus.od.ua/6_2024/6_2024.pdf

Статті у інших наукових виданнях України:

4. Головчук Ю. Основні принципи комунікативної етики органів місцевого самоврядування в умовах децентралізації. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія*. 2024. № 16. С. 5–10.
DOI: <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-2-1>
URL: <https://journals.pnu.if.ua/index.php/politology/article/view/55/54>
5. Головчук Ю. Моделі використання принципів відповідальної політики в умовах воєнного стану в Україні. *POLITIA. Вісник наукових робіт молодих вчених*. Івано-Франківськ, 2024. Випуск № 8. С. 89-101.

<https://kpi.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/121/2024/12/politia-.vypusk-8-2024-rik.pdf>

Публікації за матеріалами конференцій:

6. Головчук Ю. М. Політична комунікація та PR в умовах повномасштабної війни Російської Федерації проти України. *Політичні процеси сучасності: глобальні та регіональні виміри* : зб. матеріалів IV Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ, 27–28 жовтня 2022 р.). Івано-Франківськ, 2022. С. 185–201.

7. Матвієнків С. М., Головчук Ю. М. Трансформація регіональних медіа в умовах воєнного стану. *Трансформація українського суспільства в цифрову еру* : матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 23 березня 2023 р.). Одеса: Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.», 2023. С. 82-84.

URL: <https://hdl.handle.net/11300/25842>

8. Головчук Ю. М. Міжнародні стандарти та норми відповідальної політики органів місцевого самоврядування в державах ЄС. *Мультидисциплінарні перспективи розвитку науки, освіти, технологій та суспільства в умовах глобальних викликів: збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Полтава, 9 грудня 2024 р.)*. Полтава: ЦФЕНД, 2024. С. 105-106.

URL: <https://www.economics.in.ua/2024/12/09.html>

9. Головчук Ю. М. Відповідальна політика і політична відповідальність: спільні характеристики та основні відмінності. *Актуальні напрями наукових досліджень у сферах історії, політології, соціології, філософії: збірник матеріалів Міжнародної наукової конференції з історії, соціології, філософії, політології (м. Рига, Латвійська Республіка, 25-26 грудня 2024 року)*. Рига, 2024.

DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-517-4-11>

URL: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/553/1486/5/31197-1>

10. Головчук Ю. Еволюція концепції відповідальної політики в українському контексті в умовах агресії РФ проти України. *Integration of Education, Science and Business in Modern Environment: Winter Debates: матеріали VI Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції* (м. Дніпро, 6-7 лютого 2025 р.). Дніпро. 2025. С. 21-22.